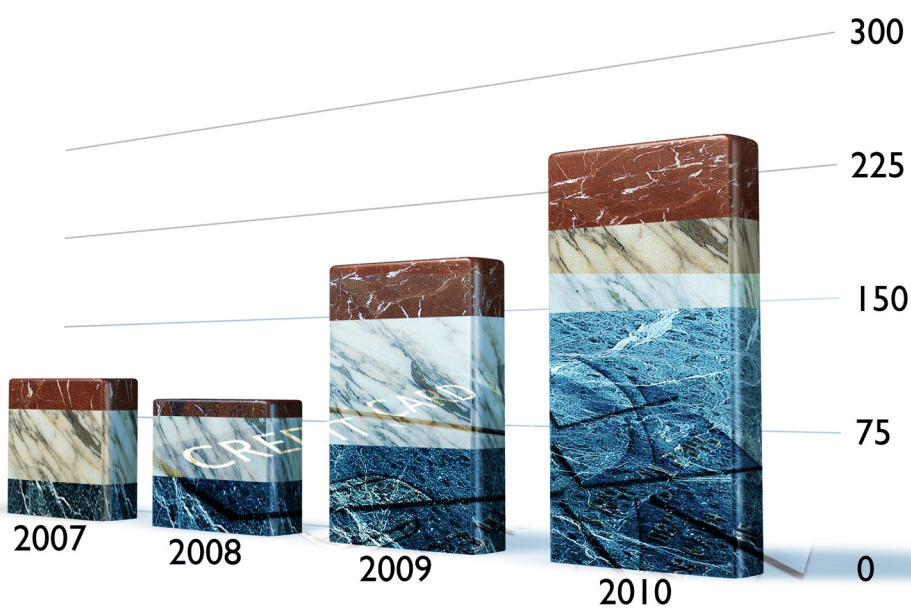

Виолета Мацова

КРЕДИТНА ПОЛИТИКА

Штип, 2011

Виолета Мацова

КРЕДИТНА ПОЛИТИКА

Автор

Доц . д-р Виолета Мацова

КРЕДИТНА ПОЛИТИКА

Рецензенти:

Проф. д-р Ристо Фотов
Доц. д-р Крсте Шајноски

Лектор:

Вангелија Цавкова

Техничко уредување:

Славе Димитров

Издавач:

Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип

Печати:

Печатница „2-ри Август“ - Штип

Тираж:

300 примероци

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека “Св. Климент Охридски”, Скопје

338.23:336.77(035)

336.77(035)

МАЦОВА, Виолета

Кредитна политика / Виолета Мацова. - Штип : Универзитет “Гоце Делчев”, Економски факултет, 2012. - 140 стр. ; 21 см

Фусноти кон текстот. - Библиографија: стр. 137-138

ISBN 978-608-4504-65-8

а) Кредитна политика - Прирачници

COBISS.MK-ID 90579722

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ” – ШТИП
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ

Доц. д-р Виолета Мацова

КРЕДИТНА ПОЛИТИКА

ШТИП, 2011

ВОВЕД

Најдобрите практики ширум светот вклучуваат постоење на детални пишани упатства со кои се утврдуваат видовите на кредити понудени од страна на банките и постапката за прием и оценување на барањата за заеми. Во најголем број случаи банкарската кредитна политика се манифестира во форма на детален пишан документ на неколку стотици страници.

Клучна причина за писмено формулирање на кредитната политика е намерата да се воспостават јасни процедури кои ќе претставуваат стандард за целата банка, така што проценката на ризикот, условите за кредитирање и сите кредитни операции можат да се реализираат во една унифицирана и единствена постапка. На тој начин, сите клиенти на банката би имале еднаков третман во секоја филијала и кај секој службеник на банката. Според тоа, писмено формулираната кредитна политика претставува клучна алатка преку која раководството го контролира најсуштинскиот дел од деловната политика на банката.

Ова од причина што кредитот претставува еден од најстарите, но сè уште најдоминантен банкарски производ, а кредитните активности (во својата основна или развиена форма) опфаќаат најбројни операции и ангажираат најброен персонал на банката.

Во таа смисла трудов има за цел да ги презентира основните елементи и категории од кредитната политика, односно: 1) да ги запознае со појмовното дефинирање на кредитот во економијата, а особено во банкарството; 2) да даде подетални класификации на видовите кредитни производи кои се предмет на избор на кредитната политика на банките; 3) да го презентира кредитниот процес кој подетално е предмет на специфицирање во кредитната политика на банката; 4) како и да даде посебен осврт на кредитната анализа; 5) процесот на управување со кредитниот ризик и 6) детерминирање на каматните стапки и другите услови на кредитирање кои се предмет на третман во кредитната политика на секоја банка.

Авторот

Соджина

I КРЕДИТ

1. ПОИМ, КАРАКТЕРИСТИКИ И ФУНКЦИЈА НА КРЕДИТОТ	11
1.1. ТЕОРИИ ВО ВРСКА СО КРЕДИТОТ.....	16
2. КЛАСИФИКАЦИЈА НА КРЕДИТИТЕ	17
2.1. ВИДОВИ БАНКАРСКИ КРЕДИТИ	21
2.2. ВИДОВИ КРЕДИТИ ШТО МУ СЕ ОДОБРУВААТ НА НАСЕЛЕНИЕТО.....	22
2.2.1. ПОТРОШУВАЧКИ КРЕДИТИ	22
2.2.2. КРЕДИТ НА НЕДВИЖЕН ИМОТ	25
2.3. ВИДОВИ КРЕДИТИ КОИ СЕ ДОДЕЛУВААТ НА ПРЕТПРИЈАТИЈАТА (КОРПОРАТИВНИ КРЕДИТИ).....	28
2.3.1. КРАТКОРОЧНИ КРЕДИТИ ЗА ПРЕТПРИЈАТИЈА (КРАТКОРОЧНИ КОРПОРАТИВНИ КРЕДИТИ)	28
2.3.2. ДОЛГОРОЧНИ КРЕДИТИ ЗА ПРЕТПРИЈАТИЈАТА.....	32

II КРЕДИТНА ПОЛИТИКА НА БАНКИТЕ.....37

1. СОДРЖИНА НА КРЕДИТНАТА ПОЛИТИКА37

2. ДЕТЕРМИНИРАЊЕ НА КРЕДИТНИОТ МИКС (СОСТАВ НА КРЕДИТНОТО ПОРТФОЛИО).....42

3. ОРГАНИЗИРАЊЕ НА ПРОЦЕСОТ НА КРЕДИТИРАЊЕ (Процедури и постапки за спроведување на процесот на кредитирање, овластувања и делегирање на надлежности).....45

4. АНАЛИЗА НА КРЕДИТОТ (КРЕДИТНА АНАЛИЗА).....47

4.1. АНАЛИЗА НА КРЕДИТНАТА СПОСОБНОСТ	47
4.1.1. Оценка на кредитната способност на претпријатија.....	50
4.1.2. Оценка на кредитоспособноста на физички лица	67

5. ИЗВОРИ НА ИНФОРМАЦИИ ЗА КРЕДИТНА АНАЛИЗА (ФИНАНСИСКИ ДОКУМЕНТИ, КРЕДИТНА АПЛИКАЦИЈА, КРЕДИТНО ДОСИЕ И ДРУГИ ИЗВОРИ НА ИНФОРМАЦИИ)74

5.1. ДОКУМЕНТИ ЗА КРЕДИТНА АНАЛИЗА	74
5.1.1. Финансиски извештаи при оцена на кредитната способност на претпријатијата	75
5.1.2. Кредитната апликација како извор на кредитни информации	77
5.1.3. Кредитно досие како извор на информации за спроведување на квалитетна кредитна анализа.....	78

5.1.4. Други извори на информации за спроведување на квалитетна кредитна анализа	80
6. КОЛАТЕРАЛОТ ВО КРЕДИТНАТА ПОЛИТИКА НА БАНКИТЕ	84
6.1. ВИДОВИ КОЛАТЕРАЛ	87
7. КРЕДИТНИ ОГРАНИЧУВАЊА ВО КРЕДИТНАТА ПОЛИТИКА	89
8. ОДОБРУВАЊЕ И СЛЕДЕЊЕ НА ИЗВРШУВАЊЕТО НА КРЕДИТИТЕ	92
9. РЕШАВАЊЕ НА ПРОБЛЕМАТИЧНИ КРЕДИТИ.....	95
III ЦЕНИ НА КРЕДИТИТЕ	98
1. ФОРМИРАЊЕ ЦЕНИТЕ НА КРЕДИТИТЕ	98
1.1 ОСНОВНИ ДЕТЕРМИНАНТИ ЗА ФОРМИРАЊЕ ЦЕНИ ЗА КОРПОРАТИВНИТЕ КРЕДИТИ	102
1.2. МЕТОД НА ТРОШОК ПЛУС ЗА ФОРМИРАЊЕ ЦЕНИ НА КРЕДИТИТЕ ..	105
1.3. МЕТОД НА РАКОВОДЕНО ФОРМИРАЊЕ ЦЕНИ НА КРЕДИТИТЕ	106
1.4. КРЕДИТИ СО МАКСИМАЛНИ КАМАТНИ СТАПКИ (НАЈВИСОКА СТАПКА).....	107
1.5. ФОРМИРАЊЕ ЦЕНА ПОД ПРИМАРНАТА СТАПКА.....	108
2. ЦЕНА НА ПОТРОШУВАЧКИТЕ КРЕДИТИ.....	109
2.1. КОРИСТЕЊЕ ПРОМЕНЛИВИ КАМАТНИ СТАПКИ ЗА ПОТРОШУВАЧКИТЕ КРЕДИТИ.....	113
IV КРЕДИТЕН РИЗИК.....	115
1. ПОИМ И СУШТИНА НА КРЕДИТНИОТ РИЗИК.....	115
1. 2. ЗНАЧЕЊЕ НА КРЕДИТНИОТ РИЗИК.....	116
2. УПРАВУВАЊЕ СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК	118
2.1. СОДРЖИНА НА ПРОЦЕСОТ НА УПРАВУВАЊЕ СО КРЕДИТЕН РИЗИК	119
3. ПОЛИТИКИ ЗА УПРАВУВАЊЕ СО КРЕДИТЕН РИЗИК.....	126
3.1. ПОЛИТИКИ НА ЛИМИТИРАЊЕ (НАМАЛУВАЊЕ) НА КРЕДИТНИОТ РИЗИК	127
3.2. ПОЛИТИКИ ЗА КЛАСИФИКАЦИЈА НА СРЕДСТВА.....	130
3.3. ПОЛИТИКА НА РЕЗЕРВИРАЊЕ НА ЗАГУБИ ПО КРЕДИТИ	133
4. ПРОЦЕС НА РЕВИДИРАЊЕ НА КРЕДИТНИТЕ ФУНКЦИИ И ОПЕРАЦИИ ..	134
ЛИТЕРАТУРА	137

I КРЕДИТ

1. ПОИМ, КАРАКТЕРИСТИКИ И ФУНКЦИЈА НА КРЕДИТОТ

Зборот кредит потекнува од зборот „credere“ што значи доверба¹⁾. Таа се однесува на правната сигурност, на можноста за наплатување, на стабилноста на вредноста на парите и др. Но, упатува и на доверба кон личноста што зема кредит и кон субјектот што го дава кредитот.

Во таа смисла, кредитот може да се дефинира како приватно правен акт со кој некој стопански субјект, за определено време, определени реални економски добра или пари му ги пренесува во сопственост на друг стопански субјект, со обврска да ги врати и тоа со определен надомест (камата). Доколку се даваат реални економски добра, станува збор за реален (стоковен) кредит, а кога се препушта слободна куповна сила претставена во кој било паричен вид (метални или жирални) станува збор за паричен кредит²⁾.

Дефинирањето на кредитот како доброволно отстапување на куповната сила од едно лице (доверител, кредитор или лице што верува) на друго лице (должник, дебитор или лице на кое што му се верува), при симултано настанување на обврска на должникот во некој иден рок да го врати добиениот износ на куповна сила плус одреден надомест, наметнува неколку заклучоци:

1. заемот е еден од облиците на кредит;
2. плаќањето однапред (import prepayment) не е кредит;
3. одлагањето на плаќањето (export credit) е кредит;
4. самоволното одлагање на плаќањето не е кредит, како што не е кредит и обврската од пресуда за плаќање на штетата;
5. каматата не е битен елемент на кредитот, иако според договорот или врз основа на пресуда се плаќа камата;
6. куповната сила што се отстапува претходно не мора да постои, но може по пат на in actu со одобрување на камата да се создава.

Оттаму, на пример, издавањето на акции е кредитна работа, како и вечната рента: долгот е изразен во пари, се плаќа камата, а рокот на враќање е поместен во иднина.

¹⁾ На латински јазик creditum значи заем; credere – верува некому; англиски credit; француски crédit; италијански credito; германски kredit

²⁾ Паричен кредит е и кога се даваат реални добра, а предмет на кредитот се нивната вредност изразена во пари (трговски и лиферантски кредити)

Кредитот се дефинира и како економско-правен однос меѓу две физички или правни лица од кои едното лице е должник, а другото е доверител. Доверителот мора да има право на контрола на користењето на средствата, а корисникот мора да има правна сигурност во врска со користењето на кредитот според одредбите од договорот за кредит, но и обврска да го врати кредитот навреме и во полн износ.

Во согласно со презентираниите дефиниции, кредитот мора да ги исполни следните услови:

1. да постои субјект - доверител кој има интерес средствата со кои располага да ги отстапи;
2. да постои субјект – должник на кого му се потребни тие средства и кој што има интерес да ги преземе под определени услови;
3. постоење на обврска за негово враќање;
4. постоење на камата како надоместок за користење;
5. постоење на рок за враќање;
6. средствата од доверителот да преминуваат кај должникот само во делот на располагањето.

Овие услови се т.н. **елементи или карактеристики на кредитот.**

Кредитот може да се јави во улога на значаен инструмент во рацете на општеството, бидејќи со него може да се поттикнува забрзан стопански развој. Може да биде користен како средство со кое се влијае врз обемот, односно врз стабилноста на националната валута. Со остварувањето на адекватен обем, динамика и структура на општествената репродукција се остварува определена економска, но и социјална цел во националната економија. Доколку со економската политика е даден приоритет на развојот на определени гранки и групации, тогаш токму тие гранки и групации со користење на кредити со поповолни услови ќе можат да го остварат својот развој и со тоа позитивно ќе влијаат врз гранското усогласување на стопанството во една национална економија. Со насочувањето на определено производство и потрошувачка преку кредити и потрошувачки кредити можат да се остварат не само економските, туку и социјалните аспекти на развојот. Со тоа кредитот станува инструмент за водење и на социјалната политика. Употребен во вистинско време и мера, тој претставува значаен инструмент за стабилизација на пазарот и на цените.

Од макро аспект на одделните економски субјекти, кредитот има две функции:

1. компаниите можат да ги приспособат износите на ангажираните средства кон своите реални потреби во производството или во вршењето на други дејности, со што се ослободуваат од потребата да држат поголеми средства од потребните во дадениот момент. Тоа посебно се однесува за претпријатијата што имаат сезонски карактер на работа и
2. овозможува континуитет во производството или во вршењето на други дејности.

Постојат повеќе извори преку кои се врши финансирање на репродукцијата. Кредитот е еден од тие извори. Неговото влијание врз репродукцијата може да се разгледа од два аспекта:

1. влијанието на кредитот врз зголемувањето на производството (темпо, обем и врз структура на репродукцијата) и
2. влијание врз прометниот процес во репродукцијата, стабилноста на одвивањето на тој процес и врз одржувањето на стабилноста на пазарот и на цените.

Со тоа што кредитот помага да се создаде дополнителна куповна сила, создава услови за појава на нерамнотежа помеѓу стоковните и куповните фондови, а со тоа и за појава на инфлација, и обратно, доколку се води рестриктивна монетарно-кредитна политика со цел да се намали количеството на парите во оптек се доаѓа до состојба на дефлација.

Кога се создава поголемо количество на кредити од потребното, односно помало количество на кредити од потребното, се влијае не само врз обемот, динамиката и структурата на репродукција, туку и врз степенот на стабилноста на репродукцијата на националната економија.

Кредитот е важен фактор и во напорите на владата за достигнување на целосно вработување (и покрај различните толкувања на овој поим). Вработувањето на работна сила за произведување на добра и услуги главно зависи од предвидувањата на менаџерите на претпријатието за идните очекувања на пазарот врз кои влијаат желбите на потрошувачите и нивната способност во остварувањето токму на тие желби.

Имено, потрошувачкиот кредит е главна врска меѓу масовното производство и дистрибуција овозможувајќи им на потрошувачите способност да купуваат повеќе добра и услуги. Бизнис кредитот помага при покачувањето на вработеноста бидејќи им овозможува на фирмите да ги прошируваат своите активности и со тоа да вработуваат повеќе луѓе.

Кредитот и потрошувачите

Индивидуалните потрошувачи најчесто користат кредит заради една од овие причини:

1. бидејќи сакаат да си го подигнат животниот стандард,
2. затоа што кредитот е пријатен, односно нуди удобства или
3. заради „притисокот од потребното“.

Подигнување на животниот стандард

Потрошувачите го користат кредитот повеќе како средство за плаќање отколку како заштеда и акумулирани средства. Со тоа значително си го зголемуваат доменот на добра кои им се достапни. Одредени производи имаат висока цена и потрошувачите ретко можат да ги соберат парите за да ги купат наеднаш. Повеќето домови се купени преку кредит, а исплатени за

подолг период. Денес бројни производи со висока цена се достапни за секого. Најчесто, овие производи (главно трајни производи) се купени на рати. Ако овој начин на плаќање (со кредит) не евозможен, многу мал број индивидуи со мал и низок доход би можеле да ги користат и уживаат тие производи. Кога потрошувачот ќе се реши да купи, тој е присилен да плаќа редовни рати кои се одредени според договорот. Ако се обидат наместо плаќање со кредит, да штедат, „сомнително“ е дека ќе ги соберат потребните средства за купување на сличен производ. Со тек на време ќе се појават искушенија и потрошувачот ќе ги потроши заштедените средства на „нетрајни“ купувања.

Понудени удопства

Удопството е важна причина за прифаќањето на потрошувачкиот кредит. Многу поудобно е да се каже: „Наплатете го, Ве молам“ отколку да носите пари со вас. Кога во локалната продавница може да се купува со кредит и останатите членови на фамилијата може да купуваат. Може и да го олесни водењето на домаќинството со тоа што продавачите ќе преземат дел од одговорноста за тоа. Многу луѓе ги плаќаат сметките еднаш месечно иако на нивната банкарска сметка во текот на месецот има доволно количество на неопходните финансиски средства.

Притисок за потребното

Потребата е третата причина поради која многу потрошувачи користат кредит. Некои околности – раѓање, смрт, болест и слични настани, бараат големо моментално вложување. Бидејќи немаат доволно резерви за настанот, луѓето позајмуваат или го користат кредитот за добра и услуги. Се разбира, различни се мислењата за тоа што е итно. Употребата на кредит за плаќање на сметки може исто така да биде сметана како итна потреба.

Кредитот и продавачите на мало и за менаџерите на претпријатија за услуги

Кредитот за продавачите на мало и за менаџерите на претпријатијата за услуги има трикратна цел:

1. им овозможува да продаваат повеќе добра и услуги со тоа што им дозволуваат на потрошувачите да купуваат со кредит;
2. тие самите можат да купуваат со кредит;
3. паричен заем од комерцијалните банки или од други финансиски институции им овозможуваат да ги подмират трошоците и да ги зголемат своите активности.

Зошто продавачите на мало или менаџерите на услуги го користат кредитот како средство за размена кога тој може да биде повеќе ризичен отколку други медиуми? Едно логично објаснување е: желбата за продавање повеќе добра и услуги. Купувачите го преферираат ова средство, па корисно

е претпријатијата да го прифаќаат. Всушност, степенот до кој трговците го намалуваат нивниот стандард за користење кредит е степенот до кој тие можат да ја зголемат својата улога на пазарот. Со неговото прифаќање, трговците остваруваат поголемо ниво на бизнис од потрошувачите со ограничени финансиски извори кои не би можеле да остварат било каков бизнис без користење кредит.

Кредитот, исто така, им овозможува на продавачите на мало и на менаџерите за услуги да ги купуваат нивните добра и услуги, а за нив да платат во некое идно време. Кога се во можност да купат повеќе добра и услуги, тие можат да акумулираат повеќе стока. Со одложувањето на исплатата, тие добиваат фондови од продажбата на тие добра и услуги, делумно или целосно, пред да пристигне датумот за исплата на нивниот кредит. Ова, се разбира, им овозможува да остваруваат поголеми бизнис активности отколку кога нивните трансакции би биле ограничени на моменталните парични ресурси.

Кредитот за производителите и продавачите на големо

Производителите и продавачите на големо зависат од кредитот за да ги продадат нивните добра на потрошувачите. Со тек на времето, ова стана вообичаен начин за остварување на бизнис активностите, иако условите за кредит варираат во зависност од карактерот на добрата, природата на ризикот, класата на потрошувачот, конкуренцијата, финансиските ресурси на произведувачот или продавачот на големо, економските услови и многу други фактори.

Со многу произведувачи и продавачи на големо, проблемот лежи во тоа стоката да биде максимално изложена пред очите на потрошувачите – ќе се завршат повеќе продажби ако добрата се солидно рекламирани. Така, уредот кој го зголемува бројот на продавачи кои заложуваат ќе го зголемува и бројот на остварени продажби. Производителите кои бараат пласман на еден пазар на кој тие се непознати мора да ги надминат недостатоците на доверба кај нивните производи и кај нив самите. Бидејќи довербата создава доверба, нивната понуда за прифаќање на кредит од потрошувачите најверојатно ќе предизвика прифаќање на нивните добра. Прифаќањето на кредит најчесто е серија на трансакции, отколку само една продажба. Затоа кредитните релации се најчесто и т.н. „продолжувачки релации“.

Натпреварувањето со други произведувачи е уште една важна причина поради која производителите прифаќаат кредит. Компаниите кои веруваат дека се неспорни водачи во нивните индустрии или полиња најчесто се обидуваат да ги ограничат условите на кредит. Ако конкурентите не го следат овој пример, компаниите најчесто ја губат работата, освен ако не се вратат на своите поранешни, неограничени услови за кредит.

Производителите и продавачите на големо го користат комерцијалниот кредит кога купуваат од сопствени извори за снабдување. Тие, исто така, се

грижат и за достапноста на сите видови готовински (финансиски) кредит. Но, производителите и продавачите на големо не се директно засегнати со потрошувачкиот кредит, освен ако не доставуваат добра и услуги на крајниот потрошувач.

1.1. ТЕОРИИ ВО ВРСКА СО КРЕДИТОТ

Теориите на кредитот го објаснуваат поимот и суштината, односно неговата функција, место и улога во економскиот развој. Постојат повеќе теории, од кои ги издвојуваме:

Теорија на индиферентноста на кредитот. Според оваа теорија кредитот и парите се само техничко средство без макроекономско влијание. Ова е теорија на англиската класична школа. Варијанта на оваа теорија е т.н. кинетичка теорија, според која преку кредитот се поместува побарувачката, а врз основа на тоа и производството се преориентира.

Теорија на создавање на кредитот, според која парите и кредитот не се неутрален фактор, туку економска категорија која врши значајна улога во насочувањето на стопанскиот развој.

Теорија на дополнителен кредит. Оваа теорија кажува дека кредитот е неопходен за развојот на производните сили. Се смета дека за сите епохи на цветање на големите култури значајно било постоењето на голем кредитен обем, додека за сите културни заостанувања е карактеристичен недостигот на кредити, односно недостигот на средства за плаќање

Репродукциона теорија на кредитот. Теоријата кажува дека покрај производниот капитал, за нормално одвивање на процесот на репродукција потребен е и дополнителен капитал за да се одржи производството во тек, поточно вредноста на стоката да се оствари пред нејзината реализација. Кредитот може да биде банкарски или лиферантски.

Циркулациона теорија на кредитот. Кредитот, според оваа теорија, се јавува во улога на вршење на функции на пари, т.н. кредитни пари во улога на средства за циркулација во која се остваруваат стоковнопаричните односи, односно се остваруваат плаќања помеѓу економските субјекти во областа на прометот на стоки и услуги.

Кризна теорија на кредитот: Се однесува на суштината на дополнителниот кредит кој, според оваа теорија, не е само фактор на развојот на стопанството, туку и причина за кризата во тоа стопанство. Со експанзија на кредитот се остварува забрзана динамика на стопанскиот раст. За постигнување определена стопанска стабилност треба да следува рестрикција на кредитите, со што се оди во состојба на кризи.

Оваа теорија има и неколку варијанти. Според првата варијанта, со експанзијата на кредити се забрзува стопанскиот растеж, стопанството оди кон нестабилност, па се оди кон рестрикција на кредитите, односно кон состојба на криза во стопанството.

Според другата варијанта, причината за криза е прекумерното инвестирање (по споредни патишта и методи). Тогаш кризата се јавува како резултат на нарушениот сооднос меѓу производството на производни добра и на добра за потрошувачка.

Помеѓу кредитот и парите постои тесна врска. Денес, сите пари се кредитни пари, но сите кредити не се пари. Сите пари на централната банка се создаваат по пат на емитување на примарни кредити и сите инструменти на паричната политика се сведуваат на кредитни инструменти. Парите на централната банка можат да бидат основа за одобрување на кредити од страна на деловните банки, со што парите и кредитот се испреплетуваат

2. КЛАСИФИКАЦИЈА НА КРЕДИТИТЕ

Класификацијата на кредитите е направена според неколку аспекти и тоа :

- од аспект на должината на времето за коешто се даваат, тие се краткорочни (1-2 години), среднорочни (2-10 години) и долгорочни кредити над 10 години.
- од аспект на тоа кој го дава кредитот, тие можат да се поделат на банкарски, небанкарски, јавни, приватни, домашни, надворешни.
- од аспект на тоа кој го дава кредитот, тие можат да бидат државни и приватни, индустриски и аграрни, трговски и занаетчиски
- од аспект на тоа какви услови постојат при отплатата, тие можат да бидат кредити што се отплатуваат еднократно, во однапред договорени отплатни износи; кредити што се отплатуваат годишно или полугодишно.

Во зависност од обликот во кој се даваат, тие можат да бидат:

Натурални кредити. Се даваат во реални добра, се враќаат во натурални добра и каматата се плаќа во добра. Ова е праоблик на кредитот и денес ретко се среќава.

Комерцијални кредити. Се дава во вид на стока, се враќа во пари и каматата се плаќа во пари. Се користат во националната економија, но и во меѓународната размена кога се кредитираат увозниците од страна на странските испорачувачи.

Паричен или банкарски кредит. Се дава во пари, се враќа во пари и каматата се плаќа во пари. Банките ги даваат овие кредити за оплодување на капиталот (камата), унапредување и насочување на производството, на извозот, увозот, зголемување на потрошувачката и др.

Кредит на тековна сметка. Се утврдува определена сума пари на тековна сметка што ја има некој комитент од страна на самата банка. Со тоа се зголемуваат обртните сретства на комитентот.

Есконтен кредит. Пред да се даде кредитот се испитува кредитната способност, т.е. бонитетот на главниот меничен должник и жирантите. Основа за давање на овој вид кредит се есконтираната меница на комитентот на банката. Тие се краткорочни и имаат широка примена во пазарните економии во кои има висок степен на сигурност во користењето на мениците како средство за плаќање. Банките вршат есконтирање на мениците на економските субјекти кои извршиле продажба на стоки со одложени рокови на плаќање.

Реесконтен кредит. Деловните банки вршат есконтирање на меници на економски субјекти и врз основа на тоа даваат есконтни кредити. Оној момент кога деловните банки ќе дојдат во состојба на намален кредитен потенцијал и низок степен на ликвидност, ги презентираат мениците што ги имаат кај себе (врз основа на кои давале есконтни кредити) кај централната банка за да добијат кредит. Оваа постапка се вика реесконтирање и оттаму е и името реесконтен кредит.

Ломбардниот кредит најпрвин се појавил во италијанската покраина Ломбардија. Ваквата појава била прифатена и во други земји во светот. Ломбардниот кредит е покриен (обезбеден) кредит, бидејќи се бара депонирање на определен залог (стока, хартии од вредност, скапоцени камења и сл.). На пример, доколку за добивање Ломбарден кредит се заложат хартии од вредност, тогаш банката одобрува кредит 60-80% од пазарната вредност на заложените хартии од вредност. Во случај должникот да не може да го врати ломбардниот кредит, тогаш банката ќе ги продаде заложените хартии од вредност, меѓутоа нивната стварна пазарна вредност, заради намалениот бонитет на комитентот, може да биде пониска од номиналната. Независно од висината на каматната стапка, Ломбардниот кредит за фирмите е неповолен, бидејќи им ја намалува нивната деловна способност.

Под **Хипотекарен кредит** се подразбира кредит што е обезбеден со хипотека, залог на некој недвижен имот. Ова се долгорочни кредити (10-30 години), кои се одобруваат во висина од 50 – 70% од прометната вредност на заложениот имот).

Гарантни кредити. Ова се кредити што не се даваат во пари, туку во вид на гаранција за некоја работа или предмет. Се даваат по пат на акцепт, жирирање, гарантни писма итн.

Акцептен кредит. Кредитот го дава деловната банка по пат на акцептирање на меница која на неа ја влече нејзин комитент или некое друго лице. Деловната банка става свој потпис (акцепт) на меницата и со тоа како главен должник се обврзува дека на имателот на меницата ќе му го исплати меничниот износ доколку нејзиниот комитент не ја откупи меницата во предвидениот рок. Пред неговото одобрување се прави договор меѓу банката и нејзините комитенти. Со договорот се определува неговата висина, каматната стапка, рокот на враќање, но и обврската на комитентот навреме да го депонира потребното покритие.

Авален или Кауционен кредит, кај кој се бара давање гаранција и се примаат обврски, но тоа не се врши во менична форма, туку во облик на гарантно писмо. Како гаранција, во смисла на авален кредит се смета гаранцијата на банката дека должникот во договорениот рок и начин ќе ја исполни својата обврска и дека банката, доколку тоа не го стори должникот, на прва покана и без спор таа обврска ќе ја намири.

Рамбурсен кредит кој претставува посебен вид на акцептен кредит. Со него се плаќа прекуморскиот увоз или извоз, при што во двата случаи банката се јавува во улога на услужен акцептант. При тоа се користат адекватни стоковни документи. Акцептираната меница се праќа до банката во местото на извозникот, а таа банка му ја праќа на извозникот откако ќе ги прими документите за испраќање на стоката (коносман, фактура, полиса на осигурување и др.). Така примената меница извозникот може веднаш да ја есконтира или да ја продаде на берзата и на тој начин без чекање да дојде до вредноста на продадената и испратената стока. Примените документи спомнатата банка ги праќа на банката акцептант која ги задржува во сопственост сè додека банката во местото на увозникот не ги откупи, не ги рамбурсира. Кога банката во местото на увозникот по налог на увозникот ја презентира вредноста на банката акцептант, тогаш банката акцептант ги пренесува порано примените документи на купувачот и му ги праќа преку неговата банка со цел да може да ја подигне пристигнатата стока. За таа услуга увозникот, односно купувачот плаќа на банката акцептант определена рамбурсна провизија, која во развиените пазарни економии се движи околу 1%.

Винкулациониот кредит претставува давање аванс на купувачот на стоката која патува од продавачот на адреса на купувачот. Со тоа банката стекнува право на фидуцијарна сопственост над таа стока и ја пренесува на купувачот откако тој ќе го намири авансот.

Револвинг кредит. Го одобрува деловната банка на својот комитент. Негова основна карактеристика е постојаното обновување.

Жиро кредит. Во основа тоа е гарантен кредит, кој банката го дава на тој начин што на меницата која ќе биде поднесена на есконт на некоја друга банка, го става својот потпис како жирант и за тоа наплатува посебна провизија.

Пост или Поштенски кредит меѓусебно го договараат банките кои се во меѓусебна деловна врска и кои можат една на друга да не си ги ивршуваат дадените налози поради недостиг на покритие кое често може да доцни. За да се избегне тоа, банките меѓусебно се договараат да се кредитираат додека стигне покритието. Името пост кредит доаѓа оттаму што се очекува покритието да стигне со следната пошта.

Кредити во надворешната трговија. Надворешно трговските трансакции мораат да користат банкарски услуги и секогаш се поврзани со некој вид кредит. Овие кредити можат да бидат: обртни, инвестициони,

производствени, потрошувачки, краткорочни, среднорочни и долгорочни. Можат да бидат еднократни, рамковни и револвинг, одобрени во домашна или во странска валута. Од аспект на обезбедувањето, тие можат да бидат отворени и документарни, а од аспект на изворните средства можат да бидат комерцијални, банкарски, меѓубанкарски, меѓудржавни и др.

Респиро или Манипулативен кредит е бескаматен кредит што една држава го одобрува на друга држава врз основа на клириншка спогодба. Кредитот е двостран, може да биде ограничен до некој износ или неограничен. Целта на овој кредит е да се елиминираат пречките до кои би дошло во размената на стоки или услуги помеѓу две или повеќе земји.

Стенд бај кредити. Овој вид на кредит е посебен финансиски кредит што го одобрува Меѓународниот монетарен фонд на земјите членки на фондот. Претходно се преговара помеѓу земјата членка на Фондот и Фондот и се бара извршување на некои обврски од страна на земјата членка на Фондот внесени во Стенд бај аранжманот.

Лизинг работи како форма на кредитни односи. Лизингот (закуп) претставува деловна можност средствата за работа да се користат без еднократно агажирање на сопствени извори. Тоа е начин на кредитно задолжување, облик на долг, но и начин на полесна и побрза алокација на средствата. Ануитетите се претвораат во лизинг рати. Ризикот од грешка при инвестирањето се пренесува на оној кој е специјализиран во таа област (лизинг фирма). Со примена на критериумот на рентабилност се одбира онаа варијанта која значи подобра финансиска ефективност за претприемачот. Од аспект на националната економија, лизингот овозможува да се зголеми ефикасноста на фондовите на средства кои сè уште недостасуваат³⁾.

Според формата на одговорноста на должникот, кредитите можат да бидат поделени на:

1. **Јавен кредит** кој се користи од страна на државата, т.е. од нејзините институции и организации;
2. **Приватен кредит** кој се однесува на поединечните потрошувачи и претпријатијата во приватна сопственост.

Без претензија на сеопфатност или подреденост по значење, подетална разработка на претходната класификација е следнава:

1. **Јавен кредит** кој вклучува кредитни активности на федералните, државните или други владини институции и организации;
2. **Приватен кредит**
 - а. Потрошувачки кредит:**
 - На добра (малопродажен): револвинг; на рати; отворен;
 - На услуги: отворен; револвинг; на рати;
 - Во готовина (банки, компании за лично финансирање, итн.):

³⁾ Изразот лизинг (leasing) потекнува од англискиот глагол „to lease“ – да се даде под наем или закуп, односно од англиската именка „lease“ која значи наем или закуп.

- конвенционални рати; други видови на рати; една исплата;
- Кредит за недвижности.

6. Бизнес кредит:

- За добра и услуги (комерцијални или стопански);
- Готовински (финансиски): краткорочен; среднорочен; долгорочен кредит.

Според оваа поделба, во делот на приватни кредити (особено во земји со доминација на банките како финансиски медијатори), банкарските кредити го заземаат централното место и понатаму истите ќе бидат предмет на подетална разработка и класификација.

2.1. ВИДОВИ БАНКАРСКИ КРЕДИТИ

Одобрувањето кредити, односно финансирањето на инвестициите и на потрошувачката на компаниите, на поединците и на другите комитенти, претставува основна економска функција на банките.

За повеќето банки кредитите претставуваат преку половина од нивната вкупна актива и, речиси, две третини од нивните вкупни приходи. Истовремено, основниот ризик во работењето на банките е концентриран во нивното кредитно портфолио. Поради тоа, се вели дека основна цел на банкарската кредитна политика е одобрување профитабилни кредити со минимален ризик. Појавата на сериозни финансиски проблеми кај некоја банка, обично, е резултат на кредитите што таа не може да ги наплати од разни причини, за кои подоцна ќе стане збор. Затоа е сосема разбирливо што, кога ќе одат во ревизија на некоја банка, регулаторите (супервизорите) вршат темелна контрола на банкарското портфолио.

Банките им одобруваат кредити на различни комитенти. Поради тоа, видовите кредити што ги одобруваат банките се различни и многубројни. Тие се наменети за финансирање на различни цели на комитентите на банките: за инвестиции во опрема, за градење објекти, за лизинг, за купување репроматеријали, за садење и за берба на земјоделски производи, за вртежен капитал, за увоз или извоз на стоки, за купување потрошувачки стоки (автомобили, мебел), за школување, за купување или за градење куќи, станови итн. Поради тоа, често, кредитите што ги одобруваат банките се групираат според нивната цел, односно според плановите што комитентите ги имаат за користење на добиените кредити.

Сепак, основната класификација на банкарските кредити претпоставува поделба на истите на :

- видови кредити што им се одобруваат на претпријатијата (корпоративни кредити) и
- видови кредити што му се одобруваат на населението.

2.2. ВИДОВИ КРЕДИТИ ШТО МУ СЕ ОДОБРУВААТ НА НАСЕЛЕНИЕТО

Еден од видовите кредити, кој најбрзо се развива во последните години, е тој од областа на банкарството на мало, каде повеќето кредити се одобруваат на физички лица, семејства и мали (често семејни) фирми. Тоа поле на кредитирање покрива широк спектар на, буквално, илјадници набавки извршени на кредит, како на пример: нови автомобили, финансирање нов дом, купување мебел и апарати за домаќинството на кредит, до финансирање одмори и студирање во земјата и истранство. Во зависност од конкретната намена и рокот на отплата кредитите за население се класифицираат понатаму на Потрошувачки кредити (со различен рок на отплата) и Кредити на недвижен имот.

2.2.1. ПОТРОШУВАЧКИ КРЕДИТИ

Денес, речиси секој граѓанин има контакт со некаков вид потрошувачки кредит. Се разбира, степенот до кој потрошувачите користат кредит варира. Некои индивидуи ги купуваат само основните работи на кредит, како на пример: гориво, вода, струја и телефон. Други пак, почнуваат да го користат кредитот многу рано и се во состојба на задолженост преку целиот живот.

А) Кредит за стоки (малопродажбен кредит)

Овој вид кредит ги опфаќа продажбите во продавниците на мало. Продажбата може да ја има формата на револвинг кредит или плаќање на рати или пак, отворена трансакција.

Во тој најчест вид на кредит, потрошувачот купува стока и се согласува да плати за неа без плаќање камата во рок од 25 до 30 дена од датумот на исплатата. Но, ако не дојде до целосна исплата, потрошувачот се согласува да плаќа месечни рати со вклучена камата заради привилегијата на користење на таков вид кредит. Сè додека билансот е под износот што продавницата смета дека нема да биде надминат од страна на потрошувачот, тој, автоматски, го добива правото да купува и натаму без какви било понатамошни испитувања од страна на продавницата.

Различните кредитни картички, кои постојат во денешната економија, се еден начин на финансирање на купувања со револвинг кредит. Во последните години, прифаќањето и наплаќањето трансакции, кои вклучуваат револвинг кредит, се префлаат од фирмите за малопродажба (од каде потекнува самата трансакција), до компаниите на приватните картички. Во статистичките податоци за потрошувачки кредит, трансакциите што вклучуваат револвинг кредит, најчесто, се пријавени како дел од потрошувачки кредит на рати.

Малопродажниот кредит на рати во последните години има добиено

најмногу пофалби и критики. Во оваа форма на кредит, плаќањето на стоката е одложено на подолго време и е наметната камата на купена стока на рати заради привилегијата на одложеното плаќање. Малопродажниот кредит на рати, најчесто, вклучува купување на само еден предмет (на пример, автомобил) и сметката може да биде обезбедена со некаков дополнителен правен договор.

Комерцијалните банки се блиску поврзани со полето на малопродажба на рати и се најголемите сопственици на извештаи за продажба на рати, кои ги имаат продавачите на мало. Како одговор на зголемената побарувачка за кредит на рати и на финансиските потреби на продавачите на мало, се појавија и фирми за финансирање на продажби.

Со појавата и зголемувањето на револвинг кредитот, отворен (или како што некогаш се нарекува – 30-дневен или регуларен или обичен) кредит е вид на кредит на кој обичниот потрошувач, најпрво, ќе се сети што значи терминот кредит. Но денес, тој вид на кредит е, најчесто, забранет за малите претпријатија, кои продаваат на мало и кои служат ограничена клиентела. Тој вид на кредит му овозможува на потрошувачот да купува стока сега, а да ја отплати, најчесто, 30 дена подоцна, без каква било камата или дополнителни трошоци. Можат да се остварат колку било купувања сè додека вкупната сума не го надминува лимитот на кредит кој го има поставено претпријатието за тој потрошувач.

До една од популарните форми на потрошувачки кредит, денес, се доаѓа преку кредитни картички издадени од Visa, MasterCard и од други помали банкарски и небанкарски институции, кои издаваат кредитни картички. Имателите на кредитни картички имаат пристап до кредитите што се отплаќаат на рати или до кредитите со еднократна отплата, бидејќи корисникот ја плаќа набавката преку сметката претставена со картичката и, наеднаш, го отплатува побарувањето, често избегнувајќи финансиски трошок или избира да ја плати набавната цена постепено, остварувајќи месечен финансиски трошок врз основа на годишна каматна стапка, која, обично, се движи од 12 до 20%.

Компаниите што издаваат банкарски картички сметаат дека кредитите што се отплаќаат на рати преку кредитни картички се многу попрофитабилни поради каматниот приход што го остваруваат за банката, за разлика од кредитите со еднократна отплата, чии корисници брзо ги отплатуваат, пред да се пресмета каматата. Банките, исто така, остваруваат есконтна провизија (обично од 1 до 6% од продажбата на кредитната картичка) од трговците што ги прифаќаат нивните картички. Прифаќањето на банкарските или на други тековни картички е во толкав подем што се смета дека, денес, низ светот има повеќе картички од бројот на жителите на земјината топка.

Банкарските кредитни картички нудат поволни и револвинг кредитни линии до кои корисникот може да дојде кога ќе има потреба за тоа. Банкарите сметаат дека внимателното управување и контролата на нивните програми

за кредитни картички е од витално значење поради сè поголемиот број деликвентни кредитокорисници и голем број картички што се украдени и што се користат за малверзации. Постојат податоци дека силните економии го шират полето на кредитни картички бидејќи, генерално, само најголемите банкарски операции со картички постојано остваруваат профит. Сепак, се чини дека иднината на кредитните картички е светла поради напреднатата технологија, која на крајот, на поголем број корисници на картичката, ќе им овозможи пристап до широк спектар финансиски услуги, вклучувајќи штедни и платежни сметки и револвинг кредитни линии.

Б) Кредит за услуги

Кредитот за услуги е, најчесто, запоставен или незабележан во која било дискусија на потрошувачки кредит, но бргу постанува обичен метод за трансакции меѓу потрошувачи и претпријатија што нудат услуги. Доктори, забележари, адвокати итн. се навикнати да им напишат сметка на своите потрошувачи за остварените услуги. Користењето на кредит за јавни услуги (гориво, струја, вода и телефон) е прифатен од страна на потрошувачите без никакво размислување. Трите видови: отворен, револвинг кредит и кредит на рати се класификуваат во групацијата на т.н. кредит за услуги.

В) Готовински кредит

Едно друго поле на активности со кредит вклучува позајмување пари директно на потрошувачите. Парите можат да бидат исплатени на некој од следниве три начини:

- конвенционални рати,
- друг вид на рати и
- единечна исплата.

Иако позајмување пари за лични потреби постои низ целата човекова историја, готовинскиот кредит, кој го користиме денес, се развил во последните 50-тина години. Денешните компании за финансирање на потрошувачи (понекогаш наречени компании за лично финансирање или компании за мали заеми), комерцијални и индустриски банки (одделенија за лични или за потрошувачки заеми), синдикати за кредит, претпријатија за штедење и заем, компании за осигурување и други видови позајмувачи, им служат на потребите на нивните потрошувачи со позајмување пари за кои потрошувачите се согласуваат да ги платат. Исто така, во последните години се зголемува важноста парите да одат преку план за кредит и наплата на кредитна картичка.

2.2.2. КРЕДИТ НА НЕДВИЖЕН ИМОТ

Банките одобруваат кредити за остварување недвижен имот: куќи, апартмански комплекси, трговски центри, деловни згради, магацини и други објекти, а во некои случаи и земјиште. Кредитирањето на недвижен имот е поле само за себе, и значително се разликува од другите видови кредити. Во банкарството, кредитите за недвижен имот, често, се или краткорочни градежни кредити, кои се отплаќаат во рок од неколку месеци или недели, во зависност од завршувањето на проектот, или долгорочни хипотекарни кредити, кои може да се протегаат на 25 до 30 години, со цел да се овозможи постојано финансирање за здобивање или за реновирање недвижен имот. Без оглед на нивниот рок на достасување, кредитите за недвижен имот спаѓаат во една од областите на кредитирање што се во подем во последната деценија, каде стапката на пораст кон крајот на деведесеттите стана двоцифрена и достигна ниво на речиси две третини од целокупната актива на банките. За жал, таквите кредити се меѓу најризичните форми на банкарски кредити.

На пример, кредитите на физички лица и на семејства може да бидат поделени во две групи, во зависност од тоа дали:

1. финансираат купување нов имот со станбен хипотекарен кредит или
2. дали тие финансираат други, нестанбени дејности (одмори, набавка на автомобили итн.) преку нестанбените кредити.

а) Станбени хипотекарни кредити

Кредитите за купување стан или за реновирање на приватни резиденции спаѓаат во општата група станбени хипотекарни кредити. За купување имот во форма на куќа или стан за повеќе семејства (вклучувајќи дуплекс, триплекс или станбени згради), обично, се одобрува долгорочен кредит, најчесто со рок на отплата од 15 до 30 години и обезбеден со самиот имот. Таквите кредити може да носат или фиксна каматна стапка, или, што е уште почесто, варијабилна или флукуираща каматна стапка, која периодично се менува во согласност со некоја специфична каматна стапка или хипотекарна каматна стапка.

Интеркаларната камата, која обично изнесува 1 до 2 процента од номиналниот износ на кредитот, најчесто се наплатува однапред, со што се уверува кредитобарателот дека станбениот кредит ќе му биде на располагање во пропишаниот период. Покрај банките што одобруваат значаен дел од станбените хипотекарни кредити, во последните години тие кредити сè повеќе се одобруваат и преку хипотекарните банкарски подружници на банкарските холдинг - компании.

Денес се користат два вида станбени кредити.

Првиот е традиционалниот станбен кредит, кој е затворен кредит и покрива одреден период од неколку месеци или години и е наменет, главно, за реновирање на станот. Традиционалните станбени кредити, обично, се

отплаќаат на еднакви рати, на квартална или на месечна основа и, обично, се обезбедени со втора хипотека на станот на кредитокорисникот.

Многу банки ја искористија можноста за одобрување станбени кредити со тоа што им понудија на корисниците втор и понов вид станбен кредит - кредитни линии, кои би се покриле со нивните станови како основа за зајмење. Тие, обично, го утврдуваат кредитниот лимит за овие кредитни линии така што определуваат процент од проценетата вредност на станот на кредитокорисникот (на пример 75%) и го одземаат износот кој корисникот уште го должи за постојниот станбен хипотекарен кредит.

Проценета вредност на станот помножена со дозволения процент	150.000€ x 75%
Е еднакво на процентот од проценетата вредност на станот минус износот, кој корисникот уште го должи за хипотеката	112.500€ – 60.500
Максималната кредитна линија, која корисникот ја има на располагање	52.000€

Максималниот дозволен износ на кредит може да биде приспособен врз основа на приходот и другите долгови на кредитокорисникот, плус неговото досие за поранешни отплаќања на други кредити.

б) Нестанбени кредити

Наспроти станбените хипотекарни кредити, нестанбените (или нехипотекарни) кредити одобрени на физички лица и на семејства вклучуваат кредити што се отплаќаат на рати и кредити со еднократна отплата (еднократно плаќање).

Во рамките на нестанбената категорија, потрошувачките кредити често се делат на две поткатегории, кои се базираат на видот на кредит:

- кредити што се отплаќаат на рати и
- кредити со еднократна отплата.

Кредити што се отплаќаат на рати. Краткорочните и среднорочните кредити, кои се отплатуваат во две или во повеќе исплати еднопосредно (обично на месечна или на квартална основа), се познати како кредити што се отплаќаат на рати. Тие кредити, обично, се користат за купување поголеми предмети за домаќинството (на пример автомобили, бродови, рекреативни возила, мебел и апарати за домаќинство) или за консолидирање на постојниот долг на семејството. Иако кредитот што се отплаќа на рати, обично, носи фиксна каматна стапка, сепак, кредитите со флукуирачки каматни стапки стануваат сè почести

Кредити со еднократна отплата. Краткорочните кредити, повлечени од физички лица или од семејства за итни потреби од готови пари, а кои се отплатуваат во паушал кога достасува меницата на кредитобарателот, се

познати како кредити со еднократна отплата. Таквите кредити можат да бидат во релативно мал износ - на пример, 500 евра или 1000 евра - а вклучуваат отворање сметки за плаќање на кои, често, се бара отплата во рок од 30 дена или сличен таков, релативно краток, временски период. Кредитите со еднократна отплата се одобруваат на краток период (обично шест месеци или помалку) на побогати физички лица и можат да бидат доста големи, често во износ од 5.000 евра до 10.000 евра. Кредитите со еднократна отплата често се користат за покривање на трошоците за одмор, здравствена и болничка нега, набавка на апарати за домаќинството и поправки на моторно возило или на домот.

Разлика меѓу кредитите за недвижен имот и другите кредити на население

Кредитите за недвижен имот се разликуваат од повеќето други видови кредити во неколку клучни аспекти.

Прво: просечниот износ на кредитите за недвижен имот обично е многу поголем од просечниот износ на другите кредити, особено потрошувачките кредити

Второ: некои хипотекарни кредити, кои обично се одобруваат за куќи во сопственост на едно семејство, имаат подолг рок на достасување (од околу 15 до 25 или 30 години) во однос на кој било друг кредит одобрен од банката.

Трето: Долгорочното кредитирање од овој вид носи голем ризик за кредитната институција бидејќи можат да се случат многу работи - вклучувајќи негативни промени во економската состојба, каматните стапки и финансиската способност на кредитокорисникот - во периодот за кој е одобрен кредитот.

Четврто: Промените во регулативите и променливата среќа на различни финансиски институции доведоа до големи промени во банкарските и во небанкарските фирми што одобруваат хипотекарни кредити. Иако комерцијалните банки, често, преферираат да одобруваат краткорочни кредити за имот (особено градежни кредити), најголем дел од сите станбени хипотекарни кредити се одобрени од хипотекарните банкарски подружници на банкарските холдинг - компании. Тие подружници имаат силни врски на пазарот и, често, можат да го препродадат кој било краткорочен станбен хипотекарен кредит кој тие го одобриле на заемодавател на долг рок, како што се, на пример, осигурителни компании, штедилници или странски инвеститори.

2.3. ВИДОВИ КРЕДИТИ КОИ СЕ ДОДЕЛУВААТ НА ПРЕТПРИЈАТИЈАТА (КОРПОРАТИВНИ КРЕДИТИ)

Кредитите што банките им ги одобруваат на корпорациите (комерцијални кредити) имаат најголемо учество (25 - 30%) во вкупните кредити и околу една петтина во вкупната актива на банките, поради што тие се сметаат за најбитни за повеќето банки во светот. Тоа е разбирливо, затоа што тие кредити обезбедуваат највисоки приходи за банките. Таквото нивно значење, како и тематската основа што се обработува во овој труд, ја определува потребата за подетално елаборирање на одделните видови кредити што банките им ги одобруваат на претпријатијата.

Комерцијалните кредити, кои често се нарекуваат и трговски и индустриски кредити, се најпрвите форми на кредити што банките ги одобриле во текот на својата современа историја од 2.000 години. Поради тоа, секоја теоретска дискусија за методите и за процедурите што се користат при одобрувањето на различните видови банкарски кредити, мора да почне со дискусија за комерцијалните кредити.

Банките одобруваат различни видови комерцијални кредити. Ги има осигурени (со некаков вид залог) и неосигурени. Понатаму, има кредити што се одобруваат со фиксна и кредити што се одобруваат со флексибилна каматна стапка, па кредити што се отплаќаат одеднаш или на рати итн.

Во зависност од рокот на кој се одобруваат, кредитите, генерално, се групираат во две големи групи: долгорочни и краткорочни. Во тие рамки се групирани вообичаените видови кредити што одговараат на различните потреби на нивните корисници. Таа класификација во теоријата и во практиката е најчесто применувана, поради што вниманието, и овојпат, ќе биде насочено на краткорочните и на долгорочните кредити што банките им ги одобруваат на комитентите.

2.3.1. КРАТКОРОЧНИ КРЕДИТИ ЗА ПРЕТПРИЈАТИЈА (КРАТКОРОЧНИ КОРПОРАТИВНИ КРЕДИТИ)

Генерално, две третини од банкарските заеми по природа се краткорочни. Низ процесот на обновување на старите заеми, многу од овие 90 или 180 дневни аранжмани добиваат карактеристики на долгорочно финансирање.

Преминот од вториот во третиот милениум од нашата ера се карактеризира со масовен и брз научно-технички прогрес, олицетворен, пред сè, во информациската револуција. Таквите трендови го менуваат современиот финансиски пазар, а со тоа и инвестицискиот амбиент. Од мноштвото фактори, како особено важни се издвојуваат: глобализацијата; интеграцијата; секуритизација, финансискиот инженеринг и револуцијата во информативната комуникациска мрежа⁴⁾.

⁴⁾ Јовановски, Панче (2004), Финансиски пазари и институции, ФОН, Скопје, стр.275

Основна карактеристика на краткорочните кредити е што имаат рок на враќање до една година. Се користат обично за финансирање на привремени и на сезонски потреби на фирмите за средства. Во банкарските системи на разни земји, а и во теоретските разработки, тие кредити можат да се сретнат во различни видови. Во овој труд ќе бидат презентирани краткорочните видови кредити, кои најчесто се користат во земјите низ светот.

А) Самоотплатливи (самоликвидирачки) кредити

Тоа се краткорочни кредити за купување сировини и репроматеријали што се наменети за производство или за купување готови производи што се наменети за продажба. Кредитокорисникот постепено го отплатува кредитот преку продавање на создадените залихи на свои производи наменети за продажба. Поради тоа банката по-времено врши проверка на состојбите на залихите кај кредитокорисникот. Очигледно, тие кредити служат за реализација на нормалниот циклус на паричните средства во компанијата, според кој:

- расположливите средства (вклучувајќи ги и средствата од добиениот кредит) се користат за купување сировини, репроматеријали, полупроизводи и готови производи;
- стоките што ги произвела фирмата и стоките што служат за препродажба се складираат, а потоа се нудат за продажба;
- се врши продажба на стоките (често, на кредит);
- добиените пари од продажбата веднаш се користат за отплаќање на кредитот кај банката.

Тој циклус на движење на паричните средства, обично, трае околу 60 до 90 дена. Поради тоа, тие кредити се одобруваат со рок на враќање од 2 или 3 месеци, кога се смета дека фирмата собрала доволно средства за да го врати кредитот кај банката. Некои од тие кредити траат само неколку недели, во кој период служат за задоволување на краткорочните потреби на комитентите за средства. Тие кредити се многубројни и сочинуваат повеќе од половината од кредитите што банките им ги одобруваат на корпорациите.

Б) Кредити за вртежен (работен) капитал

Многу слични на самоотплатливите се и кредитите за вртежен капитал. Се одобруваат со рок на враќање од неколку дена до една година. Најчесто служат за покривање на сезонските производствени потреби на претпријатијата, а понекогаш за исплата на плати на работниците и за покривање на други оперативни трошоци на компаниите. Тие кредити фирмите, обично, ги користат за купување некои сировини и репроматеријали кои подоцна, во текот на годината, ќе можат да ги користат за планираното кампањско производство на некој производ (на пример, во лето се купува кожа која се подготвува за шиене зимски крзнени палта во текот на есента).

Бидејќи комитентот нема потреба од еднократно влечење на тие средства, банката може да му одобри кредитна линија за период од шест до девет месеци и му

дозволува во тој период да влече средства од таа линија според потребите. Ако во меѓувреме фирмата плати значителен дел или целиот износ на кредитот, тој кредит може да се обнови.

Кредитите за вртежен капитал се обезбедени со заложување на залихи или на побарувања на кредитокорисникот од други лица. Имаат флукуирачка каматна стапка. На неискористениот дел од кредитот фирмата плаќа интеркаларна камата. Многу често банката може да побара од комитентот дел од добиениот кредит да го држи на својата депозитна сметка како компензаторски депозит, со чие користење банката би надоместила дел или, можеби, вкупниот износ на сервисните трошоци што ги направила за тој кредит.

В) Привремени кредити за изградба

Тоа се обезбедени краткорочни кредити што се одобруваат на градежни фирми за поддршка на изградбата на куќи, станови, канцеларии, трговски центри и на други трајни објекти. Иако објектите се трајни, кредитите се привремени. Тие кредити служат за привремено најмување работници, земање градежна опрема под наем, купување градежни материјали и за купување на земјиште. Обезбедувањето и плаќањето на тие кредити се врши со долгорочен хипотекарен кредит кој што, задолжително, го зема градежната фирма и кој го одобрил друг кредитор, обично некоја осигурителна компанија или некој пензиски фонд. Всушност, основен услов за одобрување на привремен кредит за изградба е градежната фирма да има обезбедено долгорочен хипотекарен кредит за финансирање на проектот.

Г) Кредити врз основа на актива

Банките, многу често, им одобруваат кредити на компаниите врз основа на активата што тие фирми ја имаат и која се очекува во иднина да се претвори во пари од кои ќе се врати кредитот. Најважен дел од активата на фирмите се побарувањата од други лица и залихите од сировини и од готови производи. Банката одобрува кредит во висина на одреден процент од таа актива. Така, таа може да одобри кредит во висина од 60% од износот на побарувањата на компанијата од други лица или до 30% од износот на залихите на фирмата. Како што се наплаќаат побарувањата или се реализираат залихите, така компанијата го плаќа договорениот дел од кредитот кај банката.

При одобрувањето такви кредити, многу често се случува банката да го преземе правото врз заложените средства, а со тоа и ризикот ако некои од тие средства не се реализираат според планираното. Во тој случај станува збор за комисионска трговија или, како што популарно се нарекува, факторинг, каде што банката ја презема одговорноста за наплата на побарувањата што ги има некој нејзин комитент-зајмувач. Бидејќи во такви ангажмани се зголемуваат банкарските трошоци и ризици, на одобрените кредит банката одредува повисока каматна стапка и одобрува кредит во помал процент од заложената актива на комитентот.

Д) Отворена кредитна линија

Сезонските потреби од средства компаниите, често, ги задоволуваат со кредит во форма на отворена кредитна линија. Тоа е кредит што банките им го одобруваат на комитентите без да бараат никакво покритие (осигурување). Во согласност со договорот, банката му става на располагање на комитентот извесна сума парични средства за одреден временски период. Времето на користење на средствата го одредува самиот комитент. Вообичаено е користењето на кредитот постепено да се зголемува кога залихите кај компанијата се зголемуваат, а да се намалува кога почнува наплатата на нејзините побарувања.

Кредитните линии обично се одобруваат со рок на враќање до една година и со флукуираща каматна стапка. При користењето на тие кредити комитентите, обично, се задолжуваат да држат одреден износ од добиениот кредит како компензаторски депозит кај банката што го одобрила кредитот. Бидејќи кредитната линија не е осигурена (покриена со колатерал), таквиот вид на кредит банките им го одобруваат само на најкредитоспособните компании.

Отворените кредитни линии можат да бидат неформални или формални. Неформалните кредитни линии не се обврзувачки. Кај нив се договара само ветување на банката дека на комитентот ќе му стави на располагање одреден износ на средства. Комитентот ги плаќа соодветните трошоци за кредитот само ако него го користи. Договорните или формалните кредитни линии се обврзувачки дури и ако не е потпишан писмен договор. Банката наплаќа соодветна провизија за одобриениот кредит без оглед дали комитентот го користи кредитот. Се разбира, во тој случај комитентот плаќа камата на искористениот дел од кредитната линија.

Г) Финансирање на малопродажбата

Трговците на мало продаваат разни стоки: автомобили, телевизори, мебел или друга трајна стока. Банките можат да се согласат на тие трговци да им одобрат кредит за да можат да нарачаат стока од производителот заради малопродажба. Притоа, како залог за кредитот банките ја бараат целата стока што е предмет на малопродажбата. Кредитите се одобруваат со рок на враќање обично до 90 дена, но можат да се обновуваат за еден или за повеќе периоди до 30 дена. Како што се продава стоката, така трговецот (или застапникот на соодветниот производител на конкретната стока) ѝ го префрла на банката износот што е наведен во фактурата на производителот, а кој, пак, бил основата за утврдување на височината на кредитот. Повремено, банката испраќа свој агент за да провери дали стоката е кај трговецот и како оди продавањето. Ако агентот открие дека некоја стока е продадена, а за неа на банката не ѝ е платен соодветниот износ, тогаш банката ќе побара веднаш да ѝ се платат тие средства. Во случај на неплаќање на кредитот, банката, во согласност со договорот за кредит, ќе може да ја преземе сета стока што била ставена како залог и да му ја врати на производителот, откако тој ќе го врати кредитот во согласност со договорените услови според клаузулата „плаќање со продавање“.

Е) Кредити на дилери на хартии од вредност

Повремено на дилерите на хартии од вредност им се потребни финансиски средства за купување на нови вредносни хартии и за продолжување со постојните портфолија на хартии од вредност, сè додека нив не ги продадат или нивните рокови за наплата не достасаат. Во такви случаи, тие се обраќаат до банките со барања за кредит. Банките, обично, ги одобруваат тие кредити, првенствено затоа што тие се заштитени со првокласен колатерал - државни хартии од вредност. Повеќето од тие кредити се одобруваат на рок на враќање од еден до неколку дена, така што и тоа е фактор што ја намалува ризичноста на тие кредити.

Слични кредити банките им одобруваат на инвестициските банкарски фирми за поддршка на издавањето нови корпоративски обврзници, акции и владини должнички хартии од вредност, кои, пак, служат за задоволување разни потреби на нивните издавачи. Кога инвестицискиот банкар ќе им ги продаде новите хартии од вредност на инвеститорите на пазарот на капитал, тој веднаш треба да ги плати и кредитот и каматата за него.

Ж) Синдикализирани кредити

Синдикализираните кредити се синоним на кредит или на кредити што повеќе банки заедно им го (ги) одобруваат на големите корпорации, со цел да се намали изложеноста на ризик. Тие кредити служат за поддршка на работењето на компанијата-зајмувач и за нејзина експанзија. Алтернативно, тие можат да се користат од таа компанија и како основа за издавање свои хартии од вредност или за други вложувања.

Станува збор за големи износи на кредити (често и до неколку стотини милиони и милијарди долари). Поединечно, ретко некоја банка може сама да го одобри и да го следи таквиот кредит. Поради тоа во одобрувањето на таков кредит се вклучуваат повеќе банки со цел да ја редуцираат преголемата изложеност на ризик, но и да заработат значаен износ на камата или на провизија (сервисна или интеркаларна). Повеќето синдикализирани кредити се одобруваат со каматна стапка што е базирана на Лондонската меѓубанкарска понудена стапка на краткорочни евро-доларски депозити (The London Interbank Offered Rate on Eurodollar Deposits). Тие кредити можат да се продаваат на секундарниот финансиски пазар.

2.3.2. ДОЛГОРОЧНИ КРЕДИТИ ЗА ПРЕТПРИЈАТИЈАТА

Долгорочните кредити имаат рок на враќање подолг од една година. Се користат за финансирање на релативно трајни или на долгорочни потреби на корпорациите, а особено за набавка на постојани средства, за зголемување на трајните вртежни средства, за рефинансирање на други долгорочни кредити, за делумно финансирање на преземање (здружување или спојување) на други правни лица итн. И покрај одредени разлики во нивното класификување, долгорочните кредити, најчесто, се одобруваат во форма на термински кредити, револвинг кредити, кредити за проекти,

кредити за поддршка на здружување и спојување на компании и кредитни линии stand by.

А) Термински (инвестициски) кредити

Терминските се најчест вид на долгорочни кредити. Наменети се за финансирање на среднорочни и на долгорочни деловни инвестиции на корпорациите, како што се купување машини и опрема или изградба на објекти. Рокот на враќање на тие кредити е над една година. Одобрениот кредит компанијата го искористува во целост одеднаш или во некој разумно краток период, кој може да се движи до 60 дена. Компанијата го отплаќа кредитот на рати (месечни, тримесечни или шестмесечни). За нивна отплата компанијата го користи текот на идни заработки од кои се врши отплата на амортизацијата и на самиот кредит. Амортизацискиот план на кредитот обично се прави според вообичаениот циклус на прилив и одлив на средства на кредитокорисникот. Можно е странките да договорат зајмувачот, периодично, да ја плаќа само каматата, а главнината да се плати кога кредитот целосно ќе достаса за плаќање.

Терминските кредити обично се обезбедени со траен капитал (на пример, со фабрика или со опрема) што го има зајмувачот. Се одобруваат со каматна стапка што е повисока отколку кај краткорочните кредити поради поголемата изложеност на банката на ризик од неплаќање на кредитот, како и на други ризици. Имено, колку е подолг рокот за враќање на кредитот, толку е поголема можноста во иднина да се јават ризиците што беа антиципирани во кредитната анализа на тој проект или, пак, да се појават други, непредвидени ризици и проблеми во наплатата на кредитот. Во таа смисла, карактеристична е можната појава на ризик од успешно заокружување на деловните циклуси на кредитокорисникот, а со тоа и на ризикот од генерирање доволно средства за отплата на кредитот.

Поради сето тоа, веројатноста за влошување или за други негативни промени во состојбата на зајмувачот, сигурно, е поголема кај долгорочните отколку кај краткорочните кредити. Тоа и ја наметнува потребата од поголемо внимание на банката при анализата на барањата за термински кредити, во која многумина автори, меѓу кои и Prager Jonas⁵⁾, препорачуваат банките да ја применуваат теоријата на антиципиран приход (anticipated-income theory), според која: „очекуваниот капацитет на зајмувачот да ги плати главнината и каматата на заемот е клучен елемент при одобрувањето на некој кредит“.

При определувањето на височината на каматните стапки на терминските кредити силно влијание има и височината на финансискиот леверџ (односот меѓу задолженоста и активата на компанијата). Поголемиот степен на кредитна задолженост повлекува и соодветно поголем кредитен ризик што го има конкретниот комитент на банката.

⁵⁾ Prager Jonas: „Fundamentals of Money, Banking, and Financial Institutions“, Harper & Row, Publishers, New York, 1985 година, стр. 113

Б) Обновливи (револвинг) кредити

Долгорочната кредитна линија, која во теоријата и во банкарската практика е позната како револвинг на кредитот, е еден од најфлексибилните видови на банкарски кредити. Тој кредит ѝ дозволува на фирмата да земе кредит до одреден лимит, да го отплати целиот кредит и повторно да земе кредит, ако има потреба. Сето тоа може да трае сè додека кредитната линија не достаса за плаќање во целост. Тие кредити можат да покриваат период од три, четири и од пет години. Вообичаено, се користат за купување трајни обртни средства, иако, понекогаш, со тие кредити можат да се купат помали вредности на некоја фиксна актива. Нивното враќање се обезбедува со реална актива на кредитокорисникот.

Револвинг (обновливиот) кредит е прифатлив за корпорациите кога тие се несигурни за времето на идните приливи на средства или за точната магнитуда на нивните идни потреби за заем. Во текот на активизацискиот период на кредитната линија, компанијата може да зема заем до утврдениот лимит, да враќа дел од кредитот, повторно да влече средства до лимитот без некој однапред утврден распоред или шема за тоа.

Обновливиот кредит помага во изедначување на флукуациите во деловниот циклус на компанијата дозволувајќи ѝ да земе заем во периоди на сопствена рецесија и да го отплатува кредитот кога има поголем прилив на средства од наплата на своите производи. На крајот од периодот на експанзија, кога дневните потреби на компанијата за вртежни средства, вообичаено, се изедначуваат, таа би требало да биде во состојба да го врати кредитот во целост одеднаш или, пак, во повеќе периодични рати. Во тој момент, револвинг кредитот, ако во кредитниот договор е содржана таква клаузула, се конвертира во термински кредит. Со тоа се обезбедува високо ниво на флексибилност, но и рационалност во користењето на кредитот, а со тоа и во кредитното задолжување и во каматните трошоци на комитентот.

За неискористениот дел од одобрената кредитна линија компанијата, вообичаено, плаќа интеркаларна камата.

Обновливите кредитни линии, обично, се јавуваат во два вида. Најчеста е формалната финансиска обврска. Таа претставува ветување на банката дека на компанијата ќе ѝ ја исплати договорената сума кредит по утврдената каматна стапка или по стапка што е за некој процент поголема од основната. Во тој случај, банката може да не го исполни кредитниот договор и да не одобри кредит само ако се случиле некои негативни материјални промени во финансиската состојба на кредитокорисникот или ако тој не исполнил некоја од договорните обврски.

Втората форма на оваа кредитна линија е позната како конфирмирана кредитна линија. Банката го потврдува кредитното барање на комитентот, но тој, можеби, нема намера да го користи одобренитеот заем ефективно, туку како гаранција за обезбедување кредит кај друг кредитор. Во тој случај станува збор за помалку обврзувачки кредитни договори, кои, од таа причина, се поевтини од формалните кредитни договори и обврски. Таквата форма на обновлива кредитна линија, обично, им се одобрува на најдобрите комитенти на банките, со цел да им се помогне да испратат поволни сигнали кај другите кредитори за добивање заем.

Најпосле, како форма на обновлив кредит можат да се сметаат и кредитните картички што гласат на име на фирмата. Со нивното користење, кое добива сè поголем замав, повеќето мали компании се стекнуваат со редовен извор на работен капитал, затоа што на тој начин ја избегнуваат процедурата на одобрување на секое нивно кредитно барање кај банката.

В) Кредити за проекти

Банките одобруваат кредити за посебни проекти, односно кредити што се користат за финансирање изградба на трајни основни средства наменети за генерирање приходи во иднина (термоцентрали, рафинерии, рудници и др.). Тие кредити се сметаат за најризични во банкарското работење. Ризиците што се појавуваат кај тие кредити се бројни и се појавуваат, главно, поради тоа што:

- тие кредити гласат на многу големи износи, често и на милијарди долари;
- реализацијата на финансираниот проект може да се случи да биде одложена поради недостаток на материјал или поради други причини;
- може да се случи законите што важат во регионот каде што треба да се изведе соодветниот проект да се променат и да имаат негативно влијание врз завршувањето или врз чинењето на проектот;
- каматните стапки можат да се сменат и да имаат негативно влијание врз приносот на кредитот итн.

Кредитите за одделни проекти банките, вообичаено, им ги одобруваат на неколку компании што заедно реализираат некој поголем проект. Поради големината на кредитот и на ризикот на проектот, често се јавуваат неколку кредитори (долгорочни синдикализирани кредити).

Г) Кредити за спојување или за здружување на компании

Засилената глобализација во осумдесеттите и во деведесеттите години на XX век предизвика силно зголемување на кредитите за финансирање на спојувањето и на здружувањето на компании. Најзначајни меѓу нив се кредитите за откупување фирми со левериџ (leveraged buy out - LBO).

Кредитите им се одобруваат на мали компании во сопственост на неколкумина инвеститори. Тие фирми се раководени од менаџери што сметаат дека вредноста на нивните фирми на пазарот е помала од таа што се води како книговодствена. Цената на акциите на тие фирми би можела да се зголеми ако нивните сопственици внесат поагресивни и поквалитетни техники на раководење, подобра деловна стратегија, воведување на нови технологии и производи, продажба на некои средства за да се генерираат повеќе приходи итн. За таа цел, компаниите користат долгорочни банкарски кредити кои, за банката, би можеле да претставуваат извор на високи профити, ако се покаже дека операцијата LBO е добро конципирана и извршена. Кредитите ги користат внатрешните лица-инвеститори кои сметаат дека со подобро користење на расположливите техники и средства приходите на компанијата би можеле да бидат поголеми од трошоците за соодветниот кредит.

Тие кредити, најчесто, се одобруваат на конзорцијална основа. Како гаранција за нивно враќање, обично, служи реалниот имот на компанијата, односно нејзината фиксна или вртежна актива. Одобрувањето на тие кредити содржи значително поголеми ризици отколку стандардното инвестициско кредитирање на претпријатието, поради што банките мора да бидат многу внимателни при одобрувањето на тие кредити.

Во последно време се појавуваат таканаречени субординирани банкарски кредити, кои, обично, сочинуваат помал дел од банкарското финансирање на трансакциите LBO. Тој вид кредити се значително поризични од претходно опишаните кредити LBO, меѓутоа, носат и значително повисока стапка на принос. Тие ризични банкарски кредити што се вршат за реализирање на трансакции LBO, се нарекуваат **мезанинско финансирање**⁶⁾. Степенот на ризичноста на тие кредити често се израмнува со степенот на ризичноста на т.н. обврзници со слаб или со сомнителен квалитет (junk bonds), кои на финансискиот пазар ги емитираат компаниите со низок рејтинг.

Д) Кредитни линии stand by

За финансирање на некои специфични намени на претпријатијата, банките одобруваат специфични облици на долгорочни кредити што се познати како кредити за издавање комерцијални хартии од вредност (note issuance facility - NIF). Тие кредити се одобруваат со рок на враќање од 3 до 7 години. Врз основа на аранжманите NIF, банката се согласува да ги купи комерцијалните хартии од вредност на претпријатието-зајмувач или да му одобри кредит, ако тоа претпријатие не може да ги пласира тие хартии под каматната стапка по која банката може да го одобри тој кредит. Тие кредити ги означува како кредитни линии stand by, кои претпријатието може да ги активира во случај на потреба, а најчесто за поддржување на емисијата на краткорочни хартии од вредност⁷⁾.

⁶⁾ Кировиќ Милутин, исто, стр. 130

⁷⁾ Кировиќ Милутин, исто, стр. 130

II КРЕДИТНА ПОЛИТИКА НА БАНКИТЕ

1. СОДРЖИНА НА КРЕДИТНАТА ПОЛИТИКА

Квалитетот на кредитното портфолио на банката и исправноста на политиката за одобрување кредити се работи што подлежат на најдетална ревизија од страна на државните ревизори.

Еден од најбитните начини на кои банката може да се осигура дека нејзините кредити ги исполнуваат регулаторните стандарди, целите на профитабилност и унифицираност во кредитните работи е да воспостави пишана кредитна политика. Ваквата политика на службениците за кредити и на раководството на банката им дава упатства за донесување одлуки при одобрувањето одделни кредити и при оформувањето на целото кредитно портфолио на банката. Изгледот на кредитното портфолио на банката треба да биде одраз на кредитната политика на банката. Во спротивно, кредитната политика нема да функционира ефективно и ќе треба или да се ревидира или, пак, да биде построго примената од повисокото раководство.

Пишаната кредитна политика има многу предности за банката што ја усвојува. Таа на вработените во банката што работат со кредити им дава унифицирани и стандардизирани постапки што треба да ги следат и им кажува кои се нивните одговорности и овластувања. На тој начин ѝ помага на банката да оформи кредитно портфолио кое ќе претставува успешна комбинација на кредитни производи со висока профитабилност, но и производи со кои ќе биде обезбедена ликвидноста, односно контролирање на изложеноста на ризик и задоволување на регулаторните обврски. Пишаната кредитна политика мора да биде флексибилна поради постојаните промени во економските услови и регулативи, а кршењата на правилата треба да бидат ретки. Поради тоа сите исклучоци од пишаната кредитна политика на банката треба да бидат целосно документирани со јасни причини зошто било дозволено отстапување од кредитната политика. Секако, потребно е да се имаат предвид карактеристиките на основните видови кредити (корпоративни и потрошувачки) при кредитирање на кредитната политика на банката.

A) Карактеристики на корпоративните кредити и кредитната политика на банката

Кредитите што банките им ги одобруваат на корпорациите (познати уште како бизнис, комерцијални или индустриски кредити) го сочинуваат најголемиот дел од кредитните активности на секоја банка.

Одобрувањето комерцијални кредити има карактеристики на обемност и на сложеност. Оттаму произлегува потребата банките да вршат внимателни кредитни анализи и соодветно структурирање на видовите на кредити што тие ги одобруваат,

се разбира, имајќи го секогаш предвид остварувањето на основната цел на банката - максимализирање на нејзината добивка. Тоа е особено важно и поради фактот што комерцијалните кредити имаат многу поразлични карактеристики од потрошувачките и од другите видови кредити, поради што бараат стручниот персонал на банката многу повеќе да се ангажира при администрирањето и при наплатувањето на тие, отколку на другите видови кредити.

За да го максимализира својот профит, при секое одобрување на кредит банката треба да инсистира на, што е можно, поголем поврат на вложените средства, при истовремено намалување на секогаш присутната ризичност што произлегува од таквата активност на банката. Остварувањето на таквите цели на кредитната политика, банката може да го реализира на неколку начини. Прво, таа мора да најде кредитобарачи што се спремни да ја платат соодветно утврдената каматна стапка и кај кои не постои веројатност (или таа е мала) дека нема да го враќаат одобриениот кредит. За таа цел банките бараат зајмувачи преку јавно објавување на кредитните услови, а посебно на каматните стапки, како и со запознавање и со приближување на корпорациите до одделните заеми за кои што тие би можеле да бидат заинтересирани. Истовремено, стручниот персонал на банката треба да направи добра анализа на секој кредитокорисник и да оцени дали потенцијалниот зајмувач е добар плаќач, односно дека не постои ризик (или ризикот е релативно мал) оти тој зајмувач нема навреме да ги плаќа главнината и каматата на одобриениот кредит. Второ, банките секогаш, мора да се обидуваат да направат некој пласман (одобрување кредит, купување хартии од вредност и друго) што ќе им донесе најголем профит, а најмал ризик. Трето, при раководењето со својата актива банките мораат да ја намалат соодветната ризичност со диверзификување на активата (во случајов, на кредитите). Тоа можат да го остварат со одобрување различни видови кредити на голем број различни комитенти и со вршење други пласмани (купување краткорочни и долгорочни државни хартии од вредност).

Најпосле, при одобрувањето кредити и при вршењето на другите пласмани, банките секогаш треба да ја имаат предвид потребата од одржување на неопходната ликвидност, заради задоволување на нивните секојдневни останати финансиски активности (плаќање, на пример, на обврските за задолжителна резерва кај централната банка), без за тоа да платат многу големи трошоци. Тоа значи дека дел од активата на банките треба да ја носи карактеристиката на висока ликвидност, односно да може релативно брзо да се наплати и да се претвори во примарна ликвидност, дури и ако таквите пласмани носат помал приход за банките отколку другите нивни пласмани. Зашто, трошоците на банката што можат да настанат во случај на појава на нејзина неликвидност (неможност да се задоволат барањата на депонентите за повлекување на депозити, ненавремено плаќање на обврската за задолжителна резерва и сл.), можат да бидат далеку поголеми, па дури и катастрофални за банката, отколку опортунитетните трошоци на банката за држење на нископрофитни пласмани во нејзиното портфолио.

Одобрувањето комерцијални кредити во себе вклучува преземање на соодветни

ризици за банката кои најчесто се појавуваат во форма на ризик од неплаќање (невраќање) на кредитот и на ризик на каматните стапки. Пред одобрувањето на кој било кредит, банката треба да направи анализа на кредитната способност на зајмувачот со цел да го утврди степенот на ризик од можно невраќање на кредитот. При оценувањето, пак, на каматниот ризик, банката треба да појде од оценките за можните измени во каматните стапки во текот на активниот период на кредитот и од можноста да се соберат дополнителни средства со кои ќе може да се продолжи финансирањето на новите и на постојните кредити по каматни стапки што ќе овозможат постојана профитабилност на кредитот.

Тие почетни оценки треба да бидат и појдовни основи за формирање цени на комерцијалните кредити. При формирањето на тие цени, банките мораат да имаат пристап на флексибилност, ако сакаат да обезбедат соодветен поврат на своите средства. За таа цел, при формирањето на цените на кредитите треба да се појде од трошоците што банката ги направила за финансирање на кредитите, можностите за невраќање на кредитот и од трошоците што ги прави банката во врска со одобрувањето и со следењето на кредитот.

Особено треба да се најгласи дека, за разлика од останатите видови кредити, одобрувањето комерцијални кредити во себе вклучува многу варијабли што се однесуваат на ризиците и на трошоците за администрирање на одделните заеми. Тие варијабли се толку различни, што условуваат банките нив да ги вреднуваат за секој кредит одделно. Тоа, меѓу другото, произлегува од таму што комерцијалните кредити се само дел од пакетот услуги што банката им ги нуди на своите комитенти. Поради тоа, при формирањето цени на комерцијалните кредити, банките треба да го имаат предвид целиот пакет на услуги. Тие мора да ги имаат предвид не само каматните стапки и провизиите за соодветниот кредит, туку и другите приходи од другите услуги што тие им ги вршат на комитентите.

Имено, одобрувањето кредити е основата на односот на банката со некој комитент, но, многу важни се, исто така, и останатите услуги што банката нему му ги врши. Причината за нагласувањето на важноста на тие услуги произлегува оттаму што со зголемувањето на бројот на конкурентите на пазарот на комерцијални кредити, се стеснува маневарскиот простор за профитните маргини на банките. За да останат профитабилни, банките мора на корпорациите да им вршат сè поголеми и поефикасни услуги. Всушност, добрата и ефикасна организација во нудењето и во вршењето на тие услуги станува основа на обезбедувањето и на одржувањето профитабилност на комерцијалните кредити.

Б) Карактеристики на потрошувачките кредити и кредитната политика на банката

Потрошувачките кредити имаат свои специфики што треба да се имаат предвид при донесување на одлуки за кредитирање. Многу кредитокорисници

бараат брзина и практичност во процесот на кредитирање. Многу од кредитокорисниците бараат кредитот да им биде даден на располагање веднаш, односно додека ја вршат набавката, а не да одат в банка и да бараат кредит. Многу банки денес нудат кредити индиректно, преку продавачите на автомобили, апарати за домаќинството и други потребни работи, така што продавачот го изработува договорот за кредит и по телефон или по факс ја праќа информацијата за кредитобарателот до банката барајќи брзо одобрување. Други институции нудат програми за претходно одобрени кредити, каде кредитобарателите се јавуваат по телефон или ја испраќаат информацијата до банката преку пошта и добиваат одобрение за кредитот, дури и пред набавката. Во таков случај, продавницата или продавачот каде што кредитобарателот врши набавка, можат едноставно да добијат потврда од банката дека кредитот е одобрен. Тие нови пристапи нагло ја намалуваат потребата од лично присуство во банката и резултираат со индиректно кредитирање на местото на вршење на набавката, а не одобрување кредит на кредитобарателот в банка. Резултатот од тоа се помали трансакциски трошоци и поголема комотност за кредитокорисникот, но притоа менаџерите на банката мора да внимаваат на дополнителниот ризик во одобрувањето брзи кредити и можност од губење на личниот контакт со своите комитенти.

Кога се однесува на станбените кредити, во кредитната политика се детерминираат бројни процедури, постаки и ограничувања, како и поголем ангажман на кредитните референти. Како прво, тие се базираат врз претпоставката дека цените на становите нема значително да опаднат. Постои доволно голем историски доказ дека економските рецесии и растечката стапка на невработеност можат да ги преплават домашните пазари со станови за продажба, а активирањето на хипотеките на становите да ги намали пазарните цени. Иако во повеќето земји банките можат да одземат стан даден како залог за кредит, често банките имаат проблеми при продажбата на тој стан за цена со која би си ги повратиле средствата и сите трошоци направени при одобрување и сервисирање на кредитот и при присвојувањето на залогот. Исто така, има простор за испитување на мудроста при користење преценет имот, како на пример куќа, за купување имот без веројатност да апрецира, како на пример автомобили, мебел или апарати за домаќинството. Кредитните референти при одобрување на тие барања за кредит мора да обрнат внимание на кредитирањето на дел (веројатно не повеќе од 60 до 70 отсто на поризичните пазари) од проценетата вредност на имотот, со цел да се обезбеди соодветна заштита, ако пазарите за недвижен имот навлезат во негативни тенденции.

Банкарите ги сметаат потрошувачките кредити како профитабилни кредити со „проблематични“ каматни стапки. Тоа е така затоа што тие обично се одобруваат со цена што е многу повисока од трошоците за нивно финансирање, но каматните стапки по кои тие се договорени, обично не се

менуваат според условите на пазарот додека трае кредитот, како што е случај со каматните стапки на повеќето кредити што се одобруваат на фирми. Тоа значи дека потрошувачките кредити се изложени на каматен ризик, ако банкарските трошоци околу финансирањето се зголемат на одредено ниво. Сепак, потрошувачките кредити, обично, се оценуваат толку високо (на пример со доволно висока премија за ризикот, која е вклучена во каматната стапка на кредитот), што пазарните каматни стапки на заемите од банка и затезните каматни стапки на кредитите, ќе мора значително да се зголемат пред повеќето потрошувачки кредити да станат непрофитабилни.

Зошто каматните стапки на повеќето потрошувачки кредити се толку високи? Една од клучните причини е објавена од Програмата за Анализа на функционалниот трошок (Functional Cost Analysis – FCA), која се врши еднаш годишно од системот на Федералните резерви на САД. Тој систем на трошковано сметководство вели дека потрошувачките кредити се меѓу најскапите и најризичните средства што можат да се даваат на заем, поскапи и поризични од кој било друг заем кој банките им го одобруваат на корисниците. Потрошувачките кредити можат, исто така, да бидат циклично сензитивни. Тие се појавуваат во периоди на економска експанзија, кога корисниците, општо земено, се поголеми оптимисти за иднината. Од друга страна, пак, кога економијата се наоѓа во рецесија, многу физички лица и семејства се песимисти во поглед на иднината, особено кога гледаат како стапката на невработеност расте, а во согласност со тоа, тие ги намалуваат зајмувањата од банките.

Покрај ова, се чини дека до одредена мера корисниците не реагираат на промените во каматните стапки кога одат да зајмат пари. Зајмувањата на населението се чини дека се релативно нефлексибилни во однос на каматите: корисниците се повеќе загрижени за големината на месечните отплати на кои се обврзани со договорот за заем, отколку за пресметаната каматна стапка (иако е очигледно дека договорената каматна стапка на кредитот влијае врз големината на отплатата на кредитот). Иако нивото на каматната стапка често не е значаен фактор за населението - заемобарател, сепак, и нивото на образование и нивото на приходите, во материјална смисла, влијаат врз користењето на кредитите од страна на населението. Физичките лица што имаат поголеми приходи, генерално, зајмат повеќе во однос на големината на нивниот годишен приход. Исто така, домаќинствата во кои главата на семејството или хранителот на семејството има поголемо образование, зајмат повеќе во однос на нивото на нивниот приход. Тие физички лица и фамилии на зајмењето гледаат како на инструмент за постигнување на саканиот стандард на живеење, а не како спас во итни случаи.

Што треба да содржи пишаната кредитна политика на банката? Иако на ова прашање и праксата и теоријата не даваат идентичен одговор, добрите практики укажуваат на следните елементи:

1. Содржина на кредитното портфолио на банката - кредитен микс на банката во согласност со целите и деловната политика на банката (на пример, да се одредат видови, рокови на достасување, големина и квалитет на кредитите во кредитното портфолио, ориентираност кон одредени сектори, географски простори и сл.);
 2. Организација на процесот на кредитирање и степен на делегирање на одговорности при донесување одлуки за кредитирање (утврдување на максималниот износ и на видовите кредити што може да ги одобри секој службеник и комисијата и какви потписи се потребни);
 3. Работни процедури за преземање, прегледување, оценување и донесување одлуки за барањата за кредити на комитентите;
 4. Упатства и процедури за спроведување на кредитна анализа кај корпоративните и потрошувачките кредити;
 5. Потребна документација што треба да се достави со секое барање за кредит и што треба да содржат кредитните досиеја во банката (потребни финансиски извештаи, гаранции итн.);
 6. Упатства за земање, оценување и подобрување на кредитниот колатерал;
 7. Методи и процедури за одредување кредитни каматни стапки и провизии за отплата на кредитот;
 8. Постапки за следење на отплата на кредитот;
 9. Процедури за управување на кредитниот ризик и ризиците кои се директно сврзани со кредитот;
 10. Кредитни лимити (ограничувања на одредени аспекти на кредитирање чии минимуми се поставени од регулаторните тела, а дополнително регулирани во зависност од целите и деловната филозофија на банката);
 11. Процедури за одредување, анализирање и решавање на проблематичните ситуации кај кредитите и управување со ризична актива.
- Во продолжение се образложени најбитните елементи на кредитната политика.

2. ДЕТЕРМИНИРАЊЕ НА КРЕДИТНИОТ МИКС (СОСТАВ НА КРЕДИТНОТО ПОРТФОЛИО)

Степенот на разновидноста на кредитите што би го сочинувале кредитното портфолио на една банка е условен од повеќе фактори. Клучни фактори за оформувањето на кредитното портфолио на банките во развиени економии се: карактеристиките на пазарната област во која дејствува банката. Секоја банка мора да одговори на одредените барања за кредити што ги имаат комитентите кои активно дејствуваат на тој пазар. Во предградие со голем број приватни куќи и мали продавнички, обично, се одобруваат кредити за недвижен имот, за автомобили, за купување апарати за домаќинството... Најголем дел од кредитното портфолио на банката што се наоѓа во центарот на градот, опкружена со деловни простории, стоковни куќи и фабрики, ќе

биде насочено кон кредити за купување залихи, опрема или за исплаќање плата.

Се разбира, тој фактор не мора секогаш да е одлучувачки при формирањето на кредитната политика. Во зависност од потребите и целите на банката, таа може да одобрува секаков вид други заеми за кои смета дека нејзините комитенти можат да пројават соодветен интерес. Имено, одредени банки можат да преферираат поголем процент на потрошувачки кредити за сметка на корпоративните и обратно.... или заради нивна поголема препознатливост во сферата на пластичните картички со добри услови одлична инфраструктура (банкомати) да го зголемат својот пласман преку дозволени минуси на кредитните картички.

Табела 1. Пример за структура на кредитното портфолио на една банка

Вид на кредити	Процент
Комерцијални кредити	29,38%
Хипотекарни кредити	39,85%
Потрошувачки кредити	9,12%
Кредитни картички	7,55%
Други кредити	14,10%

Банката може, во зависност од својата генерална деловна политика, да одреди кредитирање на одреден сектор (пр. земјоделски кредити, кредити за градежништво, кредити на обоена или црна металургија, кредити на трговијата на мало и сл), или одредени региони (кредити на недоволно развиени подрачја).

Многу значаен фактор кој го одредува составот на кредитното портфолио на банката е нејзината големина, особено големината на нејзиниот капитал од која зависи горниот лимит што го одредуваат регулаторските тела за одобрување кредит на еден зајмувач. Па, така, големите банки (во овој случај тоа се банки со голем износ на капитал), одобруваат кредити на големо (кредити со голема вредност и долгорочни /инвестициони кредити). Во практиката тоа значи дека тие банки поголем дел од своите кредити ги одобруваат како кредити во големи износи и тоа на корпорации и на други, релативно, големи фирми. Од друга страна, малите банки (со помал капитал) ја носат карактеристиката на одобрувачи на кредити на мало, односно кредити што гласат на мали износи и се наменети за помали фирми, поединци, семејства, помали фарми и други помали корисници на кредити.

Исклучително значаен фактор што влијае врз разликноста и врз бројноста на банкарските кредити е очекуваниот приход што го нуди секој кредит. Банката, секогаш кога тоа е можно, ќе претпочита да одобри кредити што нудат највисок очекуван приход. Некои кредити нудат високи износи на бруто-приход (вкупен приход поделен со големината на кредитот) за банката. Такви се кредитите за недвижен имот, кредитите на кредитни картички,

кредитите за мали фирми и други кредити. Меѓутоа, кога ќе се пресметаат нето-приходите (откако ќе се одбијат трошоците и стапката на загуба од добиените приходи), тогаш се доаѓа до констатацијата дека некои други кредити, пред сè комерцијалните кредити, нудат повисока приходност за банките, поради што тие се повеќе застапени во портфолиото на банките. Во секој случај, при определувањето кои видови кредити се приходно најисплатливи и како такви треба да бидат најзастапени во нивното кредитно портфолио, банките треба да појдат од пресметките на потребните трошоци за да се одобри некој кредит. Еден начин на кој банкарите можат да го оценат овој приход во споредба со факторот на трошок е да се одреди систем за трошковното сметководство, што ги зема предвид сите приходи заедно со директните и со индиректните трошоци при одобрувањето на секој кредит.

Миксот на кредити за секоја банка во голема мера зависи од очекуваниот приход за банката што го нуди секој кредит, споредено со приходот од сите други средства што може таа да ги собере. Ако другите фактори останат исти, банката ќе претпочита да одобри кредити што нудат највисок очекуван приход откако ќе се одбијат сите трошоци и ризик од загуби на кредитот.

Во таа смисла степенот на ризичност на одредени кредити и можноста да се контролира ризикот од страна на банкарските службеници има големо влијание во изборот на кредитниот микс. Имено, долгорочните (инвестициони и стамбени кредити) поради неможноста да се предвиди извесноста за отплата, имаа повисок степен на отплата од краткорочните кредити за обртен капитал или краткорочните потрошувачки кредити.

Кога станува збор за детерминирање на структурата и бројот на кредитните производи што банката треба да го има во своето портфолио значаен е и бројот на комитенти со кои банката работи. Така, големите банки обично им одобруваат кредити на помал број големи корпорации, каде што каматните стапки се релативно ниски поради нивниот општо понизок ризик и поради притисокот на конкуренцијата. Истовремено, помалите банки нудат заеми на поголем број мали компании со каматни стапки што се повисоки од тие што се одредуваат за големите компании. Поради тоа, не е чудно што многу често нето-приходите на комерцијалните кредити се поголеми кај помалите отколку кај поголемите банки.

Искуството и експертизата на раководството при одобрувањето на различните видови кредити, исто така влијае врз миксот на кредитното портфолио како и врз политиката за нивно одобрување, со која не ретко им се забранува на службениците да одобруваат одредени видови кредити (овде најчесто станува збор за многу ризични кредитни производи или производи за кои раководството и банкарскиот перонал нема искуство и знаење за нивно пласирање, а уште помалу успешно да управува со нив – пример кредитни деривати).

Општо правило е дека банката треба да ги одобрува оние кредити за кои таа е најефикасен производител. На пример, според програмата за анализа на функционални трошоци на централните банки, најголемите банки во индустријата имаат предност при одобрувањето на речиси сите видови кредити за недвижности и кредити на рати. Средните и големите банки, обично даваат кредити за кредитни картички по најниски цени. Најмалите банки, пак, немаат голема предност во однос на големите банки за речиси сите видови кредити, но тие се најнефективни при контролирање на загуби од кредити, најверојатно затоа што најчесто подобро ги познаваат комитентите.

3. ОРГАНИЗИРАЊЕ НА ПРОЦЕСОТ НА КРЕДИТИРАЊЕ

(Процедури и постапки за спроведување на процесот на кредитирање, овластувања и делегирање на надлежности)

Повеќето барања за кредити од физички лица настануваат со тоа што некој комитент ќе му пристапи на некој од вработените во банката и ќе побара даполни барање за кредит.

Барањата од правните лица, често се јавуваат како резултат на договори меѓу службениците за кредити во банката и претставниците за продажба, кога се отвораат нови сметки на компаниите што работат во таа област.

Понекогаш службениците за кредити ја контактираат истата компанија со месеци пред таа да се согласи да ѝ даде на банката можност и даполни барање за кредит.

Најчесто вработените во банката, кога одат на посета кај потенцијалниот комитент, пополниваат извештај за контакт со комитентот. Овој извештај се ажурира при секоја следна посета, со што на службениците за кредит им се даваат битни информации за потенцијалниот комитент пред да се направат првите лични контакти со него.

Штом комитентот реши да побара кредит, веднаш следи интервју со службениците за кредит и на комитентот му се дава можност да ги објасни своите потреби за кредит. Ова интервју е особено битно бидејќи им дава можност на службениците во банката да го проценат карактерот и искреноста на намерата на комитентот. Ако на комитентот му недостасува искреност и намера за придржување кон условите на кредитот, ова мора да се земе како силен фактор против одобрување на ова барање за кредит.

Ако компанијата се пријавила за деловен или за хипотекарен кредит, службеникот, обично, оди на самото место за да ја оцени локацијата на комитентот и состојбата на имотот и да постави понатамошни прашања.

Тој може да ги контактира и другите кредитори, кои претходно му дале пари на заем на овој комитент, за да види какво е нивното искуство. Дали комитентот целосно се придржувал кон договорите и имал задоволителни депозитни салда?

Податоците за претходната отплата на кредит, често, откриваат многу за карактерот на комитентот, искреноста на намерата и чувството на одговорност за искористување на банкарскиот кредит.

Ако досега сите аспекти се пополни, комитентот ќе треба да достави документи што ѝ се потребни на банката за да го вреднува целосно барањето за кредит, вклучувајќи ги комплетните финансиски извештаи, а во случај на корпорација, одлуките на Одборот на менаџери со кои се авторизира преговарањето за кредит со банката.

Штом ќе се приберат сите документи, Одделението за анализа на кредити на банката врши темелна финансиска анализа, со цел да одреди дали комитентот има доволно прилив на готовина за да ги гаранитра средствата што треба да ги отплаќа.

Потоа, оваа дирекција подготвува краток преглед и препораки, кои потоа одат на одобрување кај Кредитната комисија. За поголемите кредити, членовите на дирекцијата за кредитна анализа даваат усна презентација, а потоа следува дискусија меѓу аналитичарите и Кредитната комисија за предностите и за недостатоците на барањето за кредит.

Ако Кредитната комисија го одобри барањето на комитентот, службеникот за кредити или Кредитната комисија, обично, го проверуваат имотот или другите средства што треба да се заложат како колатерал за да се осигура дека банката има директен пристап на колатералот или дека може да се здобие со право на сопственост ако пропадне договорот за кредит. Ова, обично, се нарекува целосна заштита на побарувањата на банката со колатерал. Кога службеникот за кредити и Кредитната комисија ќе видат дека и кредитот и предложениот колатерал се во ред, се подготвуваат потврдата и другите документи што го сочинуваат Договорот за кредит и нив ги потпишуваат сите страни на договорот.

Понатаму, се подготвува Договорот за кредит, со сите услови одредени и клаузули на кои треба да се придржуваат кредитокорисниците во време на отплатата на кредитот.

Банкарскиот службеник е должен да отвори кредитно досие за секој одобрен кредит, во кој се бележат сите промени, отплати, доцнења, контакти со клиентот и дејствија кои кредитните и други банкарски службеници ги имат превземено за успешна наплата на кредитот, односно кредитниот договор постојано се надгледува за да се гарантира дека се следат сите услови на кредитот и дека сите потребни исплати на главнината и на каматата се вршат според ветеното.

За големите комерцијални кредити, службеникот за кредити повремено го посетува комитентот за да види дали компанијата напредува и да види дали на комитентот му требаат и други услуги.

Доколку комитентот е корисник на повеќе кредитни производи или други банакрски услуги, службеникот за кредит и другите вработени отвораат

компјутерско досие, кое се вика Досие на комитенти на банката. Ова досие покажува кои банкарски услуги ги користи комитентот во моментот и содржи други информации што му се потребни на раководството на банката за да го набљудува прогресот на комитентот и финансиските услуги што нему му се потребни.

Преку овие информации банката може во својата кредитна политика да утврди рано предупредувачки сигнали (индикатори) за влошување на кредитното портфолио во целина и на секој кредит (и комитент) поединечно.

Доколку кредитот не се отплаќа навремено банката може да предвиди и искористи активности за присилна наплата или активирање на колатералот со цел да го наплати целосно или делумно својот кредит, како и други предвидени форми за наплата на ризичните кредити.

Рековме дека одлуката за кредитирање во најголем број случаи се донесува од посебно тело –Кредитен одбор или Комисија, а врз основа на предлог поднесен и документиран со повеќе или помалку опсежна кредитна анализа подготвена од стручни лица - кредитни аналитичари. Меѓутоа, во кредитната политика се наведуваат и овластувањата за кредитно одлучување на одредени лица во банката, односно се утврдува нивото на износи до кои одредени кредитни службеници (раководители) се овластени да одобруваат кредити, без одлука на Кредитен одбор (Комисија).

4. АНАЛИЗА НА КРЕДИТОТ (КРЕДИТНА АНАЛИЗА)

При кредитната анализа потребно е да се даде задоволителен одговор на следниве три главни прашања за кредитни барања:

1. Дали зајмувачот е кредитоспособен?
2. Дали Договорот за кредит може да биде соодветно структуриран и документиран, така што банката и нејзините депоненти ќе бидат соодветно заштитетни и дали постои голема веројатност дека комитентот може да го исплаќа долгот без голем напор?
3. Дали банката може целосно да ги заштити своите побарувања со активата или со заработките на комитентот, така што, во случај на неуспех, средствата на банката ќе може да се вратат брзо, по ниска цена и со низок ризик?

4.1. АНАЛИЗА НА КРЕДИТНАТА СПОСОБНОСТ

При склучување на кредитните работи банките се должни да извршат проверка на кредитната способност на потенцијалните должници, односно да ја утврдат можноста за враќање на кредитот. Оценката на кредитната способност завзема централно место во кредитниот процес како и во кредитните политики на банките, бидејќи од степенот на оценетата кредитна

способност во голем дел ќе зависи и квалитетот на кредитното побарување, односно квалитетот на кредитното портфолио.

Една од пошироко прифатените дефиниции е онаа според која „кредитната способност претставува можност за земање, користење и враќање на финансиските средства на нивните кредитори (извори), а во согласност со определени услови на примање на тие финансиски средства“.

Кредитната анализа е постапка со која се проценува кредитната способност на кредитобарателот. Анализата на кредитната способност на претпријатието има за цел пред склучувањето на Договорот за кредит банката да може со приближна точност да ја утврди можноста и спремноста на барателот на кредит, истиот да го отплаќа во согласност со договорените услови. Значи, кредитната анализа или процесот на утврдување на кредитната способност се сведува на проценка на волјата и деловната способност на должникот да го отплаќа кредитот во согласност со договорената динамика и услови.

Процесот на анализа на кредитоспособноста резултира со ставањето на комитентот во една од ризичните категории кои означуваат одобрување или одбивање на кредитното барање. Притоа, кредитните референти и аналитичари користат различни постапки, методи и техники за утврдување на кредитната способност на комитентот. Треба да се напомене дека најголем дел од овие постапки и методи се применуваат при класичната кредитна анализа, но со текот на времето банките создале пософистицирани методи и алатки за оценка на ризикот преку кредитоспособноста на клиентите-кредитобаратели и истите ги развиле до ниво на математички научни методи, каде улогата на субјективниот фактор од страна на кредитниот аналитичар е сведена на најмала можна мерка.

Кредитните политики предвидуваат низа постапки и процедури при оценката на кредитоспособноста на комитентите поаѓајќи при тоа од основните четири типа на пристапи во оценката на кредитната способност и тоа: традиционален пристап, статички пристап, динамички и модерен пристап.

а) Традиционален пристап. Анализата на кредитната способност најчесто вклучува определени фактори кои ги детерминираат перформансите на кредитобарателот кои, во зависност од опфатноста на анализата се познати како 5Ц или 6Ц анализа. Имено, оваа анализа ги вклучува факторите: карактер, капацитет, капитал, колатерал, услови и контрола.

Врз база на целосна анализа на сите горенаведени фактори се донесува крајниот резултат, односно одлука за одобрување или одбивање на кредитното барање. Традиционалниот пристап е прилично стар модел но, сепак, се применува од страна на банките. Искуството покажува дека овој

пристап е мошне ефикасен кога се применува во комбинација со другите пристапи на оценување на кредитните барања.

б) Статичкиот пристап се однесува на анализа на податоците од финансиските извештаи.

Тој го добил името „статички пристап“, бидејќи е насочен кон анализа на билансите на состојба и успех кои се статички извештаи и се однесуваат на определен временски период. Банката ја проучува финансиската состојба на барателот, онаква каква што е во моментот кога се поднесува барањето за кредит, па оттаму и оценката дека се врши проценка на статички финансиски биланс и занемарување на дескриптивните информации. Оценката на финансиската состојба се изведува врз основа на согледување на структурата на извештаите, изразена во показатели на структурата кои го покажуваат учеството и влијанието на одделните ставки (на пример процентуалното учество на одделни ставки од билансот на состојба во вкупните средства и извори на средствата; или процентуалното учество на расходите и нето-добивката во приходите од продажбата содржани во билансот на успех) и споредба на релативните показатели за финансиската состојба на должникот со слични показатели со конкурентните фирми или со показатели за просекот на дејноста. Секако дека со вака ограничен пристап постои опасност од занемарување на некои битни елементи за донесување на правилна одлука за (не)одобрување кредит. Статичкиот пристап се базира на анализа на минатите финансиски извештаи со главен акцент на ликвидноста.

в) Современ или динамичен пристап кон кредитната проценка е резултат на потребата за надминување на слабостите на претходните два пристапа. Основната слабост на претходните пристапи е неопфаќањето динамични аспекти, кои можат да влијаат врз финансиската состојба на кредитобарателот. Динамичниот пристап е насочен кон финансиска анализа, не само на определен временски момент или интервал, туку за најмалку два периода (вообичаена е анализа на период од пет години). На тој начин, не само што ќе се согледа работењето на кредитобарателот во анализираниот период, туку и полесно ќе се определи тенденцијата на движење на работењето на фирмата во релативно подолг период. Овој пристап претставува двоен модел кој се состои од проценка на кредитната способност преку квалитативна (анализа на менаџментот, деловните ризици, ризици на дејноста) и квантитативна (финансиска) анализа на работењето на кредитобарателот, темелено на веродостојни финансиски извештаи за подолг временски период. Динамичниот пристап тежиштето на анализата го става на готовинскиот тек во комбинација со квалитативни анализи.

г) Модерниот пристап се темели на системот на бодирање или скоринг моделите кои првично ги развиле Алтман и Аргенти.

Системот на бодирање на кредитите претставува емпириски систем на проценка на кредитните барања со кој се утврдува статистичката веројатност дали некој кредит ќе биде отплатен или не. За секоја поединечна карактеристика на кредитобарателот се добива определен број бодови и во зависност од збирот на добиените бодови се одбива или одобрува кредитното барање.

Системите за бодирање на кредитите се од двојна природа, субјективни и емпириски. Колку и да се потпираат врз објективни критериуми со примена на статистички техники, компаративната анализа се потпира врз искуството на аналитичарот во оценувањето на кредитната способност на кредитобарателот.

Првите три пристапи се составен ден на т.н. класична кредитна анализа која предвидува согледување и ставање во корелација на повеќе релевантни показатели (квантитативни и квалитативни).

Иако современите техники бележат виден напредок и примена, може слободно да се каже дека традиционалната/класична кредитна анализа при проценка на кредитоспособноста на комитентите сè уште претставува доминантен пристап кој се надополнува со одредени статистички алатки како корективен фактор на објективноста за донесување на кредитните одлуки.

Секако, класичната кредитна анализа е подетална во случајот на утврдување на кредитоспособноста на претпријатијата (одлуки за корпоративни кредити), а многу поедноставна при анализата на кредитоспособноста на населението (потрошувачки кредити). Исто така во кредитната политика на банките особено се детално опишани процедурите, постапките и методите кои се применуваат при кредитната анализа за проценка на кредитоспособноста на комитентите, која варира најмногу во зависност од тоа дали се работи за анализа на кредитоспособноста на претпријатија или население. Во таа смисла разликите се однесуваат и на документацијата која кредитобарателите ја поднесуваат која, исто така, прецизно е детерминирана во кредитната политика на банките, а за кои во продолжение ќе стане збор.

4.1.1. Оценка на кредитната способност на претпријатија

Кај класичната кредитна анализа кредитните референти имаат на располагање стандардни аналитички техники за проценка на кредитната способност на потенцијалните кредитобаратели, односно да ја оценат веројатноста дека исите ќе одговорат на кредитните обврски.

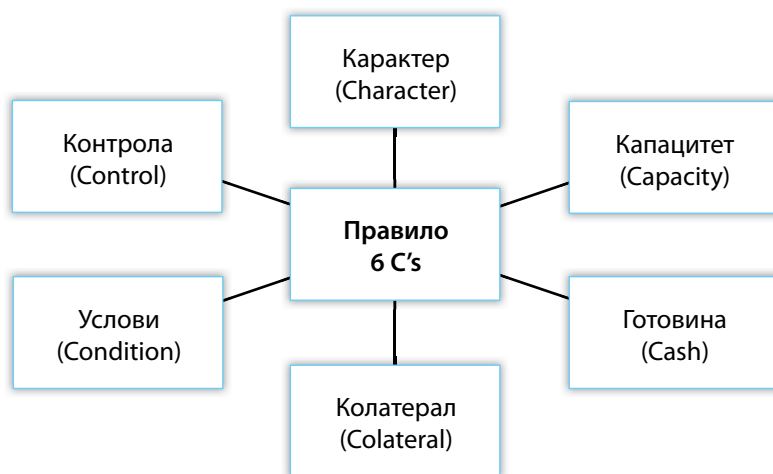
Утврдувањето на кредитната способност по пат на кредитна анализа бара

сериозен пристап, соодветна оспособеност, знаење и вештина од страна на кредитните референти, преку кредитните аналитичари, па сè до кредитниот менаџер.

Еден од можните пристапи е анализа и вреднување на 5 или 6 аспекти (фактори) на клиентот, односно 5Ц или 6Ц анализа, која ги опфаќа:

1. Карактерот на кредитобарателот (Character);
2. Неговиот капацитет (Capacity);
3. Капитал (Capital);
4. Обезбедување на кредитот (Collateral);
5. Услови на работење (Conditions) и
6. Контрола (Control).

Се работи за изворен американски концепт кој може на банката да ѝ послужи како патоказ во изградбата на сопствен систем за оценка на кредитната способност. Иако овој приод во основа има традиционален пристап и кредитните референти имаат на располагање стандардни аналитички техники за оценка на кредитната способност на потенцијалните кредитобаратели, сепак, истите со текот на времето се надополнуваат со бројни сознанија, анализи и техники кои ја потенцираат нејзината важност и примена во многу современи банки.

Карактер

Комитентот треба да има јасно дефинирана цел и намена на кредитот како и сериозна намера дека кредитот ќе го враќа според договорениот утврден начин. Значи, утврдувањето на карактерот како фактор на анализа на кредитната способност на кредитобарателот има две димензии:

- утврдување на целта и веродостојноста на декларираната намена на бараниот кредит;
- испитување на персоналните карактеристики на лицето или менаџментот на претпријатието кредитокорисник.

Всушност, утврдување на намената и целта за која се бара кредитот претставува првата проверка која ја прави кредитниот аналитичар по добивањето на кредитното барање. Доколку клиентот нема образложување за целта на кредитот, кредитниот аналитичар може да му помогне во таа насока за појасно дефинирање на потребите за кредитирање. Дури откако ќе се утврди целта и намената на кредитот, се проверува дали таквиот кредит е во рамките на кредитната политика на банката. Кредитниот аналитичар треба да ја утврди реалната намена на кредитот, пред сè за да биде сигурен дека позајмените средства би носеле доволно приливи за да се остваруваат отплатите на кредитот. Така, на пример, би било сосем погрешно ако се бара долгорочен кредит за подобрување на ликвидноста. Во тој случај, еден од можните сценарија на анализа би бил утврдување на реалниот работен капитал и циклусот на претворање на краткорочните средства во пари и краткорочните обврски во реални издатоци.

Што се однесува до карактерот на кредитобарателот, него, веќе рековме, може да го гледаме како:

- карактер на кредитобарателот во однос на неговите лични карактеристики, деловен углед и финансиска дисциплина, што историски гледано, ја покажал;
- карактерните особини на менаџментот на претпријатието - кредитобарател.

Врз основа на податоци добиени од официјални извори и самиот кредитобарател, како и преку интервјуа со менаџментот на претпријатието и интервјуа со неговите најважни деловни партнери, кредитниот аналитичар ја дополнува својата база на податоци потребна за оценка на карактерот на потенцијалниот клиент.

На тој начин кредитниот аналитичар може да прибави доволно податоци да ја процени и:

- можноста на менаџментот да креира деловна политика на претпријатието која е прифатлива за банката како кредитор;
- ефикасноста на управување со претпријатието и нивното разграничување на надлежностите по нивоа на управување;
- можноста на менаџментот да води развојна политика на претпријатието-кредитобарател.

Капацитет

Комитентот треба да има правна способност и оспособен менаџмент да го води целокупното работење на претпријатието и да ги подмирува сите обврски, вклучително и обврските по кредити. Капацитетот на кредитобарателот, во контекст на анализата на неговата кредитоспособност, ја означува неговата можност да се задолжува и се однесува на неговиот т.н.

финансиски капацитет. Капацитетот кој е предмет на кредитната анализа (т.е. финансискиот капацитет) најчесто значи можност за стекнување и создавање добивка, односно ја прикажува приходната снага на претпријатието. Тој капацитет не е секогаш линеарно зависен од неговиот произведен капацитет.

Всушност, банката првенствено ја интересираат показателите од кои е можно да се согледа: дали претпријатието кредитобарател, остварува доволно добивка за да може да ги отплати кредитите, без тоа негативно да делува на неговото нормалното работење.

Притоа, отплата на кредитите во основа може да се реализира од еден или повеќе извори, како на пример:

- од добивката на претпријатието;
- од добивката остварена со продажба на некој имот;
- со добивката остварена со продажба на акции или други хартии од вредност што ги поседува претпријатието;
- од средства добиени од други кредитори.

При анализата на финансискиот капацитет, кредитните аналитичари вниманието го насочуваат кон добивката од редовното работење на претпријатието и, евентуално, од продажбата на хартии од вредност.

Имено, продажбата на определен имот за отплата на кредитот може да се смета за вонредна и еднократна мерка за подобрување на капацитетот на кредитобарателот, но без промени во вкупната актива на претпријатието и со ризик да се изгуби од деловниот углед на кредитобарателот. За таа цел, кредитниот аналитичар најчесто врши анализа на очекуваниот готовински прилив за договорениот период на отплата на кредитот.

Капитал

Факторот капитал се однесува на нето-вредноста на претпријатието-кредитобарател, односно, сопствениот капитал изразен како разлика меѓу средствата и обврските. Капиталот претставува релативна вредност на потенцијалниот корисник на кредитниот пласман. Големината на капиталот дава определена сигурност на кредитниот аналитичар дека кредитот ќе биде вратен во договорените рокови, бидејќи големината на капиталот зборува за имотната снага на потенцијалниот корисник. Меѓутоа, кога зборуваме за големината и јачината на капиталот, потребно е да се анализира: дали големината на капиталот е соодветна на моменталното ниво на работење на кредитобарателот.

Во таа смисла, капиталот се анализира во однос на:

- вкупниот долг,
- вкупната пасива,
- вкупната актива,
- вкупниот долгорочен имот,
- нето-добивката,
- паричниот тек.

Оваа анализа на капиталот треба да се дополни со анализата на сопственост на капиталот, со цел да се утврдат главните акционери и нивната капитална поврзаност. Исто така, во рамките на анализата на капиталот, нужно е да се направи анализа и проценка на долгорочните и краткорочните средства, како што се: опрема, земјиште, згради, залихи и побарувања. Капиталот како фактор на кредитната способност, ја означува неговата имотна сила. Капиталот во традиционалното банкарство се сметал за најважно средство за обезбедување од ризичните кредитни работи.

Денес сè повеќе внимание се посветува на анализата на приносната снага на претпријатието. Факторот капитал има се поголемо значење колку што е подолг рокот во кој кредитот се користи и отплаќа.

Има стојалишта кои капиталот на претпријатието го гледаат како збир на неговите ресурси кои претставуваат дел од неговата актива (имот, залихи, побарувања, парични средства и др.), но и човечки ресурси. Имено, се поаѓа од фактот дека сознанијата за имотната сила треба да се надополнат со сознанија за умешноста на кадарот кој го води работењето на претпријатието, со цел истото да оствари готовински тек во обем доволен за подмирување на сите обврски, вклучувајќи ја и отплатата на кредитот.

Тоа го подразбира следново:

- Анализа на финансиските извештаи кои ги доставува комитентот, а се однесуваат на билансот на состојба, билансот на успех и извештајот за готовински тек;
- Избор и примена на финансиските показатели за оценка на финансиската состојба и успешноста на комитентот;
- Анализа на човечкиот фактор, односно, менаџерската структура на комитентот.

Колатерал

За одобрување на кредит, банките обично бараат определени инструменти на осигурување кои ќе ја намалат загубата при отсуство на плаќање на позајмените средства. Инструментите за обезбедување (колатерал) треба да имаат доволна вредност која од моментот на нивното активирање до моментот на нивното впаричување ќе можат да ги покријат сите побарувања по основа на кредитот, вклучувајќи ги главницата, редовни и затезни камати, како и други трошоци.

Во таа смисла, колатералот во кредитното работење на банката ја има следнава улога:

- зајакнување на капиталот и финансиските показатели на кредитобарателот;
- осигурување за ризиците на работењето на кредитобарателот во иднина;
- ублажување на последиците од кредитниот ризик за банката.

Услови

Во случајов се работи за фактори врз кои комитентот нема никакво влијание, а се однесуваат на неговото опкружување и, како такви, влијаат врз начинот на неговото работење и отплатата на кредитот. Потребно е, имено, да се анализираат трендовите и перспективите на секторот/индустријата во која припаѓа комитентот, како и да се проценат макроекономските рамки.

Значи, се работи за анализа на опкружување на должникот кој создава определени услови и претпоставки за негово работење. Кредитниот аналитичар мора да овладее со сознанијата за историските трендови и перспективи на секторската гранка во која делува клиентот. Предвидувањата и проценките на макроекономските рамки на кои влијае стапката на раст на индустриското производство, на цените на големо и мало, на бруто-домашниот производ и слично, важни се за определување на позицијата на секторската гранка во која работи должникот.

Понатаму, перспективата на клиентот во неговата бранша можно е да се согледа и од перспективите на производите и услугите кои тој ги нуди на пазарот. Користен алат во оценката на ризичноста на производите и услугите во однос на пазарот претставува т.н. „матрица на производи и пазар».

Врз основа на оваа матрица, настапот на клиентот на пазарот и со тоа и неговата перспектива, може да биде повеќе или помалку ризичен.

Можно е клиентот да ги одбере една од трите стратегии на развој:

- а) стратегија на низок ризик- ако клиентот настапува на постоечкиот пазар со постоечкиот производ,
- б) стратегија на среден ризик- ако клиентот продира на нови пазари со постоечката програма на производи или ако настапува на постоечкиот пазар со нови производи,
- в) стратегија на најголем ризик-ако клиентот развива нова линија на производи и продира на нови пазари.

Притоа, кредитниот аналитичар ќе го поддржи тој клиент чија развојна и ризична стратегија се вклопува во деловната стратегијата и кредитната политиката на банката.

Контрола

Последниот чекор во проценката на кредитната способност на клиентот е контролата. Се работи за согледување на законските регулативи кои би можеле битно да влијаат на положбата на клиентот и во текот на отплатата на кредитот да го променат неговиот бонитет. Освен тоа, контролниот чекор во проценката на кредитната способност на клиентот подразбира формална проверка на сите претходни процедури, со цел анализа на конзистентноста на кредитните барања и пишаните начела на кредитната политика.

Потребно е да се изврши преглед на законската регулатива за да се утврди на кој начин таа би можела да влијае врз финансиската состојба на кредитобарателот.

За класичната кредитна анализа е карактеристично што без разлика на обемот на информации што ги користи и софистицираните алатки што ги применува, таа се спроведува за секој клиент (или група сродни клиенти) посебно и кредитните одлуки се базирани на субјективна проценка на кредитниот аналитичар. Имено, без разлика што голем број нумерички показатели можат да покажат дека кредитобарателот е способен да го врати кредитот, кредитниот аналитичар може предвид да земе определени квалитативни информации кои можат да доведат до крајна одлука - кредитот да не се додели и обратно. Исто така, важно е кои сè показатели кредитниот аналитичар ќе ги земе предвид, како ќе ги искомбинира и на кои показатели или група показатели ќе им даде предност во конечната проценка за кредитоспособноста на клиентот и ризикот кој банката би го преземала со донесување на одлука за доделување кредит на истиот.

4.1.1.1. Анализа на финансиските извештаи

Појдовна основа за согледување на финансиските текови на претпријатието кредитобарател е анализа на основните финансиските извештаи во минатиот период. Целта, на финансиските извештаи е да дадат информации во врска со финансиската состојба, работењето и паричните текови на фирмата, кои се корисни за широк круг корисници во донесувањето на економските одлуки. Финансиските извештаи ги покажуваат резултатите од менаџерското раководење и управување со доверените средства. За да ја постигнат оваа цел, финансиските извештаи обезбедуваат информации за средствата, обврските, капиталот, приходите и расходите и паричните текови на претпријатието.

Значи, финансиските извештаи се структурирани финансиски презентирања на финансиската состојба, финансиските резултати и на трансакциите извршени од страна на претпријатието. Банките, главно, ги анализираат следниве видови финансиски извештаи:

- биланс на состојба,
- биланс на успех,
- преглед на паричните текови.

Вредно е да споменеме дека нумеричките податоци од одделните финансиски извештаи, треба да бидат специфицирани со некои дополнителни податоци, кои нужно бараат дескриптивно објаснување. Многу често овие дополнителни објаснувања имаат исклучително важна улога бидејќи со нив значително може да се укаже на факти кои влијаат врз искажаната состојба на средствата и искажаниот финансиски резултат. Поради тоа, со време, тие примиле забележително значење како интегрален дел од финансиските извештаи.

а) **Билансот на состојба** ја покажува финансиската состојба на претпријатието на определен ден. Претставува систематичен преглед на состојбата на средствата, обврските и сопствениот капитал на фирмата, што значи покажува што поседува и што должи фирмата како и сопственичките интереси. Износите се презентирани во определен временски момент кој вообичаено е крајот на пресметковниот период (крај на годината).

Билансот на состојба се изразува со основната сметководствена равенка:

$$\text{Средства} = \text{Обврски} + \text{Сопственички капитал.}$$

б) **Билансот на успех** го даваат приходите и расходите на едно претпријатие во една година и ја претставува основата за презентирање на добивката/загубата на претпријатието. Но, треба да се спомене дека приходите и расходите се пресметковна категорија и се евидентираат и признаваат во времето кога настанале, а не во времето кога се реализирало плаќањето или наплатата.

Според тоа, билансите на состојба и успех не даваат информација за состојбата на реалните парични текови на деловниот субјект. Токму тој недостаток го надоместува прегледот на паричните текови, со кој се надополнува вистинската слика за финансискиот резултат на деловниот субјект која што е потребна за донесување на соодветни деловни одлуки.

в) **Анализата на паричните текови** дава претстава за реалната можност за сервисирање, односно отплата на постојните кредити, исчистена од сите пресметковни категории. Оттука, дури и ако една фирма остварува загуба во работењето, анализата на паричните текови може да покаже дека истата фирма располага со доволно парични резерви и генератори на позитивни парични текови за да може да одговори на своите кредитни обврски. Многу често, ако билансот на успех покажува остварување на добивка од тековното работење, ќе се даде позитивна оценка за субјектот во поглед на успешноста на работењето. Меѓутоа, да се застане тука (како што прават голем број аналитичари) претставува грешка, бидејќи не треба да се заборави дека нето-добивката не ги враќа кредитите. Нето-добивката е пресметковна категорија, којашто многу ретко се поклопува со износот парични средства со кој фактички располага фирмата. На збирот на нето-добивката и амортизацијата се надоврзуваат уште редица други извори и употреба на парични средства кои, доколку се занемарат, можат да доведат до преценување/потценување на можностите на кредитобарателот за сервисирање на кредитот и до погрешни деловни одлуки.

Во основа, сите прегледи на паричните текови се состојат од три дела:

- Парични текови од редовно работење (оперативни активности);
- Парични текови од инвестициони активности;
- Парични текови од финансиски активности.

Во рамките на секој дел одделно се наведуваат ставките врз основа на кои се остварува готовински прилив и одлив, а по нивното салдирање се искажува нето-готовинскиот тек за одделните активности. Финален дел на прегледот е нето-зголемувањето или намалувањето на готовината на деловниот субјект кое произлегува од разликата на салдото на готовината од почетокот на периодот и салдото на готовината од крајот на периодот.

Еден од можните аспекти на анализа на паричните текови од оперативни активности е споредбата на нето-паричните текови од деловните активности (редовно работење) со тековните достасувања на долгорочните обврски. Позитивна оценка може да се донесе доколку паричните текови од редовното работење се позитивни и доволни за отплата на тековните достасувања на долгорочните обврски.

Инвестиционите активности имаат третман на долгорочни активности и произлегуваат од вложувањата во градежни објекти, опрема или хартии од вредност емитирани од други. Зголемувањето на вложувањата во овие активности предизвикува одлив на парични средства.

Еден аспект на анализа на готовинските текови од инвестициони активности може да биде споредбата на паричните средства употребени за финансирање на инвестиционите активности со износот на пресметаната амортизација, зголемена за нето-добивката по оданочување.

Во финансиските активности се вбројуваат продажбата или повлекувањето на обврзници, акции и други хартии од вредност издадени од деловниот субјект. Продажбата на овие хартии од вредност претставува извор на средства што го зголемуваат нето-готовинскиот тек, а повлекувањето (откупот) на таквите хартии од вредност претставува одлив на готовина и намалување на нето-готовинскиот тек.

Примарна предност на извештајот на паричните текови во однос на останатите основни финансиски извештаи е приказот на паричните текови во текот на пресметковниот период. Притоа, финансиската анализа врз основа на извештајот на паричните текови овозможува да се добијат дополнителни информации за:

- проценка на способноста на претпријатието да создаде идни нето-парични приливи;
- оценка на ликвидноста на претпријатието;
- причините заради кои нето-добивката се разликува од нето-паричниот прилив на прилив на претпријатието;
- поврзување на паричните приливи со паричните одливи на претпријатието;

- проценка на влијанието на непаричните инвестициски и финансиски активности врз финансиската положба;
- проценка за степенот на зголемување или намалување на активноста на претпријатието).

Значењето на извештајот на парични текови, особено доаѓа до израз во услови на пазарно стопанисување, зголемена неликвидност на претпријатијата, а основната разлика, со останатите финансиски извештаи, е во тоа што, изразено со медицински речник, тие ја претставуваат „здравствената состојбата“ на претпријатието, а извештајот на готовински тек го прикажува „крвотокот“ на претпријатието.

4.1.1.2. Анализа на финансиски показатели (Рацио анализа)

Кога се работи за анализа на претпријатие, неодминливи се аналитичките (финансиските) индикатори кои се користат со цел да се идентифицира финансиската сила, а со тоа и кредитоспособноста на претпријатието.

Кај класичната кредитна анализа, искуството и знаењето на аналитичарот мора да бидат големи за да може да добие јасна слика за претпријатието, комбинирајќи со бројни финансиски показатели. Дури и во банки кои веќе применуваат пософистицирани информатички програми за рангирање, сепак, од аналитичарите се бара добиените финансиски показатели за конкретни комитенти да ги споредуваат со прифатливите репер коефициенти за банката или оние карактеристични за гранката на кредитобарателот. Кредитните референти треба да бидат обучени детално да ги анализираат билансите на претпријатијата, извештаите на готовинските текови и другите финансиски извештаи, успешно од нив извлекувајќи податоци за пресметка на потребните финансиски показатели.

Процесот на анализа која ја вршат кредитните аналитичари се базира на пресметка на финансиски показатели и компаративна анализа на истите.

Имено, аналитичките показатели можат да доведат до корисни заклучоци за финансиската состојба и кредитната способност на кредитобарателот воопшто, доколку се споредат со:

- ист вид показатели остварени во определен временски период (анализа на тренд);
- ист вид показатели, за ист временски период, добиени од други субјекти во стопанската гранка на кредитобарателот (компаративна анализа);
- со други релевантни показатели на анализираниот кредитокорисник.

Во практиката се користат повеќе финансиски показатели кои поблиску даваат слика за ликвидноста, степенот на задолженост, за профитабилноста, способноста да се отплати кредитот, како и за деловната активност на претпријатието кредитобарател.

Притоа, како најчести индикатори потребни за оценување на кредитната способност на претпријатијата се користат следниве:

- Показатели на ликвидноста - се индикатори за способноста на кредитобарателот за сервисирање на тековните обврски;
- Показатели на активноста (ефикасноста) - се индикатори за ефикасноста на употребата на расположивите средства во функција на остварување приходи;
- Показателите за финансискиот леверџ - задолженост, презентираат во која мера заемобарателот ги користи позајмените финансиски средства;
- Показатели на профитабилност - ја презентираат ефикасноста на управувањето со фирмата.

Покрај овие, во банкарската практика се користат и показатели за капиталот, девизните ефекти, за инвестициски проекти и многу други, но сметаме дека горенаведените четири групи показатели најсоодветно ја презентираат сликата за кредитоспособноста на клиентите.

Показатели на ликвидност

Овие показатели претставуваат индикатор кој укажува на краткорочните средства коишто фирмата ги има на располагање за подмирување на краткорочните обврски.

Показателите на ликвидност се толкуваат и како долна граница до која може да се намалат краткорочните средства, пред фирмата да дојде до состојба за неможност на сервисирање на тековните обврски. Во општ случај, високата апсолутна вредност на показателите на ликвидност укажува на неефикасна употреба на капиталот, додека претерано ниската вредност на овие показатели значи неликвидност на фирмата. Во продолжение се дадени определени индикатори (коефициенти) кои го покажуваат степенот на ликвидноста на претпријатието:

Показатели на ликвидноста

Видови показатели на ликвидноста		Начин на пресметка
Коефициент на тековна ликвидност	$KT_L =$	$\frac{\text{Тековни средства}}{\text{Краткорочни обврски}}$
Коефициент на забрзана ликвидност	$KZ_L =$	$\frac{\text{Тековни средства - залихи}}{\text{Краткорочни обврски}}$
Коефициент на моментна ликвидност	$KM_L =$	$\frac{\text{Пари}}{\text{Краткорочни обврски}}$
Денови на врзување на залихи	$DVZ =$	$\frac{365 \text{ дена} \times \text{залихи}}{\text{Деловни приходи}}$
Денови на врзување на вкупни обртни средства	$DVVO_S =$	$\frac{365 \text{ дена} \times \text{обртни средства}}{\text{Вкупни приходи}}$
Коефициент на финансиска стабилност	$KFS =$	$\frac{\text{Долгорочен имот}}{\text{капитал} + \text{краткорочни обврски}}$

Показатели на активност (ефикасност)

Индикаторите за ефикасното користење на расположливите средства во функција на остварување на приходи, некои автори ги именуваат како показатели за ефикасноста на користењето на средствата.

Показатели на активност (ефикасност)

Видови показатели на активността (ефикасност)		Начин на пресметка
Коефициент на обртот на краткорочни средства	$K_{Op} =$	$\frac{\text{Вкупен приход}}{\text{Краткотраен имот}}$
Коефициент на обрт на вкупен имот	$K_{On} =$	$\frac{\text{Вкупен приход}}{\text{Вкупен имот}}$
Коефициент на обртот на побарувања	$K_{Op} =$	$\frac{\text{Приход од продажба}}{\text{Побарувања}}$
Коефициент на обртот на капитал	$K_{On} =$	$\frac{\text{Приход од продажба}}{\text{Капитал}}$

Показателите се пресметуваат преку споредба на поединечни позиции од активата со остварениот приход. Анализирајќи ги поединечните показатели, кредитниот аналитичар може да ја утврди ефикасноста на алоцирањето на средствата во фирмата, односно способноста на фирмата со инвестирање во средства да остварува определено ниво приходи од продажба.

Показатели на финансиски левериџ (показател на задолженост)

Показателите за степенот на задолженост и степенот на искористеност на позајмените финансиски средства го покажуваат обемот на ангажирање туѓи извори во финансирањето на фирмата. Кога фирмата е успешна, може да ги вложи позајмените средства и да оствари стапка на принос поголема од каматната стапка, со што се зголемува нето-добивката и стапката на поврат на номинираниот-акционерски капитал. Интересот за овие показатели од страна на банките (потенцијалните инвеститори) е голем, затоа што не само што го покажуваат степенот на задолженост на фирмата, туку некои од нив ја покажуваат способноста на фирмата за сервисирање на долгот, односно го презентираат степенот на ризичност од неизвршување на преземените кредитни обврски.

Показатели на финансиски левериџ (задолженост)

Видови показатели на задолженоста		Начин на пресметка
Коефициент на задолженост	$K3 =$	Вкупни обврски Вкупна актива
Коефициент на сопствено финансирање	$KBF =$	Сопствен капитал Вкупна актива
Коефициент на финансирање	$K\Phi =$	Туѓ капитал (вкупни обврски) Сопствен капитал (сопствена главница)
Покривање на трошоци на камати	$ПТК =$	Добивка пред оданочување + камати Годишни трошоци на камати
Фактор на задолженост	$\Phi 3 =$	Вкупни обврски Задржана добивка = Амортизација
Покритие за долготраен имот (прв)	$СП1 =$	Сопствен капитал Долготраен имот
Покритие за долготраен имот (втор)	$СП2 =$	Сопствен капитал + долгорочни обврски Долготраен имот

Во процесот на анализа на кредитната способност на фирмата, се смета дека остварената добивка е најдобриот индикатор за успешноста во водењето на деловната политика. Со показателите се мери ефикасноста на раководењето со фирмата, со ставање во сооднос на приходите, вкупните средства и номинираниот - акционерски капитал.

Показатели на профитабилност (рентабилност)

Видови показатели на профитабилноста		Начин на пресметка
Рентабилност на имот	$R =$	Добивка + камата Н100 Вкупен имот
Бруто рентабилност на имот	$Rb =$	Добивка + даноци + камати Н100 Вкупен имот
Рентабилност на сопствениот капитал	$Rvk =$	Добивка Н100 Сопствен капитал

Секоја банка користи некои или најголем дел од тие финансиски показатели врз основа на кои се донесува одлука за доделување на кредит. Вообичаена практика за банките е да се изберат определени показатели кои ќе се приеменуваат за сите или определена група клиенти и поставување на референтни коефициенти, односно поставување на минимални и максимални вредности кои дадениот коефициент треба да ги задоволи.

Пресметаниот показател за секој поединечен клиент се споредува со така дадениот референтен, прифатлив показател. Знаењето и искуството на аналитичарот доаѓа до израз во услови кои определени показатели се во прифатливите граници, наспроти некои кои се под просекот. Во тие случаи, кредитниот аналитичар мора да има способност да ги комбинира сите показатели заедно и да даде релевантен предлог за доделување на кредит на анализираниот клиент или не.

На пример: доколку еден кредитобарател има ниска профитабилност, а висок коефициент на ликвидност, аналитичарот треба да даде препорака дали оваа ситуација овозможува да се додели кредит или не.

Во практиката постојат препорачани гранични вредности за некои финансиски показатели. Така на пример, за коефициентот на тековна ликвидност минимално препорачаната вредност е 1,5, додека на коефициентот за брза ликвидност изнесува 0,9. Понатаму, коефициентот на степен на задолженост максимално би требало да биде 55%, а коефициентот на сопствено финансирање минимум 45%.

Иако постојат гранични вредности за финансиските показатели кои на некој начин сугерираат дали се работи за кредитокорисник со висока финансиска способност или не, сепак, банката (односно кредитниот аналитичар) треба да ги има предвид сопствените кредитни политики, степенот на ризик што банката предвидела да го прифати, типот и рочноста на кредитите што се одобруваат, како и состојбата на секторот во кој кредитобарателот припаѓа и состојбата во економијата во целост. Тоа значи дека не можат исти гранични вредности да се применуваат за сите услови и стопански гранки. Банката треба да определи кои конкретни коефициенти и во кои граници ќе бидат најрелевантни за проценување на кредитоспособноста на клиентот и ризикот со кој банката се соочува доколку го одобри конкретниот кредит.

Стандардни вредности на определени финансиски показатели

Видови показатели	Вредности				
Показател	Одлично (5)	Добро (4)	Стандардно (3)	Лошо (2)	Индикација на стечај (1)
Коефициент на забрзана ликвидност	>1.20	>1.00	>0.80	>0.50	<0.50
Коефициент на тековната ликвидност	>2.50	>2.00	>1.50	>1.00	<1.00
Коефициент на финансиската стабилност		>1.00	<1.05	<1.15	>1.15
Коефициент на задолженост	<0.40	<0.50	<0.60	<0.70	>0.70
Коефициент на финансирање	<0.67	<1.00	<1.50	<2.33	>2.33
Нето маржа на профитот	>20%	>15%	>8%	>8%	<1%
Нето рентабилност на имотот	>20%	>15%	>8%	>8%	<1%
Зголемување на паричен и фин. имот/УП	>8%	>5%	>3%	>0%	<0%
Годишен обрт на залихи	>5.00	>4.00	>3.00	>1.00	<1.00
Денови на наплата на побарувања од купувачи	<20	<30	<30	<90	>120
Алтманов показател	>4.00	>3.00	>2.50	>1.00	<1.00
Степен на задолженост	<3.00	<3.50	<5.00	<7.00	>7.00

Во зависност од потребите и целите на банката, кредитните аналитичари можат да определат поголем или помал број показатели со кои можат да добијат најцелосна слика за кредитоспособноста на комитентите.

Заклучоците за финансиската положба на претпријатието произлегуваат од синтезата на вредностите на повеќе показатели. Во таа постапка можат да се применат различни методи, почнувајќи од експертското мислење базирано на искуството на кредитните аналитичари, па до многу софистицирани модели, како што се предиктивните регресиски модели и други математички модели. Во суштина сите постапки, од оние наједноставните, до најсложените, во основа се базираат на знаењето и искуството на кредитните аналитичари.

Во практиката се среќаваат два начина според кои се врши селекција на релевантните показатели:

- а) традиционален (нормативен) пристап со кој се настојува да се утврди интересот на кредиторот (од аспект на неговата стратегија и кредитна политика), а потоа да се изберат оние показатели кои се важни за утврдениот аспект на анализата;
- б) статистички пристап во кој се анализираат статистичките врски и односи меѓу утврдените показатели.

Кај традиционалниот пристап, вредностите на показателите кои се пресметуваат за определено претпријатие, се интегрираат во една единствена оценка за финансиската состојба на претпријатието. Во зависност од тоа, на што особено се сака да се стави акцент при анализата, се бира составот на показатели.

Еден од најпознатите системи на показатели е ДуПонт системот, (наречен по истоимената фирма која првпат го користела, уште во 1919 година). Меѓутоа, овој систем на показатели кој е насочен на мерење на поедини аспекти на успешност на претпријатието, има потреба за користење на комплементарни дополнителни анализи за да се добие целата слика на финансиската состојба на претпријатието. Така на пример, насоченоста на анализата кон оценка на рентабилноста со помош на ДуПонт системот на показатели може да доведе до занемарување на проблемот на ликвидноста - аспект неопходен за оценка на можноста на отплата, особено на краткорочни кредити.

Суштината на предноста на статистичкиот пристап е таа што со него можат да се идентификуваат оние индикатори (показатели) кои придонесуваат кон квалитетот на информациите кои се добиваат од преостанатите показатели. Така, во анализата која го користи статистичкиот пристап се користат многу помал број индикатори отколку кај традиционалниот пристап. Дополнителна предност на овој пристап е дека постојат статистички базирани аргументи, така што заклучоците на таквата анализа се поконзистентни и поверодостојни во однос на првиот традиционален пристап.

Во практика се користат повеќе готови модели за финансиска анализа кои произлегле од статистичките истражувања.

Многубројноста на индикатори кои се користат во финансиската анализа ги навела аналитичарите да се обидат да идентификуваат помал број индикатори кои можат да послужат за предвидување на деловните проблеми на некое претпријатие или негов стечај, податок кој е многу користен за оценка на кредитниот ризик, односно ризикот од неплаќање.

4.1.1.3. Анализа на менаџерската структура на кредитобарателот

Менаџерите и вработените, заедно, го чинат највредниот потенцијал на едно претпријатие. Токму поради тоа, квалитетот на човечките ресурси, менаџерската структура и целокупната организација на работење, треба да бидат предмет на анализа на кредитниот аналитичар. Пристапот кон овој вид квалитативна анализа треба да биде суптилен и обмислен. Имено, нерешените проблеми на раководење и управување многупати претставуваат причина за зголемени трошоци, пониски финансиски резултати и, воопшто, влошување на финансиската снага на претпријатието, па на анализата на менаџерската структура ѝ се придава важност на еден од можните знакови за „рано предупредување“. Во фазата на кредитната анализа, кредитниот референт проверува и утврдува дали формализираната организациска структура функционира во практика.

За ова, многу често се користи директна посета на организацијата и разговор со менаџментот и останатите клучни вработени, со цел да се потврди или отстрани сомневањето за постоење на раните предупредувачки сигнали.

Раните предупредувачки знаци кои укажуваат на проблемите на менаџерската структура (која, пак, би имала влијание на кредитната способност на претпријатието) би биле:

а) Одлуките ги донесува само извршниот директор:

Значи, се работи за личност која при донесувањето на одлуки ги исклучува сугестиите и мислењата на останатите менаџери, а тимската работа е само формално присутна. Бидејќи едно лице не е во состојба континуирано да ги следи сите аспекти на работењето на претпријатието, можно е клучните одлуки, кои понекогаш може да не бидат сеопфатно анализирани, да доведат до проблеми во работењето на претпријатието

б) Менаџерскиот тим е некомплементарен:

Многу пати менаџерскиот тим е несоодветен по состав, како од стручен аспект, така и од аспект на нивните карактери. Оваа состојба доведува до конфликтни ситуации или, пак, до ситуации на занемарување на клучни аспекти од работењето на претпријатието.

Така, се смета дека ако менаџерскиот тим е составен само од технички кадри или ако постои комбинација на профили во тимот која не вклучува финансиски менаџер, зборуваме за несоодветен и некомплементарен менаџерски тим.

в) Не се планира замена (ротација) на менаџерот:

Успешното долгорочно работење на претпријатието зависи од континуитетот на способен менаџмент, кој треба плански да се подготвува и надоградува.

Во таа смисла, можат да искрснат два проблема во следниве ситуации:

- Автоматска замена на менаџерот со несоодветна и неподготвена личност. Вакви случаи се јавуваат во претпријатија кои се темелат на семејна традиција;
- Неуспех во образување на менаџерски кадар. Овој проблем се јавува во случај кога постои автократско менаџирање на едно лице кое не делегира надлежности и не дозволува соодветно формирање на менаџерски кадар кој ќе го наследи.

г) Брз обрт на вработени (брзо напуштање на постоечката работа):

Луѓето кои работат во рамките на претпријатието, најдобро можат да го проценат своето раководство и работната атмосфера што се создава. Поради тоа честото и бројно заминување од претпријатието е знак дека неговите вработени не се задоволни со менаџментот или состојбата во претпријатието. Особено опасен знак на предупредување може да биде заминувањето на финансискиот директор или, уште полошо, смена на финансискиот директор и шефот на сметководство. Причината е едноставна: финансиските и сметководствени експерти најдобро ги препознаваат знаците на инсолвентност на претпријатието во кое работат.

д) Несоодветна вертикална комуникација:

Квалитетната комуникација е предуслов за квалитетен менаџерски систем. Комуникацијата „од горе надолу“ е потребна заради претставување на визијата, целите и плановите на претпријатието во правец на мотивирање на вработените за реализирање на подобри работни ефекти. Комуникацијата „од долу нагоре“, му помага на менаџментот навремено да ги воочи проблемите при реализирање на тие планови и соодветно да ги коригира или отстапи од нив, доколку се покажат нереални. Поради тоа, многу е погрешно ако не се создаде добра комуникација на раководството и вработените и ако постои бариера и дистанцирање на вработените од менаџментот, што може да има резултат бојкотирање на определени деловни потфати од страна на вработените.

г) Претерано спор обрт на вработени:

Спорото заменување на кадри, особено на оние водечките во претпријатието, може да биде сигнал за слабата перспектива на претпријатието. Станува збор за проблемот на „недостиг на идеи“ кои можат да го придвижат претпријатието кон напредок. Имено, новите луѓе со поинакви и побогати искуства можат да донесат нови идеи и предложат измени кои ќе му обезбедат на претпријатието подобро позиционирање на пазарот и јакнење на неговата финасиска моќ. Во спротивно, претпријатието може да стагнира и полека да „тоне“ во стереотипот, зацртан во некој претходен период.

4.1.2. Оценка на кредитоспособноста на физички лица

Кредитната анализа на потрошувачот има цел да го процени ризикот поврзан со одобрување на кредити на лица. Овие ризици значително се разликуваат од ризиците кои се сретнуваат кај бизнис кредитите. Поради тоа што фиксните трошоци за обработка на потрошувачки кредити се многу високи, банката мора да генерира значителна количина на такви кредити за да ги намали трошоците по еден кредит. Тоа, всушност, значи голем број различни баратели на кредит со различни карактери и финансиски карактеристики.

Всушност, потрошувачките кредити се состојат од краткорочни и среднорочни кредити што се користат за финасирање на купувањето на стоки и услуги за лична потрошувачка или за повторно финансирање на долговите настанати за такви намени. Постојат три основни типови потрошувачки кредити:

а) Кредити што се плаќаат на рати

Ова значи периодично плаќање на главницата и каматата. Најчесто потрошувачите позајмуваат за купување на некои трајни производи или за покривање на вонредни трошоци. Кредитите што се отплатуваат на рати можат да бидат директни и индиректни.

За директниот кредити преговараат директно банката и корисникот кој бара кредит. На пример, субјектот кој позајмува од банката за да купи автомобил, треба формално да побара кредит и да ѝ ги даде на банката на увид своите лични финансиски информации. Кредитниот референт го разгледува барањето за кредит и носи одлука за одобрување или не, на кредитот.

Индиректниот кредит е финансиран од страна на банката, преку издвоен трговец кој ја продава стоката на потрошувачот. Во овој случај, трговецот со автомобили ги договара условите со комитентот, кои потоа ги презентира на банката. Доколку банката го одобри таквиот кредит, комитентот ја купува колата, по претходно договорените услови.

б) Кредитни картици и други револвинг кредити

Банките нудат најразлични кредитни картици. Иако некои банки ги издаваат своите кредитни картици со сопственото лого и ја поддржуваат картицата со сопствени маркетиншки напори, повеќето од нив поседуваат франшиза за Master Card или Visa . За да стане член на било која од овие картици, банката треба да плати членарина што се плаќа само еднаш, тогаш кога се зачленува, како и годишен трошок што се определува со бројот на клиентите кои активно ја користат картицата. За возврат, Master Card или Visa го преземаат целиот маркетиншки потфат. Кредитните картици се атрактивни бидејќи ги осигуруваат повратите кои се прилагодени на ризик. Издавачите на кредитните картици можат да заработат од три извори:

1. наплатување на годишна членарина од сопствениците на кредитните картици;
2. наплатување камата за надмината кредитна разлика и
3. намалување на трошоци што ги прифатиле трговците при купување.

Секоја кредитна картица има одобрен кредитен лимит со кој се ограничува максималниот долг што може да се прифати во секој момент. Кредитните картици се толку профитабилни, затоа што многу потрошувачи се ценовно неосетливи. Имено, каматните стапки за плаќање кредит со кредитни картици се меѓу највисоките камати што се пресметуваат. Тоа што е негативно кај кредитните картици е тоа што кај нив загубите се најголеми во однос на сите типови на кредити

в) Кредити што не се отплаќаат на рати

Ограничен број кредити бараат наеднаш плаќање на каматата и главницата. Таков кредит се одобрува врз основа на добро дефиниран иден тек на готовина. Такви кредити се појавуваат на пример, кога лицето позајмува средства за полагање аванс за нова куќа, а кредитот се враќа во целост и наеднаш кога лицето ќе ја продаде старата куќа.

Потрошувачките кредити толку многу се разликуваат меѓу себе, што не е возможно да се има сеопфатен формат за анализа што би се применувал подеднаково за сите видови потрошувачки кредити. Кредитната анализа се разликува во зависност од типот на потрошувачкиот кредит.

Во тие случаи, процедурата подразбира главно анализа на личноста на должникот, преку испитување на неговата имотна состојба, редовни и вонредни примања, задолженост, стекнат углед, вкупна задолженост и сл. Овие податоци банката ги добива со пополнување на прашалници кои се составен дел на кредитната пријава, но и преку контрола на базата на податоци за кредитната историја на должникот, доколку со неа располага.

При проценка на кредитоспособноста на поединец, кредитниот аналитичар прибира информации кои се однесуваат на карактерот, капацитетот на капиталот, условите и колатералот на должникот (5C анализа).

Карактер

Најважно, но и најтешко е да се процени карактерот на кредитобарателот. Кредитниот референт треба да ја утврди желбата на комитентот да го враќа кредитот. Единствена квантитативна информација што е на располагање е апликацијата за кредитот и кредитниот регистар. Доколку барателот на кредит е комитент на банката, тогаш кредитниот референт може да го провери историјатот на неговата сметка. Ако се работи за комитент на некоја друга банка, тогаш кредитниот референт може да се обрати до кредитното биро или регистар (доколку го има), од каде ќе ги добие сите информации за минатите плаќања на конкретниот комитент. Исто така, банката во голема мерка се потпира врз субјективната оценка за барателот на заем, што ја остваруваат кредитните референти. Тие ги бараат личните референци, го проверуваат вработувањето, точноста на апликацијата и сл, за да го утврдат што подобро карактерот на комитентот.

Капитал

Капиталот се однесува на имотната состојба на барателот на заем што, секако, влијае врз неговата способност за враќање на кредитот.

Капацитет

Капацитет е финансиска способност на комитентот да ја плаќа отплатата за кредитот, како додаток на трошоците за живот и другите обврски. Скоро за сите потрошувачки кредити, приходите на лицето се примарен извор за отплата на кредитот. Кредитниот референт утврдува колкав дел од приходите ќе останат на располагање откако ќе се одбијат сите трошоци и тоа го споредува со периодичните отплати на кредитот.

Услови

Условите се однесуваат на влијанието на некои економски промени на способноста на комитентот да продолжи со плаќање доколку, на пример, некој приход не може да се остварува како резултат на опаѓањето на деловните активности.

Колатерал

Важноста на колатералот е во обезбедувањето на секундарен извор за плаќање. Колатерал може да биде имотот финансиран од бараниот кредит, некој друг имот што комитентот го поседува или лична гаранција на дополнителни потписници на кредитот.

Системите што се засноваат врз субјективна проценка од страна на

кредитните референти, опфаќаат и правила што се користат за оценка на комитентот кој аплицирал за потрошувачки кредит. Се развиваат во секоја банка за потребите на банката и се под влијание на кредитната култура на секоја банка. Различен е пристапот при оценувањето на кредитната способност што се применува кога кредитот е осигуран. Така на пример, кредиторите кои нудат кредитни линии за купување куќа повеќе се потпираат на проценка на вредноста на куќата и на размерот „кредит-спрема-вредност“ кој покажува колку пари лицето планира да позајми во однос на вредноста на имотот, а помалку се потпираат на пример, врз стабилноста на вработувањето или готовинскиот тек на клиентот. За нехипотекарните кредити, вообичаени карактеристики што се земаат предвид при доделувањето на кредити се: месечен приход на клиентот, должина на вработување, долгови, ликвиден финансиски имот, дали клиентот има куќа, односно стан или наем, број и видови на банкарски сметки, постоење и зачестеност на доцнење за претходните кредити и број на барања за увид во кредитниот извештај на комитентот од страна на кредиторите.

Сепак, клучните фактори при анализа на кое било барање за потрошувачки кредит се:

- карактерот на кредитобарателот и
- способноста на кредитобарателот за отплаќање на кредитот.

Кредитниот референт мора да биде сигурен дека кредитобарателот има чувство на одговорност за целосно и навремено отплаќање на кредитот. Нивото на приход и на средства на кредитобарателот (како на пример, хартии од вредност или штедни влогови) мора да биде доволно за да го убеди кредитниот референт дека кредитобарателот е способен да го отплаќа кредитот со поволни маргини, за секоја сигурност. Од тие причини кредитниот референт, речиси секогаш, ја проверува кредитната историја на кредитобарателот во домашното и во регионалното Кредитно биро. Тие институции водат досиеја за повеќето физички лица што некогаш зеле пари на заем, кои содржат податоци за отплаќањето и за кредитниот рејтинг на кредитобарателот.

Често, основниот карактер на кредитобарателот се открива преку целта на барањето за кредит. Кредитниот референт мора да праша: Дали кредитобарателот јасно навел што планира да прави со парите? Дали наведената цел на кредитот одговара на пишаната кредитна политика на банката? Постои ли доказ на искрена намера за отплаќање на средствата земени на заем? Некои виши кредитни референтни често ги советуваат новите кредитни референти да одвојат време за средба со секој кредитобарател посебно, бидејќи често разговорот со нив го открива карактерот и искреноста, која е директно поврзана со веројатноста дека кредитот ќе биде отплатен. Честопати, искусните кредитни референтни претпочитаат сами да ги пополнуваат барањата за кредит, отколку да им

дозволат на кредитобарателите да го сторат тоа. Преку важните финансиски прашања упатени до кредитобарателот при пополнување на барањето, вештиот заемодавател може да утврди дали барањето за кредит на кредитобарателот ги задоволува стандардите за квалитет на банката. Усните одговори на комитентот може повеќе да го откријат карактерот и искреноста на целта отколку што било друго напишано во компјутерското досие. За жал, економските притисоци за поттикнување на автоматиката во процесот на одобрување потрошувачки кредити им овозможија на многу банки, особено на поголемите институции, да трошат помалку време со кредитобарателот. Информациите и процената на кредитот се внесуваат во компјутерските програми. Како резултат на тоа, многу кредитни референти многу малку знаат за личноста и за карактерните особини на корисниците, освен информациите наведени во барањето за кредит, што може да биде испратено до банката преку факс или телефон или преку компјутер.

Во случај на кредитобарател без досие или со сиромашни информации за отплаќање кредити, отплата на кредитот може да се бара од вториот потписник - жирант. Технички кажано, ако кредитобарателот не ги исполни обврските кон кредитниот договор, вториот потписник е обврзан да го стори тоа. Сепак, многу банкари вториот потписник го сметаат, пред сè, како психолошко средство за поттикнување на отплатата на кредитот, а не како алтернативен извор на средства. Кредитобарателот може да чувствува морална обврска за враќање на кредитот знаејќи дека и кредитниот рејтинг на вториот потписник се доведува во прашање. Но, банкарите, често, се колебаат дали да ги гонат вторите потписници бидејќи тоа ќе значи губење на сите банкарски операции за кои е потребен втор потписник, а, веројатно, и на сметките на другите корисници, кои се солидаризираат со нив.

Референтите за потрошувачки кредити за важни ги сметаат и големината и стабилноста на приходите на физичките лица. Тие претпочитаат кредитобарателите да дадат информација за нивната нето-плата или чиста плата, а не за бруто-платата и, често, проверуваат кај работодавецот на кредитобарателот за да ја потврди точноста на износот на приходот на кредитобарателот, должината на неговиот работен однос, адресата на живеење и бројот на социјално осигурување.

Индиректна оцена за големината и за стабилноста на приходот е дневното просечно депозитно салдо на кредитобарателот, кој кредитниот референт ќе го провери кај соодветната банка. Во повеќето држави на банката ѝ се дава право на изедначување преку депозитот на кредитокорисникот како дополнителна заштита од ризикот од одобрување потрошувачки кредити. Тоа право ѝ овозможува на банката да го повлече кредитот за кого не се исполнети обврските и да ги заплени тековните или штедните депозити, кои кредитокорисникот ги има во банка, за да ги врати средствата. Сепак, кредитокорисникот мора да биде известен во рок од, најмалку, 10 дена

однапред дека тоа право ќе се изврши, што може да резултира со исчезнување на средствата пред банката да може да врати дел од кредитот.

Меѓу многуте фактори, кои искусните референти за потрошувачки кредити ги земаат предвид, е времетраењето на работниот однос. Многу работодаватели не одобруваат големи кредити на некој што е во работен однос само неколку месеци. Времето поминато на една адреса, исто така, најчесто се анализира бидејќи карактерот може да се утврди од тоа колку долго едно лице живее на една адреса. Честите менувања на адресата се силен негативен фактор при донесувањето одлука за тоа дали на потрошувачот да му се одобри заем.

Референтите за потрошувачки кредити се особено чувствителни на податокот дека долгот е поголем од месечниот или од годишниот приход на кредитобарателот. Кредитните референти со негодување гледаат на пирамидирањето на долгот - каде физичкото лице повлекува кредит од една кредитна институција за да го отплати во друга - како што се големите и растечки салда на кредитните картички и честите враќања на чековите повлечени од депозитната сметка на кредитокорисникот. На тие работи се гледа како на показатели за вештината на управување пари на кредитокорисникот. Корисниците што не ги имаат тие основни вештини, можеби, нема да успеат да го избегнат преземањето големи долгови, а со тоа ќе имаат големи проблеми со банката.

Дали постои начин за зголемување на можноста за добивање заем од банка?

Еден од позитивните фактори е сопствен имот, или за таа цел, сопственост над каква било форма на недвижен имот, како на пример земјиште или зграда. Дури и ако тој имот не е положен како залог за кредитот, тој остава впечаток на стабилност и на голема вештина на управување со парите. Имањето телефон е, исто така, важен знак за стабилност и етин начин за дирекцијата за наплата при банката да контактира со кредитокорисникот во случај на проблеми. Друг позитивен фактор е имањето големо депозитно салдо во банката. Не само што натпросечното ниво на депозити остава впечаток на финансиски дисциплинирано физичко лице решително во исполнувањето на своите обврски, туку банката може да ги искористи тие депозити за да финансира други кредити.

Најважна работа е на сите прашања на кредитниот референт да се одговори вистинито. Референтите на потрошувачки кредити бараат неконзистентности во барањето за кредит, што би било знак на нивна неискреност, или, во најдобар случај, заборавност. На пример, бројот на социјално осигурување или на личната карта, често, покажува од каде доаѓа лицето. Дали бројот на социјалното осигурување одговара на неговата лична

историја како што е наведено во барањето за кредит? Дали кредитобарателот и неговиот работодавец можат да се најдат на наведената адреса? Дали износот наведен како чиста плата или годишен приход одговара на износот што го кажува работодавецот? Дали кредитобарателот ги пријавил сите ненамирани долгови или дали проверката за кредитот открива многу непријавени обврски на кои кредитобарателот заборавил или ги оставил ненамирани?

Не е лесно да се проценат потрошувачките кредити. Сепак, полесно е физичките лица да скријат важна информација што се однесува на отплатата на заемот (како на пример нивното здравје или идната перспектива за вработување), отколку фирмите (чие барање за кредит често е придружено со ревизорски извештај за финансиското работење). Една фирма може полесно да се приспособи во случај на болест, повреда или забавување во финансиското работење отколку физичките лица и семејствата. Сепак, затезната камата на потрошувачките кредити е, обично, неколкупати повисока од таа на другите видови трговски кредити. Клучните особини на потрошувачките кредити, кои му помагаат на кредитниот референт да ги контролира потенцијалните загуби, се дека повеќето од нив се мали во износи и, често, се обезбедени со залог, кој лесно може да се продаде на пазарот, како на пример автомобил. Кредитниот референт може да се соочи со голем број неисполнувања на кредитните обврски кај потрошувачките кредити, отколку кај кој било друг вид на кредитирање.

Многу банки, денес, користат кредитно бодирање за оценување на барањето за кредит, кое го добиваат од потрошувачите. Всушност, најголемите системи на кредитни картички, како на пример оние раководени од J.C. Penney, Master Card, Sears и VISA, ги користат овие системи рутински за да ги оценат барателите на кредитни картички и сè поголем број банки и заемотаватели го користат моделот на кредитно бодирање при оцена на кредитите за автомобили, имот, прва хипотека и за мали претпријатија.

Предноста на системите на кредитно бодирање е тоа што брзо и со мал труд можат да обработат голем број барања за кредит, при што се намалуваат работните трошоци и можат да бидат од голема помош за неискусните кредитни референти при нивната процена, со што би се контролирале загубите од лошите кредити. Многу кредитобаратели ја сакаат погодноста и брзината на обработка на нивните барања за кредит со автоматските системи на кредитно бодирање. Често, кредитобарателот може да се јави и да побара заем или да пополни барање за кредит преку Интернет. За само неколку минути банката се јавува во кредитното биро за да го добие извештајот за кредитобарателот преку компјутерската мрежа и донесува брза одлука за барањето на кредитобарателот.

5. ИЗВОРИ НА ИНФОРМАЦИИ ЗА КРЕДИТНА АНАЛИЗА (ФИНАНСИСКИ ДОКУМЕНТИ, КРЕДИТНА АПЛИКАЦИЈА, КРЕДИТНО ДОСИЕ И ДРУГИ ИЗВОРИ НА ИНФОРМАЦИИ)

За реализирање на кредитната анализа, кредитната политика на секоја банка предвидува достава на бројни документи, финансиски извештаи на кредитокорисниците, како и консултирање на интерни податоци од кредитните досиеја, информации од кредитните регистри (кредитни бироа), останати банки, јавни институции и сл.

Од сите овие извори и документи се добиваат бројни квалитативни и квантитативни податоци и информации и тоа:

А. Квалитативни податоци:

1. Услови на пазарот: ризик на пазарот и конкуренција;
2. Компанија: години на работа и евидентен ризик;
3. Менаџмент: искуство, стабилност и кредитна историја;
4. Извори на средства-расположив капитал и неискористени кредитни лимити.

Б. Финансиски податоци за фирмата:

1. Големина на фирмата;
2. Процент на пораст на продажба;
3. Цикличност на продажбата;
4. Коефициенти на: профитабилност, ликвидност, задолженост и коефициенти на користење на средства;
5. Листа на најважни купувачи и добавувачи;
6. Очекуван паричен прилив (готовински тек).

За долгорочните кредити дополнително се прави проекција, односно симулација на приходи, на трошоци, на планирана добивка, потреби за дополнителен работен капитал, со цел да се утврди реалноста на вкупните потреби од капитал и можната отплата која ја презентира кредитобарателот.

5.1. ДОКУМЕНТИ ЗА КРЕДИТНА АНАЛИЗА

За спроведување на целосна финансиска анализа која дава најобјективна слика за финансиската сила на комитентите да го отплатат кредитот, банките предвидуваат достава на неколку финансиски извештаи од страна на кредитокорисниците (во случајот корпоративните кредити) и документи за имотната состојба (во случај на потрошувачки кредити).

5.1.1. Финансиски извештаи при оцена на кредитната способност на претпријатијата

Веќе беше спомнато (во делот на анализата на финансиските извештаи) дека истите можат да дадат информации за финансиската состојба, финансиските резултати и на трансакциите извршени од страна на претпријатието, односно информации за средствата, обврските, капиталот, приходите и расходите и паричните текови на претпријатието.

Во оваа пригода уште еднаш накратко ќе се спомнат финансиските извештаи кои банките редовно ги предвидуваат за поднесување од страна на комитентите-апликанти за кредит:

- Биланс на состојба,
- Биланс на успех,
- Преглед на паричните текови.

а) Билансот на состојба ја покажува финансиската состојба на претпријатието на определен ден. Претставува систематичен преглед на состојбата на средствата, обврските и сопствениот капитал на фирмата, што значи покажува што поседува и што должи фирмата како и сопственичките интереси. Износите се презентирани во определен временски момент кој вообичаено е крајот на пресметковниот период (крај на годината). Билансот на состојба се изразува со основната сметководствена равенка:

Средства = Обврски + Сопственички капитал

б) Билансот на успех го даваат приходите и расходите на едно претпријатие во една година и ја претставува основата за презентирање на добивката/загубата на претпријатието. Но, треба да се спомене дека приходите и расходите се пресметковна категорија и се евидентираат и признаваат во времето кога настанале, а не во времето кога се реализирало плаќањето или наплатата.

Според тоа, билансите на состојба и успех не даваат информација за состојбата на реалните парични текови на деловниот субјект. Токму тој недостаток го надоместува прегледот на паричните текови, со кој се дополнува вистинската слика за финансискиот резултат на деловниот субјект која што е потребна за донесување на соодветни деловни одлуки.

в) Анализата на паричните текови дава претстава за реалната можност за сервисирање, односно отплата на постојните кредити, исчистена од сите пресметковни категории. Оттука, дури и ако една фирма остварува загуба во работењето, анализата на паричните текови може да покаже дека истата

фирма располага со доволно парични резерви и генератори на позитивни парични текови за да може да одговори на своите кредитни обврски.

Примарна предност на извештајот на паричните текови во однос на останатите основни финансиски извештаи е приказот на паричните текови во текот на пресметковниот период.

Притоа финансиската анализа, врз основа на извештајот на паричните текови, овозможува да се добијат дополнителни информации за:

- проценка на способноста на претпријатието да создаде идни нето-парични приливи;
- оценка на ликвидноста на претпријатието;
- причините заради кои нето-добивката се разликува од нето-паричниот прилив на прилив на претпријатието;
- поврзување на паричните приливи со паричните одливи на претпријатието;
- проценка на влијанието на непаричните инвестициски и финансиски активности врз финансиската положба;
- проценка за степенот на зголемување или намалување на активноста на претпријатието).

Значењето на извештајот на парични текови, особено доаѓа до израз во услови на пазарно стопанисување, зголемена неликвидност на претпријатијата, а основната разлика со останатите финансиски извештаи е во тоа што, изразено со медицински речник, тие ја претставуваат „здравствената состојбата“ на претпријатието, а извештрајот на готовински тек го прикажува „крвотокот“ на претпријатието.

Кај оценката на кредитната способност на населението се анализираат тековните приходи на лицето апликант за кредит и неговото потесно семејство. Имено, преку извештаите за плата и други приходи и потврда од работодавецот треба да се утврди големината на приходот, колку редовно лицето го добива и да се процени колкава е веројатноста тоа да продолжи да добива приход. Приходот треба да се процени во согласност со потребите и обврските на фирмата или на лицето и семејството. Во овие потреби спаѓаат претходни финансиски обврски, како што се купување на рати во малопродажба, заеми во готовина на рати, заем за хипотека на недвижности, непредвидени обврски како резултат од согласноста да се биде жирант на заем на друго лице и испла на алиментација.

Вработувањето веројатно е главниот извор на приход, па затоа треба да биде анализирано заедно со приходот. Податоците за вработување, во најмала рака, треба да ги содржат името на работодавецот, видот на работата и работното место на барателот. Освен тоа, аналитичарите треба да се обидат да утврдат колку време лицето е вработено од сегашниот работодавец. Ако било вработено релативно краток период (три до пет години се смета за краток

период), пожелно е да се испита претходното вработување. Кандидатите за кредит што се самовработени треба особено добро да се испитаат, бидејќи самите кандидати ги даваат податоците за вработување и приходи.

Проверката на место на живеење, пред сè, е рутинска проверка на идентитетот. Исто така, податоците за местото на живеење треба да покажат колку време лицето живее на сегашното место и дали живеело на други места во минатите три до пет години. Ако треба, овие факти можат да бидат основа за подетална анализа во местото па живеење. Преку нив можат да се откријат одредени податоци за другите особини за кредитирање на барателот. Покрај тоа, анализата треба да покаже дали барателот го поседува или го изнајмува имотот. Ако барателот е сопственик на имотот, аналитичарот треба да ја одреди големината на хипотеката и отплатата на станбениот кредит. Ако имотот е изнајмен под кирија, треба да се одреди големината на киријата, како и начинот на плаќање.

5.1.2. Кредитната апликација како извор на кредитни информации

Кредитната апликација е извор на кредитни информации што не се верификувани. Анализата е насочена кон потребата од верификување, како и на средствата и методите што ќе се употребат при тоа верификување на информациите. Одредени информации можат да се верификуваат со потврдување. На пример, адресата може да биде верификувана во телефонски директориум или градски именик. Во некои случаи, директориумот може да ја потврди и професијата на апликантот. Датумите на издавање можат да бидат показатели за должината на престојувањето на апликантот на таа адреса. Адресата може да му даде дополнителни информации на аналитичарот што ја познава добро заедницата. Одредени квартави се познати како високо, средно или ниско приходни области. Некои адреси се предупредувачки сигнали што покажуваат дека има потреба од повнимателна истрага, можеби затоа што се сместени во области што се познати дека имаат висока концентрација на жители со низок морал. Од друга страна, адресите во областите што се познати дека се над приходите и ресурсите па апликантот може да бидат показател дека апликантите живеат над своите можности.

Понекогаш занимањето може да биде показател за потребата од покомплетна истрага. Занимањата што се сезонски или имаат големи промени во приходите бараат покомплетна истрага отколку постабилните занимања. Интересна, но сепак контроверзна студија се обидувахе да ги процени различните занимања како кредитен ризик. Неодамна, некои компании покажаа интерес во оваа област во обид да „механизираат“ некои од своите одлучувачки операции.

Одредени карактеристики изгледа дека постојат меѓу високо ценетите занимања (високо професионални и високо квалификувани работници).

Стабилноста на приходот и подобро искористување на приходот се две од тие карактеристики. Ова се одлучувачки фактори за одобрување на кредит на овие групи.

Иако постојат исклучоци меѓу сите занимања, чувството на одговорност што може да го има група од едно занимање, може да има поволно влијание врз навиките за плаќање. Овој факт може да се додаде на видот и големината на образованието потребно за да се извршува ваква подобро ценета работа. Понекогаш годините на формално образование и личната дисциплина се важни.

Некои групи занимања се составени од работници за одредено време. Ваквите работници отсекогаш се сметале за сомнителни кредитни ризици бидејќи имаат помало чувство на кредитна одговорност. Ова е вистина кај работниците што често се селат од еден во друг град и, на пример, неквалификувани фабрички работници, сезонски работници и сл.

Стабилноста на приходот е исто толку важна колку и висината на приходот во проценувањето на кредитниот ризик, така што игра голема улога во кредитната студија. Продавањето кредити е поефективно кога е насочено кон оние кои имаат финансиска моќ да плаќаат рати или да купуваат со обновувачки кредит или да отплаќаат рати на отворени сметки за купување.

Кредитниот аналитичар треба внимателно да размисли што треба да се истражува и кои извори на кредитни информации да се употребат. Меѓу различни видови извори треба да биде направена селекција и секој извор мора да биде избран врз основа на видот на бараната информација, брзината, соодветноста и комплетноста на одговорот и релативните трошоци за обезбедување на информацијата.

За кредитобаратели кои се традиционални комитенти на банката, од голема важност при донесување на кредитните одлуки се информациите кои се добиваат од нивното кредитно досие или досие на комитенти. Во истото се презентирани сите дотогашни задолжувања на комитентот, неговата досегашна кредитна дисциплина, неговата деловна стабилност, односно стабилноста на приходи и имотна сиостојба.

Во продолжение како пример е прикажана содржина на кредитно досие на комитент на банката.

5.1.3. Кредитно досие како извор на информации за спроведување на квалитетна кредитна анализа

Банката е должна да води кредитни досиеја за сите видови на кредитна изложеност и за секој комитент. Кредитното досие е организирано во два дела: општ и посебен дел.

Општиот дел на кредитното досие ги содржи општите податоци за комитентот и тоа, пред сè:

- Назив, односно име и презиме на комитентот, седиште, единствен матичен број, ажурирани документи од судска регистрација;
- Основна дејност / занимање на комитентот;
- Најголемите акционери/содружници, а врз основа на тоа да се утврдат поврзаните лица со потенцијалниот комитент;
- Членови на органите на управување и раководење, како и нивните застапници;
- Големината на правното лице (мало, средно или големо), број на вработени, делови на правното лице во земјата или во странство.

Посебниот дел на кредитното досие ги содржи финансиските податоци, документација за финансиската состојба и извршените анализи за финансиската состојба на комитентот и тоа, пред сè, следните податоци:

- а. Барање за одобрување на кредит;
- б. Финансиски извештаи (по можност ревизорски извештаи), најмалку за последните две години за комитент - правно лице, или податоци за финансиската состојба на комитент- физичко лице;
- в. Листа на најголемите должници и доверители на комитентот;
- г. Листа на гаранти на комитентот со податоци за видот на гаранциите;
- д. Намена и рок на соодветниот вид на кредитна изложеност кој се одобрува;
- ѓ. Документација и податоци за инструментите на обезбедување на кредитната изложеност и тоа, пред сè, следните податоци:
 - Доказ за воспоставено заложно право, врз основа на важечките прописи; Полиса за осигурување на стварите (подвижни и недвижни) и другите права, винкулирана во корист на банката, доколку е предвидена во договорот за кредитна изложеност;
 - Извештај за проценка, изготвена од овластен проценител за сите кредитни изложености над 15.000 ЕВРА (за банки), односно над 2.000 ЕВРА (за штедилници) во денарска противвредност;
 - Доказ за тоа од кој ред е воспоставеното заложно право.
- е. Анализа и проценка на финансиската и економската состојба на комитентот-правното лице и идните перспективи во работењето, со цел утврдување на кредитната способност;
- ж. Проценка на кредитната способност на физичкото лице, стабилноста на изворите на приходи од кои може да се наплати долгот;
- з. Спецификација на вкупниот износ на побарувања и обврски на комитентот спрема банката;
- с. Кредитен предлог;
- и. Одлука за (не)одобрување на соодветниот вид на кредитна изложеност од страна на надлежниот орган;
- ј. Договор за кредит или друг вид на кредитна изложеност и документација за ставање на кредитот или друг вид на кредитна изложеност во користење;

- к. Анекси кон договорот за кредит или друг вид на кредитна изложеност;
- л. Видот на кредитна изложеност, аналитичко konto и индивидуалната партија на кредитната изложеност по која се води во евиденцијата на банката;
- м. Динамичка анализа на финансиската состојба на комитентот (врз база на ажурирани финансиски извештаи), врз основа на која се врши проценка на квалитетот на кредитната изложеност (при определување на ризичната категорија);
- н. Останата релеванта документација (тековна кореспонденција, опомени, поднесени тужби и сл.).
- о. Конфирмација на долгот од страна на комитентот (најмалку еднаш годишно банката треба да обезбеди конфирмација за 10-те најголеми комитенти);
- п. Извештај на банката од остварена посета на комитентот на терен (за долгорочни кредити).

При склучување на кредитни работи, посебниот дел на кредитното досие треба да содржи и: анализа на валутната структура на финансиските извештаи, оценка на можноста за генерирање девизни приливи, нивото на вкупните девизни обврски на комитентот, оценка на големината и структурата на девизните приливи според валута и рочност, како и сите останати елементи од кои што ќе може да се согледа нивото на курсен ризик на кое е изложен комитентот во своето работење

Кредитните досиеја мора да се водат уредно и ажурно, а за секое досие треба да се определи кредитен референт.

5.1.4. Други извори на информации за спроведување на квалитетна кредитна анализа

Кредитни регистри

Терминот „Кредитен информативен регистер“ се однесува на база на податоци за информации во врска со заемобаратели во определен финансиски систем. Јадрото на овие податоци е минатата историја на исплати од страна на заемодавателот. Расположивите податоци можат да бидат само негативни (информации за доцнење во плаќање, неизвршувања и други нерегуларности) или можат да содржат и позитивни информации како што е навремено плаќање на кредити и заеми. Регистрите можат да содржат и други видови информации, вклучително и лични информации, како што се адреса и датум на раѓање, како и информации од судска евиденција или други јавни или владини извори кои можат да имаат влијание врз кредитоспособноста.

Кредитните регистри можат да бидат: Јавни и Приватни (Кредитни бироа).

- Јавен кредитен регистер (управуван од Владата или Централната банка),
- Приватни кредитни регистри или Кредитни бироа (бази на податоци со информации поврзани со кредитоспособноста, а кои се управувани од приватни фирми, стопански комори, банкарски здруженија и други профитни или непрофитни институции).

Примарната разлика меѓу овие два аранжмани е во тоа што учеството во Јавен кредитен регистер е обигаторно и наметнато со регулатива, додека Приватните кредитни бироа собираат информации од членови заемодаватели, на доброволна основа. Двата вида функционираат врз принципот на заемна размена на информации: институциите обезбедуваат информации за своите клиенти во базата на податоци во замена за пристап до останатата база на податоци.

Кредитните регистри поволно влијаат врз сите субјекти во кредитниот процес, а особено на кредиторите кои ги користат нивните информации. Имено:

- Еден Кредитен регистер им заштедува на заемодавателите време/пари преку понудата до заемодавателите на еден поширок опсег на податоци за заемобарателот од оној што тие би можеле самостојно да го развијат;
- Распоживоста на податоци во реално време и on-line го намалува времето потребно за обработка на заем, го намалува ризикот еден член да даде премногу заеми на еден субјект и ја подобрува ефикасноста на донесувањето на одлуки;
- Заемодавателите можат да избегнат да им дадат заеми на високоризични поединци/компанији, со што се намалуваат неизвршувањата и се подобрува профитабилноста;
- Негативните и позитивните информации за плаќања помагаат во оценката на кредитот, определување на цената на позајмувањето и во управувањето со портфолио;
- Негативните и позитивните информации за плаќања им помагаат на бизнисите да управуваат со побарувањата;
- Постоенето на Кредитен регистер има позитивен дисциплински ефект врз однесувањето на заемобарателот со тоа што го охрабрува враќањето на заемот, затоа што заемобарателот мора да води сметка за својот углед.

Агенции за кредитен рејтинг

Функционирањето на Агенциите за рејтинг во развиените пазарни стопанства е врзано со развојот и ширањето на финансискиот пазар, со што се поставуваат нови барања за заштита на интересот на широкиот круг индивидуални кредитори и инвеститори, во смисла на идентификување на профитабилни и кредитоспособни фирми и нивно диференцирање од оние со помал кредибилитет. Поради тоа се појавиле моќни компетентни и професионални Агенции за кредитен рејтинг кои го проценуваат рејтингот

и кредитниот ризик на компаниите чии хартии од вредност се наоѓаат на финансискиот пазар и станале една од битните компоненти на пазарот на капитал.

Агенциите за кредитен рејтинг се компании кои доделуваат кредитни рејтинзи на издавачи на определени видови на хартии од вредност како и на самите хартии од вредност. Во повеќето случаи, издавачите на хартии од вредност се компании, субјекти за посебни цели, државни или локални власти, непрофитни организации, или национални влади кои издаваат хартии од вредност (т.е. обврзници) со кои може да се тргува на секундарен пазар. Притоа, определениот кредитен рејтинг ја покажува кредитоспособноста на издавачот (т.е. неговата способност да го врати заемот) и влијае врз каматната стапка што се применува на конкретната хартија од вредност што се издава.

Така, Агенциите за кредитен рејтинг придонесуваат кон решавање на главните проблеми на кредиторите „да ја пробијат маглата од асиметрични информации што лебди над односите во позајмувањето, а им помага на заемобарателите да излезат од таа иста магла“.

Процесите и методите што се користат за определување на кредитни рејтинзи се разликуваат меѓу самите агенции за кредитен рејтинг. Обично, Агенциите за кредитен рејтинг се потпираат врз процес заснован врз квантитативна и квалитативна проценка направена и финализирана од страна на Комитет за рејтинг. Од неодамна сè повеќе се потпираат врз квантитативни статистички модели засновани врз јавно достапни податоци, а резултат на тоа е што процесот на проценка станува помеханички и вклучува помалку потпирање врз доверливи информации. Ниту еден модел не се истакнува над другите. Резултатите на определен модел тесно зависат од околностите.

Сепак, генерално може да се посочи дека методологијата која ја користат Агенциите за кредитен рејтинг во основа ги вклучува следниве елементи:

а) Квалитативна анализа:

- пазарна положба на емитентот,
- квалитет на менаџментот,
- стратегија на развојот.

б) Квантитативна анализа:

- анализа на финансиските индикатори,
- анализа на готовински тек,
- предвидување на веројатноста од банкрот.

в) Анализа на карактерот на обезбедување на рејтингот:

- комплетирање на анализата со мислење на аналитичарите,
- следење на активностите на емитентите и следење на осцилациите на кредитниот рејтинг на хартиите од вредност за определен подолг период.

Рејтинг агенциите ги зановаат своите рангирања на квалитативни и квантитативни проценки за претпријатијата со разумна точност. Доделениот рејтинг може да биде проследен со соодветна интерпретација и анализа и прво се соопштува на емитентот и гарантот, а потоа на пошироката јавност.

Рејтинзите на Moody's и на Standard & Poor's даваат одраз на веројатноста за доцнење во исплата на обврзниците и на краткорочните меници. Dun & Bradstreet даваат вкупен кредитен рејтинг за неколку илјади корпорации. Оваа и други фирми и организации, како Risk Management Associates и Leo Troy, ги даваат основните оперативни и финансиски коефициенти за сите индустрии, така што оперативните и финансиските коефициенти на комитентот за дадена година можат да бидат споредени со стандардите на индустријата.

Најчесто употребуван извор на податоци за успешното работење на фирмите е Risk Management Associates, основани како RMA во Филаделфија во 1914 година, со цел да разменат кредитни информации меѓу институциите што одобруваат кредити, да организираат конференции и да публикуваат образовни материјали што ќе им помогнат во обуката на службеници и аналитичари на кредити. RMA почнаа со работа во САД, но членството се прошири низ светот, а особено се активни групите во Канада, Велика Британија, Хонгконг и Мексико. RMA издава популарен месечен билтен што се вика The Journal of Lending and Credit Risk Management, за да ги информира и обучи тие што донесуваат одлуки за одобрување кредити.

Други, многу популарни публикации на RMA се Annual Statement Studies, кои нудат информации за финансиското работење на компаниите, групирани според индустриската гранка и големина. Службениците за кредити, членови на RMA, доставуваат информации за финансиското работење врз основа на податоците што ги даваат нивните комитенти - зајмувачи. RMA потоа ги групира овие податоци и ги пресметува просечните вредности и коефициентите на успех на одредени фирми. Коефициентите што ги издаваат RMA и се групираат според индустриската гранка и според големината на компанијата се:

- Тековна актива со тековна пасива (тековен коефициент);
- Тековна актива минус залихите во тековна пасива (коефициент на брзина);
- Продажба на побарувања;
- Цена на продажба на залихи (коефициент на вртење на залихи);
- Заработка пред камата и пред оданочување спрема вкупните каматни уплати (коефициент на покривање камата);
- Трајни средства со нето-вредност;
- Вкупен долг со нето-вредност (коефициент левериџ);
- Добивка пред оданочување спрема вкупната актива и материјалната нето-вредност;
- Вкупна продажба спрема трајни нето-средства и вкупна актива.

RMA, исто така, пресметува биланси на состојба со обична големина (со

сите поголеми ставки во активата и во пасивата, изразени преку процент на вкупна актива) и биланси на успехот со обична големина (со профит и со оперативни трошоци изразени како процент од вкупната продажба) за фирми со различна големина и од различни индустриски гранки.

Слично подредување на податоци за индустријата дава Dun & Bradstreet Credit Services. Оваа агенција за рангирање кредити собира информации од околу 3 милиони фирми од 800 различни области (според Standard Industrial Classification, или кодовите SIC). D&B подготвува детални финансиски извештаи за одделни компании-зајмувачи. За секоја фирма во која е извршена ревизија, извештајот на D&B за деловни информации дава кредитен рејтинг, кратка финансиска историја и историја на раководството на фирмата, преглед на последниот биланс на состојба и извештај за приходи и за расходи, список на сите поголеми кредити што сè уште им се одобрени на фирми, нејзините услови на тргување, имињата на главните менаџери и локацијата и условите на просториите на фирмата. Dun & Bradstreet, исто така, издаваат Industry Norm Book што содржи годишен финансиски извештај и податоци за работата на фирмите групирани во одделни индустрии за тековната година и за последните три години. D&B пресметуваат 14 клучни коефициенти со мерење на ефикасноста, профитабилноста и на солвентноста, како и вообичаените биланси на состојба и извештаи за приходи (со секоја ставка изразена како процент од вкупната актива или од вкупната нето-продажба) за средните или за обичните фирми.

6. КОЛАТЕРАЛОТ ВО КРЕДИТНАТА ПОЛИТИКА НА БАНКИТЕ

Веќе спомнавме дека за одобрување на кредит банките бараат определени инструменти на осигурување кои ќе ја намалат загубата при отсуство на плаќање на позајмените средства. Инструментите за обезбедување (колатерал) треба да имаат доволна вредност која од моментот на нивното активирање, до моментот на нивното впаричување ќе можат да ги покријат сите побарувања по основа на кредитот, вклучувајќи ги главницата, редовни и затезни камати, како и други трошоци.

Целта на банката при земањето колатерал е прецизно да ги дефинира средствата на зајмувачот кои можат да бидат заплени или продадени и тоа да го документира за другите кредитори да видат дека банката има легално побарување на овие средства, во случај кредитот да биде нефункционален. Кога банката има побарување врз активата на зајмувачот и има предност пред побарувањата на другите кредитодаватели и пред побарувањата на самиот зајмувач, тогаш велиме дека побарувањето на банката за колатерал било целосно заштитено. Банкарите научија дека неопходните процедури за воспоставување целосно заштитено побарување на нечиј имот се разликува

во зависнот од природата на заложените средства на зајмувачот и од законите на државата каде што се наоѓаат средствата. На пример, потребни се различни чекори за заштита на побарувањата ако банката навистина ги има заложените средства (на пример, ако зајмувачот заложи депозит што веќе бил во банката или да ѝ даде на банката некои од своите акции и обврзници), наспроти случајот каде што зајмувачот ги задржува заложените средства (на пример, автомобил). Мора да се следи друга процедура ако сопственоста што е дадена под право се состои од недвижности - земјиште и објекти.

Банката, значи, ги штити своите побарувања со земање под залог на што е можно поквалитетен инструмент на осигурување од аспект на брзината на неговото впаричување и стабилноста на вредноста на инструментот.

Според сите тие барања дефинирани се елементи на квалитетот на обезбедување. Квалитетот на инструментите на обезбедување може да се утврди врз основа на:

- степенот на впаричувањето на колатералот;
- документираноста и надзорот кој банката го води врз дадениот инструмент на обезбедување;
- брзината на судското извршување, односно активирање на колатералот.

Притоа, можат да се наведат следниве карактеристики на квалитетниот инструмент на обезбедување:

- инструментот на обезбедување треба да има доволна вредност, така што од моментот на активирање, до моментот на неговото впаричување ќе одговара на целокупниот загрозен дел на кредитното побарување, вклучувајќи ги затезните камати;
- банката мора да обезбеди континуирано и документирано следење на материјалните и другите битни својства на колатералот, а особено неговата пазарна вредност, доколку се работи за инструмент подложен на пазарни осцилации;
- банката мора да биде веродостоен заложен доверител врз основа на соодветна релевантна правна документација со која може да се покрене присилна наплата во соодветен рок, а особено ако станува збор за извршни постапки на движен и недвижен имот.

Во основа, колатералите се делат на:

- а) колатерали на основни кредитни обезбедувања (емството, гаранцијата, кредитниот налог итн.) и
- б) колатерали на реални кредитни обезбедувања (зложни права на недвижности, недвижности, права на хартии од вредност, пренос на сопственост, отстапување на побарување, зложување на залихи, полиси на животна осигурување и др.).

Во теоријата постои и поделба според која инструментите на обезбедување кои во практиката најмногу се користат, можат да се поделат во четири групи:

- готовински орочен депозит во домашна или странска валута;
- заложно право на пари и на права (движен имот, недвижен имот, акции, обврзници итн.);
- фидуцијарен пренос на сопственост на предмети и права;
- останати инструменти за обезбедување (гаранции и супергаранции на финансиски институции, солидарни и субсидијарни емства, асигнации, цесии, обични и бланко-меници, пресметковни чекови итн.).

Ако претходно наведените инструменти се анализираат од аспект на квалитетот, најквалитетни инструменти на обезбедување секако се:

- паричните депозити;
- хартиите од вредност кои котираат на финансискиот пазар (а особено државните должнички финансиски инструменти);
- гаранциите и супергаранциите на високобонитетните банки кои се плаќаат на прв повик;
- полисите на првокласните осигурителни друштва итн.

Меѓутоа, иако горенаведените се сметаат за најквалитетни и признати инструменти за обезбедување, во банкарската практика во Европа и кај нас најчесто се користи обезбедување на кредитот преку заложно право на недвижен имот кое се нарекува уште и хипотека. Проблемот може да се појави кога вредноста на хипотеката во процедурите на присилна наплата не е доволна да го покрие вкупното загрозено кредитно побарување. Заради тоа, добрата банкарска практика е да се зема хипотеката која значително ја надминува вредноста на одобриениот кредит. Покрај тоа, регулаторните тела на земјите ги пропишуваат многу детално условите што треба да ги исполнува хипотеката или фидуцијарниот пренос на сопственост, за тој инструмент за обезбедување да има карактеристика на соодветно обезбедување.

Иако кредитната политика на банката е базирана на начелото дека кредитното обезбедување не може да ја субституира кредитната способност на должникот, скоро да не постои ниеден кредитен пласман за кој не се бараат инструменти за обезбедување.

Кај проценката на понудениот колатерал, потребно е да се утврди:

- правната сигурност на колатералот;
- сигурност и веродостојност на финансиските извештаи врз основа на кои се добиени информациите за колатералот;
- пазарната вредност на колатералот;
- однос на пазарната вредност на колатералот и потенцијалниот износ на кредитниот пласман;
- постапка и процедура за реализација на колатералот.

Во постапката за проценка на вредноста на заложиениот имот кредитниот аналитичар би требало да го има предвид едно од темелните банкарски

начела: Инструментот на обезбедување на должникот не ја заменува неговата кредитна способност. Колатералот се зема заради осигурување на позајмените средства, а не слабо оценетиот кредитен предлог да го претвори за банката во прифатливо решение. Колатералот, значи, претставува секундарен извор на наплата на побарувањата, а се активира кога е извесно дека нема да се реализира вкупната обврска на должникот спрема банката. Ако наплатата од заложенитот имот на должникот не успее, на банката не ѝ останува ништо друго, туку неподмирениот износ на кредитното побарување да го покрие од приходот, односно од одвоените резервации за ризик на работењето, а на товар на сопствениот приход. Со други зборови, секое кредитно побарување кое нема да успее да се наплати од инструментот за обезбедување кој банката го поседува, на крајот завршува со отпис на тоа побарување на товар на потенцијалната добивка на банката, односно на капиталот на банката.

Токму заради тоа банката - кредитор мора да го обезбеди своето побарување со земање во залог на што поквалитетни инструменти за обезбедување. Во таа смисла од банките се бара да се придржуваат на определени критериуми за земање на колатерали при одобрување на пласманите.

Доколку постои можност за земање на заложно право на имот на кредитобарателот, многу е важно да се определи неговата нето-вредност. Таа вредност треба да ја надмине вредноста на вкупниот загрозен дел на побарувањето, зголемено со административните и судски трошоци и затезните камати, кои по правило течат од моментот на исполнувањето на обврските по договорениот кредит.

Многу аналитичари сметаат дека најдобар пат за реалната проценка на заложенитот имот е пресметка на нејзината ликвидациска вредност. Смеслата на таквиот концепт е заснован на претпоставката дека е најреално да се очекува наплатата на колатералот само до онаа вредност, која може да се реализира при постапката на ликвидацијата на претпријатието.

6.1. ВИДОВИ КОЛАТЕРАЛ

Во продолжение се дадени најчесто користените средства што се заложуваат како колатерал за банкарски кредити.

Побарувања од должниците.

Банката зема камата за сигурност во форма на одреден процент (обично меѓу 40 и 90%) од номиналната вредност на побарувањата од должниците (продажба на кредити) што се прикажани на билансот на состојба на зајмувачите. Кога комитентите испраќаат готовина за плаќање на кредитот, овие уплати се додаваат на кредитната сметка на комитентот. Банката може да се согласи да даде на заем уште пари, откако ќе се појават нови побарувања од продажбите на зајмувачот на неговите комитенти, со што кредитот може да

продолжи сè додека зајмувачот има потреба за кредит и сè додека тој може да обезбеди доволно продажба и отплата на кредитот.

Комисионска трговија (Factoring)

Банката може да ги купи побарувањата од должниците на комитентот врз основа на одреден процент од нивната книговодствена вредност. Процентот зависи од квалитетот и од староста на побарувањата. Бидејќи банката ги презема овие побарувања, таа ги информира комитентите на зајмувачот дека тие треба да ги испратат уплатите во банката што ги купила нивните долгувања. Вообичаено, зајмувачот ветува дека ќе стави настрана средства за да покрие некои или сите од овие загуби што банката може да ги претрпи како резултат на ненаплатени побарувања.

Залихи

За возврат на кредитот, банката може да се осигура со тековниот износ на залихи на стоки или на репроматеријали што ги има зајмувачот. Обично, банката ќе даде на заем само дел (30 до 80%) од проценетата пазарна вредност на залихите на купувачот за да остави доволно покритење во случај вредноста на залихите да почне да опаѓа. Заложените залихи може да бидат целосно контролирани од страна на зајмувачот и тоа се вика пристап на подвижен залог. Друга опција, која често се користи за дилерите или продавачите на автомобили и на камиони, се вика издавање - каде што кредиторот добива привремена сопственост врз сите стоки што се на залиха, а зајмувачот ги испраќа уплатите или договорите за продажба на кредиторот како што ќе ги продава стоките.

Недвижности

Откако ќе го означи името, вреднувањето и откако ќе изврши испитување на земјиштето, банката како заштита може да го земе земјиштето и/или подобрувањето (облагородувањето) на земјиштето што го има зајмувачот и да го забележи своето побарување (хипотека) кај владината агенција за да ги предупреди другите кредитобаратели дека имотот веќе е заложен (односно, дека има хипотека на него) и да помогне во заштитата на своите побарувања пред другите доверители. Обично, се прави јавно известување за хипотека над недвижен имот кај окружниот суд или кај даночната служба во областа во која се наоѓа имотот. Банката, исто така, може да го укине насловеното осигурување и да инсистира зајмувачот да се осигура од штети од поплави и од други опасности, во корист на банката што прва има право да побарува до која било исплата на осигурување.

Лична сопственост

Банките како осигурување земаат автомобили, мебел, накит, хартии од вредност и други видови лична сопственост што ја има зајмувачот. Јавно се пополнува финансиска изјава (на пример, кај државниот секретар, службеникот во општината или кај некој друг службеник на државата каде што се наоѓа имотот на зајмувачот) тогаш кога зајмувачот има лична сопственост

заложена како колатерал за кредитот. За да биде важечка, таа изјава мора да биде потпишана и од зајмувачот и од банкарскиот службеник. Од друга страна, може да се подготви и договор за залог (кој, обично, не се прави јавно), ако банката или нејзините агенти го имаат заложениот имот, со што на банката ѝ се дава право да го контролира тој имот додека кредитот не се отплати во целост.

Лични гаранции

Често се бара право на акциите, депозитите или на другите лични средства што ги имаат главните акционери или сопственици во компанијата како колатерал за обезбедување на кредитот. Банките често бараат гаранции од малите компании или фирми што се наоѓаат во тешка ситуација. Покрај тоа, заложувањето на личните средства на сопствениците на компанијата е уште една причина тие да сакаат нивната фирма да просперира и да го отплати кредитот.

Други средства за безбедност со кои се заштитува кредитот

Повеќето службеници за кредити сметаат дека колатералот што комитентите го ставаат врз кредитот е само уште една од зоните на безбедност што банката мора да ги изгради околу средствата што ги дава на заем за да има соодветна заштита. Повеќето банкарски службеници сакаат да имаат барем две од зоните за безбедност, по можност три, околу средствата што ги ставиле на ризик на комитентот. Примарната зона на безбедност се приходите или готовинскиот тек, посакуван извор од кој комитентот ќе го отплати кредитот. Вториот се состои од јачината на билансот на комитентот, во форма на актива, што може да биде заложена како колатерал или ликвидни средства што можат да се продадат за готовина и да се пополнат дупките во готовинскиот тек на комитентот. На крајот, надворешната зона на безбедност се состои од гаранции од сопствениците на фирмите-зајмувачи за поддршка на кредитот за нивната фирма или од трета страна - жиранти, кои ги заложуваат личните средства како гаранција за кредитот на некое друго лице.

7. КРЕДИТНИ ОГРАНИЧУВАЊА ВО КРЕДИТНАТА ПОЛИТИКА

Кредитната политика се смета за добра кога не е премногу рестриктивна, но, сепак, содржи лимити што се однесуваат на концентрациите на кредитните пласмани, кои се во рамките на лимитите утврдени од страна на супервизорските власти. Кредитната политика треба да овозможува флексибилност со цел да се обезбеди брзо приспособување на банката на променливото пазарно опкружување.

Здравата кредитна политика треба да содржи повеќе лимити⁸:

⁸ Оп. цитат Давков, Игор (2000), стр.82-85.

1. Лимит во однос на вкупните кредити. Лимитот што се однесува на вкупното кредитно портфолио, вообичено, се изразува како показател во однос на вкупните депозити, капитал или вкупната актива на банката. При утврдувањето на тие лимити, неопходно е да се земат предвид одредени фактори, како што се побарувачката за кредити, непостојаноста на депозитната база и нивото на преземениот ризик во кредитното портфолио на банката.

2. Лимитите во однос на географската дистрибуција на кредитното портфолио се дилема. Ако менаџментот нема доволно информации за пазарите на кои што настапува банката или во целост не ги разбира флукуациите на тие пазари, прекумерната географска диверзификација може да биде една од причините за појава на лоши кредити во кредитното портфолио на банката. Од друга страна, воспоставувањето стриктни географски лимити може, исто така, да доведе до проблеми, посебно во случај кога се работи за нестабилни економии. Во секој случај, пазарот на банката треба да биде јасно утврден и треба да биде во согласност со пазарните информации, искуството и ресурсите со кои располага менаџментот. Менаџментот на банката треба во целост да биде свесен за специфичните географски лимити, особено во случај кога се работи за кредитната функција, аспект кој е посебно важен за новите банки.

3. Кредитни концентрации. Кредитната политика треба да поттикнува диверзификација на кредитното портфолио и да одржува баланс помеѓу максималното ниво на принос на кредитното портфолио и минималното ниво на ризик. Лимитите во однос на концентрациите во кредитното портфолио, вообичаено, се однесуваат на максималната дозволена кредитна изложеност во однос на поединечен корисник на кредит, група на поврзани корисници на кредити и/или изложеност во однос на одреден сектор или индустрија (на пример: земјоделство, металургија, текстилна индустрија и сл.). Тоа е посебно важно во случај кога се работи за мали, регионално ориентирани или специјализирани банки. Кредитната политика, исто така, треба да бара сите концентрации во рамките на кредитното портфолио да бидат ревидирани и за резултатите од тоа менаџментот на банката треба да биде известуван со одредена фреквенција.

4. Видови кредити. Кредитната политика треба да ги специфицира видовите кредити и другите кредитни инструменти кои што банката има намера да им ги понуди на клиентите, како и нивните насоки. Одлуките што се однесуваат на различните видови кредитни инструменти треба да бидат базирани на искуството на кредитните службеници, на структурата на депозитите и на антиципираната побарувачка за кредити. Видовите кредити кои во минатото резултирале во позначајни загуби треба да бидат контролирани од страна на повисоките нивоа на менаџмент или треба во целост да бидат исклучени од кредитното портфолио.

5. Рочност. Кредитната политика треба да воспостави стандарди за

максимална рочност на сите видови кредити. Кредитите треба да бидат одобрувани во согласност со реален план на отплата, кој претходно е анализиран. Распоредот на достасување на кредитот треба да биде утврден во согласност со антиципираните извори на средствата за отплата, намената на кредитот и периодот во кој може да се користи заложениот колатерал.

6. Утврдување на цената на кредитот. Висината на каматните стапки кај различните видови кредити треба да биде доволна за да се покријат сите трошоци: цената на изворите на средства, трошоците за надзорот на кредитот, трошоците за администрација на кредитот и трошоците што можат да произлезат од веројатните загуби. Каматните стапки треба да бидат ревидирани периодично и, ако е потребно, да бидат коригирани за да ги рефлектираат промените во трошоците или во факторите на конкуренција. Разлики во каматните стапки за различни видови на кредити можат намерно да бидат одржувани за да не се одобруваат кредити на одредени видови корисници на кредити или пак со цел да се привлечат одредени корисници на кредити. Насоките што се однесуваат на други релевантни процедури, како што се утврдувањето на провизии и казнени камати, се, исто така, елемент на политиката за утврдување на цените на кредитите.

7. Кредитните овластувања, често, се утврдуваат во согласност со големината на банката. Кај помалите банки, процесот на одобрување кредити е, најчесто, многу централизиран. Со цел да се избегнат одолговлекувањата во процесот на кредитирање, поголемите банки настојуваат да го децентрализираат процесот на кредитирање според повеќе критериуми, на пример: географската област, кредитните продукти и/или видовите корисници на кредити. Кредитната политика треба да инкорпорира лимити на овластувања за сите кредитни службеници. Ако политиката е јасно воспоставена и имплементирана, индивидуалните кредитни овластувања можат да бидат утврдени на нешто повисоко ниво, во зависност од искуството на кредитниот службеник. Кредитните лимити, вообичаено, се утврдуваат врз база на групни овластувања кои овозможуваат Кредитниот одбор, односно Управниот одбор да одлучува за најголемите кредитни барања. Политиката, исто така, треба да содржи одредби што се однесуваат на процедурите и на фреквентноста на состанување на кредитниот одбор.

8. Максимален показател за односот на одобрените кредити со пазарната вредност на заложените хартии од вредност. Кредитната политика треба да утврди минимум критериуми според кои ќе се утврдува кои видови хартии од вредност можат да бидат прифатени како колатерал. Маргиналните критериуми треба да бидат утврдени во согласност со пазарната перцепција за хартиите од вредност. Кредитната политика, исто така, треба да опфати систем на одговорности што се однесуваат на воспоставување распоред за периодично ревидирање на вредноста на колатералот.

9. Наплата. Кредитната политика треба да ги дефинира намалува-

њата во вредноста на кредитите или наплатливоста на одредени групи кредити. Таа, исто така, треба ги дефинира нефункционалните побарувања и да специфицира кои извештаи во врска со тие побарувања треба да се поднесуваат до Управниот одбор. Тие извештаи треба да содржат информации што се однесуваат на ризичноста на побарувањата, потенцијалните загуби и на алтернативните насоки за преземање корективни акции.

10. Финансиски информации. Здравата кредитна практика зависи од комплетноста и од точноста на информациите што се однесуваат на кредитната способност на клиентите. Можен исклучок од тоа правило се случаите во кои е одобрен кредитот со заложување на колатерал, кој може лесно да се реализира на пазарот и претставува сигурен извор на средства за отплата на кредитот. Кредитната политика треба да дефинира какви перформанси треба да имаат корисниците на кредити, односно каква треба да биде финансиската положба на субјектите што се јавуваат како потенцијални корисници на кредити и треба да содржи насоки што се однесуваат на анализа на податоците од ревидираните и неревидираните финансиски извештаи. Ако рочноста на одобрените кредити е подолга од една година, политиката треба да бара кредитните службеници на банката да подготвуваат финансиски проекции за перформансите на корисникот на кредитот за период што е еднаков на рочноста на кредитот. Претпоставките во однос на проекциите треба да бидат дефинирани на начин што овозможува јасно утврдување на сите негативни кредитни критериуми, кои не се во согласност со кредитната политика на банката.

Во практиката, кредитната политика е надополнета со други писмени насоки за специфични кредитни активности на банката. Пишаните политики и процедури, кои се одобрени и кои се применуваат во различни одделенија на банката, се составен дел на општата кредитна политика на банката.

8. ОДОБРУВАЊЕ И СЛЕДЕЊЕ НА ИЗВРШУВАЊЕТО НА КРЕДИТИТЕ

Кога банката дава кредит на некој од комитентите, одобрувањето мора секогаш да биде придружено со писмен договор со неколку составни делови.

Прво, со Потврда, потпишана од зајмувачот, се одредува главната сума на кредитот. На лицето од потврдата, исто така, е наведена и каматната стапка и условите под кои ќе се врши отплатата на кредитот (вклучувајќи ги и датумите на достасување на ратите).

Покрај ова, кредитите за големите фирми и станбените хипотекари кредити, често се придружувани од Договори за ветувања за одобрување кредит, во кои банката ветува дека ќе му одобри кредит на зајмувачот за одреден временски период на максимален износ, во замена за договорна провизија (обично, изразена во %, како на пример 0,5% од максималниот износ на кредитот). Оваа практика е заедничка за одобрувањето краткорочни

кредитни линии на компании каде што, на пример, комитентот може да земе кредитна линија од најмногу 1 милион евра за даден временски период (на пример, шест месеци).

Банкарските кредити може да се обезбедени или необезбедени. Обезбедените кредити имаат право на некоја сопственост на зајмувачот (како на пример кука или автомобил) како колатерал, кој може да се продаде, ако зајмувачот нема друг начин на отплата на кредитот. Необезбедените кредити немаат одредени средства заложени за нив; тие кредити, најчесто, се издаваат на сметка на репутацијата и на проценетата моќ за заработка на зајмувачот. Договорите за обезбедени кредити вклучуваат дел што ја објаснува активата што се заложува како колатерал за заштита на интересите на банката, заедно со објаснувањето како и каде банката може да го земе колатералот за да ги поврати своите средства. На пример, лицето што бара кредит за автомобил, обично, потпишува договор за заложување на автомобилот, што значи дека зајмувачот авотомобилот го препишува на име на банката, сè додека не го исплати кредитот.

Формалните Договори за кредити често содржат и рестриктивни одредби, кои, обично, можат да бидат: афирмативни и негативни.

1. Афирмативните договори бараат од зајмувачот да изврши некои активности, како што е периодично пополнување на финансиски извештаи за банката, одржување на осигурително покритие на кредитот и на заложениот колатерал и одржување на одредени нивоа на ликвидност и на капитал.
2. Негативните договори му забрануваат на зајмувачот извршување на некои работи без одобрување од банката, како што е земање нов долг, собирање дополнителен траен капитал, учествување во спојувања, продажба на средства и исплата на вишок дивиденди на акционерите.

Во повеќето договори за кредит, зајмувачот посебно гарантира дека информациите што ги дава во барањето за кредит се вистински и точни. Од зајмувачот може да биде побарано да заложува лични средства - кука, земјиште, автомобили итн., за кредитот одобрен на компании или за кредитот за кој жигант е трето лице. Без разлика дали ќе има или ќе нема колатерал, во договорот мора да стои кој или која институција е одговорна за кредитот и кој треба да ја врши отплатата.

На крај, повеќето договори содржат дел што ги набројува случаите на неисполнување на обврските во кои се назначува кои дејства преземени од зајмувачот би се сметале за прекршување на условите на договорот и кои дејства банката смее да ги преземе во вакви случаи, за да ги поврати средствата. Овој дел разјаснува кој е одговорен за плаќање на трошоците за наплата на кредитот и кој ги покрива судските и адвокатските трошоци што може да произлезат од судење во врска со договорот за кредит.

Следење на извршувањето на кредитите

Промените во економијата ослабуваат едни компании, а ја зголемуваат потребата за кредит на други, додека физичките лица можат да ја загубат работата или да имаат сериозни здравствени проблеми, што би ја намалило нивната способност да го отплатат кредитот. Дирекцијата за кредити на банката мора да биде чувствителна на овие работи и повремено да ги прегледува сите кредити сè додека не достасаат.

Банките денес користат различни процедури за увид во кредитот, но сепак постојат неколку принципи, кои ги следат сите банки. Тие се:

1. Увид во сите видови кредити на периодична основа - на пример, на секои 30, 60 и 90 дена, за најголемите кредити може да се прави рутинска проверка, заедно со одреден број помали кредити, по случаен избор.
2. Внимателно осмислување на процесот за проверка на кредитот, за да се проверат најбитните карактеристики на секој кредит, вклучувајќи ги:
 - евидентирање на уплатите на зајмувачот, за да се види дали тој редовно ги врши и не заостанува зад планираното;
 - квалитет и услови на секој колатерал заложен за кредитот;
 - комплетноста на документацијата за кредитот, за да се види дали банката има пристап до некој заложен колатерал и дали има целосна правна одговорност за да преземе судски постапки против зајмувачот во случај да е потребно;
 - да се оцени дали се променила финансиската состојба на зајмувачот и на соодветните предвидувања, што би можело да ја зголеми или намали можноста за отплата на кредитот на банката;
 - да се процени дали кредитот е во согласност со политиките за давање кредити на банката и кои стандарди се применети на ова кредитно портфолио од страна на ревизорите од регулаторските агенции.
4. Најчесто се ревидираат најголемите кредити бидејќи неисполнувањето на обврските кај овие кредити може сериозно да влијае врз финансиската состојба на банката.
5. Често ревидирање на проблематичните кредити со тоа што, колку што се поголеми проблемите кај кредитите, толку почесто треба да се врши ревизијата.
6. Забрзување на увидот во кредитите, во случај економијата да ослабела или ако фирмите на кои банките им одобриле значителен износ кредити се соочуваат со проблеми (на пример, појава на нова конкуренција или промена на технологијата што бара нови производи и нови методи на испорака).

Увидот во кредитите не е луксуз, туку потреба што ја наложува правилно изработената програма за кредити на една банка. Не само што му помага на раководството побрзо да ги согледа проблемите, туку и се јавува како континуирана проверка за тоа дали службениците за кредити се придржуваат

кон политиката за кредити на банката. Од овие причини, како и со цел да ја промовира објективноста на процесот за увид, повеќето од поголемите банки ги раздвојуваат службениците за увид во кредитите од самата дирекција за кредити.

Увидите во кредити, исто така, му помагаат на постарото раководство и на Одборот на менаџери на банката во проценувањето на вкупната изложеност на ризик и на можната потреба на банката за поголем капитал во иднина.

9. РЕШАВАЊЕ НА ПРОБЛЕМАТИЧНИ КРЕДИТИ

Соодветно употребен, кредитот претставува ефикасен медиум за размена и помош кон продуктивна употреба на богатство и капитал. Но, кредитот има и опасност. Понекогаш употребата да кредит прави капиталот на штедачот да биде наменет за непродуктивна употреба. Така акумулираните заштеди можат да бидат загубени преку несоодветно прифаќање на кредит.

Кредитот може да ја престимуира бизнис активноста водејќи кон инфлација. Ваквите грешки при проценувањето добиваат општоприфатени реперкусии. Бидејќи кредитот ги спојува сите единици во економијата, целата економија страда поради тие кои прават грешки во користењето на кредит. Како што кредитот придонесува за сите членови на економската заедница, така може да предизвика и сите да страдаат.

Бидејќи опасностите произлегуваат од злоупотреба и преголемо употребување на кредит, ова средство мора да се користи внимателно. Купувачите и продавачите, позајмувачите и должниците, должниците и кредиторите, менаџерите на кредит и менаџерите на продажбите треба повеќе да се стремат кон користење отколку кон злоупотребување на услугите што ги нуди кредитот.

1. Неизбежно е, и покрај тоа што повеќето банки имаат заштита во нивните програми за давање заеми, некои кредити од банкарските книги да станат проблематични. Ова обично значи дека зајмувачот не извршил една или неколку од ветените уплати или на заложениот колатерал значително му се намалила вредноста.
2. Иако состојбата на секој кредит е различна, постојат неколку карактеристики за сличните ситуации кои би требало да го предупредат банкарот дека има проблеми:
3. Невообичаени и необјасливи задоцнувања на ветените финансиски извештаи и на плаќањето или во комуникацијата со вработените во банката;
4. За кредити за фирми: сите ненадејни промени во методите што се користат од фирмите за пресметување амортизација, придонеси за пензиски планови, вредност на залихите, даночни сметки или проектирање приход;

5. За кредити за фирми: реструктурирање на долговите, елиминирање на дивиденди или промена на кредитниот рејтинг на комитентот;
6. Негативни промени во цените на акциите на зајмувачот;
7. Загуба во една или во повеќе години, особено мерена со приносот на средства на зајмувачот (ROA), или со принос на акционерски капитал (ROE), или со приход пред оданочување и камата (EBIT);
8. Негативни промени во структурата на капиталот на зајмувачот (сооднос капитал/долг), ликвидност (тековен коефициент) или нивоа на активност (на пример, сооднос меѓу продажбата и залихите);
9. Отстапување на вистинските продажби или на готовинскиот тек од проектираните кога бил баран кредитот;
10. Необјасливи промени на депозитните сметки на комитентот.

Што треба да прави банкарот кога кредитот е проблематичен? Експертите за спасување на кредитот - процес за враќање на средствата на банката од проблематични кредити - ги предлагаат следниве чекори:

- Банкарите мора секогаш да ја имаат на ум намената на кредитот: максимално да ги зголемат можностите на банката за враќање на нејзините средства;
- Брзото откривање и пријавување на проблеми кај кредитот е основно; одложувањето често ја влошува состојбата на проблематичниот кредит.

Одговорноста на службеникот за кредити мора да биде посебна од функцијата давање заем и од можните конфликти на интерес на службеникот за кредити.

Специјалистот за спасување на кредитот треба брзо да го упати проблематичниот зајмувач на можните опции, особено намалувањето на трошоците, зголемувањето на готовинскиот тек и подобрувањето на контролата на раководството. Пред тој состанок потребно е да се направи прелиминарна анализа на проблемот и на можните причини, со што ќе се забележат посебните проблеми (како што е присуството на кредитори-конкуренти). Треба да се направи прелиминарен акциски план откако ќе се одреди изложеноста на ризик на банката и достапноста на документи за кредитот, особено за побарувањата врз основа на колатерал на комитентот, што не ги има банката.

Процена на ресурсите што се на располагање за наплата на проблематичниот кредит, вклучувајќи ги проценетите ликвидациони вредности на активата и на депозитите.

Службениците што работат на „спасување“ на кредитот треба да спроведат истражување за данокот за да видат дали зајмувачот има други неплатени обврски.

Персоналот на банката мора да ги вреднува квалитетот, компетентноста и интегритетот на тековниот менаџмент на компаниите – зајмувачи,

да го посети местото каде што е лоциран комитентот и да ги оцени имотот и работата на комитентот.

Професионалците за спасување кредит во банката мора да ги земат предвид сите можности за чистење на проблематичниот кредит вклучувајќи издавање нов привремен договор ако проблематичниот кредит е краткорочен или наоѓање начин да му се помогне на комитентот да го зацврсти готовинскиот тек (како што е намалување на трошоците и освојување нови пазари) или да вложи нов капитал во бизнисот. Други можности се наоѓање дополнителен колатерал, обезбедување гаранции, реорганизација, спојување или ликвидација на фирмата или пополнување барање за банкротирање на фирмата.

Се разбира, опцијата што секогаш се претпочита е да се побара ревидиран договор за кредит што им дава и на банката и на комитентот шанса повторно да работат. Навистина, експертите за кредити често велат дека кога договорот за кредит е проблематичен, не мора да значи дека и комитентот е проблематичен. Ова значи дека соодветно структурираниот договор за кредит ретко се соочува со нерешливи проблеми. Несоодветно структурираниот договор за кредит може да предизвика финансиски проблеми за зајмувачот и да биде причина за неплаќање на кредитот.

Во поглед на зголемената и променливата улога на потрошувачкиот кредит, вниманието е свртено кон едукација која ќе им помогне на потрошувачите подобро да ја сфатат улогата на кредитот и да го користат истиот подобро и поправилно.

Кога еднаш овие кредити ќе го добијат статусот проблематични (класификација Г и Д) во праксата се превземаат и во кредитната политика на банките се предвидуваат цела лепеза активности и тоа:

- Репрограмирање и консолидација на долгот со воспоставување нови кредитни услови;
- Одобрување одреден дисконт во зависност од висината на побарувањето кое еднократно се измирува;
- Активирање на инструментите за обезбедување на побарувањата;
- Преземање мерки за поведување постапка за присилно порамнување, стечај или ликвидација;
- Продажба на побарувањата на трети лица;
- Претворање на побарувањето во влог;
- Комбинација на неколку/сите форми на регулирање на побарувањата;
- Отпис на побарувањето на товар на капиталот.

Примената на секоја од овие постапки зависи од видот на кредити и кредитобаратели (корпоративни и потрошувачки кредити) и подетално се регулира со соодветни процедури на банката.

III ЦЕНИ НА КРЕДИТИТЕ

1. ФОРМИРАЊЕ ЦЕНИТЕ НА КРЕДИТИТЕ

Формирањето цена на кредитите е главна детерминанта при одредувањето на профитабилноста на банките. Со дерегулацијата во банкарството, која стана актуелна во деведесеттите години на XX век, зголемената конкуренција во развиениот банкарски свет ги намали профитните маргини, а со тоа и профитот што банките го заработуваат од одобрувањето кредити. Токму поради тоа, што попрецизното формирање цена на кредитите, денес станува уште побитно отколку што беше во минатото.

Банката, разбирливо, секогаш сака да наплати доволно висока каматна стапка за да се осигура дека секој кредит ќе биде профитабилен и дека таа стапка во целост ќе ѝ ги надомести ризикот што со себе го носи одобрувањето на кредит и трошоците што банката ги направила за сервисирање на тој кредит. Од друга страна, пак, каматната стапка треба да биде доволно ниска за комитентот да може успешно да го врати кредитот и да не отиде кај друга банка или кај друг кредитор на финансискиот пазар за да бара кредит. Колку е поголема конкуренцијата со која се соочува банката на пазарот во врска со работењето со кредитите, толку повеќе таа мора да ја држи цената на тој кредит на што е можно поразумно ниво, како би можела да биде конкурентна на тој пазар.

Додека анализата на профитабилноста банката ја врши *ex post*, формирањето на цените на кредитите таа мора да го врши *ex ante*, односно во моментот на договорањето на кредитните услови со кредитокорисникот. За да може однапред и што попрецизно да ја утврди височината на каматната стапка на кредитите, банката мора да земе предвид повеќе фактори. Меѓу нив, обично, доминантно место имаат:

- а) основната каматна стапка;
- б) провизиите што се поврзани со одобрувањето на кредитот;
- в) премијата за кредитниот ризик;
- г) гаранцијата (обезбедувањето на кредитот);
- д) други некаматни услови (компензаторски салда, задолжителна резерва и слично).

При тоа најелементарната формула за утврдување на каматната стапка на некој кредит би била:

$$\text{Кредитна каматна стапка} = \text{Основна кредитна каматна стапка} + \text{Премија за кредитен ризик или маржа}$$

Ако, на пример, основната кредитна стапка изнесува 6%, а маржата 2%, каматната стапка по која се одобрува некој кредит изнесува 8%.

Значи, при одредувањето на кредитните каматни стапки потребно е најпрво да се утврди основната каматна стапка, а потоа составните компоненти на маржата, која се додава на основната каматна стапка.

Основната кредитна каматна стапка може да биде изразена како просек на капиталните трошоци на банката или на нејзините гранични трошоци за собирање средства од кои се одобруваат заемите. Кога цената на тие средства се менува, вообичаено, се менува и кредитната каматна стапка на кредитите што се одобрени од тие средства. Меѓутоа, во практиката многу тешко е да се утврди точната цена на тие средства. Поради тоа, банките, најчесто, како основна каматна стапка користат некоја реперна стапка што се формира на пазарот на пари. Тоа може да биде стапката на комерцијалните хартии од вредност, основната каматна стапка што им се одобрува на првокласните компании, есконтната стапка на централната банка итн.

Основната кредитна каматна стапка, обично, се користи при формирањето цени на долгорочните кредити. Како основа, пак, за утврдување на своите кредитни стапки за краткорочните кредити банките ги користат широко применуваната LIBOR (London Interbank Offered Rate), EURIBOR (Euro Interbank Offered Rate) или просечната каматна стапка што се формирала на пазарот на пари.

Традиционално, основната каматна стапка банките им ја одобруваат само на големите, кои се и најмалку ризични кредитокорисници. Меѓутоа, големите корпорации откриле дека на пазарот на комерцијални хартии од вредност можат да добијат финансиски средства по пониска цена дури и од основната кредитна стапка на банките и почнале да се свртуваат кон тој пазар. Со цел да ги задржат најдобрите комитенти кај себе, некои банки почнаа ним да им одобруваат кредити со каматна стапка што е дури и пониска од основната. Поради тоа, таа стапка се нарекува супер основна каматна стапка (superprime rate). Според Gardner и Mills⁹⁾, superprime rate во осумдесеттите години на XX век станала доминантна кај големите американски банки и се применувала кај повеќе од 80% од нивните вкупни краткорочни кредити.

Основната кредитна каматна стапка (која и да е избрана за таа цел) се зголемува за износот на разните провизии што ги наплатува банката. Со зголемувањето на обемот и на разните видови услуги што банките им ги вршат на своите комитенти, провизиите за тие услуги, исто така, стануваат сè поразлични и побројни. Провизиите можат да се класификуваат во неколку групи. Најмногубројни се изворните провизии што го следат секој кредит. Станува збор за покривање на трошоците за администрирање и за следење на одобрениот кредит, нивното книговодствено евидентирање, ангажирање на персонал, за техника и за друга опрема за следење на наплатата на кредитот итн. Тие провизии можат да бидат фиксни, независно од големината на кредитот.

Меѓутоа, почесто, тие провизии се поголеми за помалите кредити, со цел да ги компензираат поголемите трошоци за администрирање и за следење на кредитите. Тие, исто така, можат да бидат поголеми за поризичните кредити (поголема ангажираност за следење и за наплатување на тие кредити), отколку кај помалку ризичните кредити.

⁹⁾ Исто, стр. 336, 337

Ако банката учествува во некој синдикализиран заем и, уште повеќе, ако притоа има водечка улога (сервисен агент) при одобрувањето и при следењето на тој заем, за својата ангажираност таа треба да добие соодветна провизиска компензација, која обично се нарекува менаџерска провизија.

Најпосле, банката пресметува и интеркаларна камата. Станува збор за провизија што банката ја наплаќа на делот од кредитот што банката му го ставила на располагање на комитентот, но тој сè уште, не е искористен. Банката очекува кредитот да биде искористен и да ѝ носи приход. Интеркаларната камата ја има таа функција на заштита на приходноста на банката, иако таа, веројатно, ќе биде помала отколку во случај комитентот целосно да го искористил целиот износ на кредитот.

Секој кредит носи и одреден (помал или поголем) степен на ризик. Премијата за кредитен ризик се додава на основната каматна стапка за да го намали (тешко е да се рече: да го елиминира) тој ризик. Големината на таа премија зависи од проценката на банката за големината на кредитниот ризик. Обично, долгорочните кредити, како и кредитите одобрени на непрвокласните комитенти, се поризични и затоа премијата за заштита од кредитен ризик за нив е поголема отколку кај краткорочните кредити или кај првокласните комитенти на банката. Се разбира, во различните видови кредити (долгорочни или краткорочни), можни се различни варијации на степенот на соодветната кредитна ризичност, на што банката мора да обрнува внимание при одредувањето цена за тие кредити.

Следниот фактор што има влијание врз формирањето цена на некој кредит е неговото обезбедување (колатералот). Ако тоа е оценето за доволно, тогаш се намалува ризикот од наплата. Меѓутоа, самото воспоставување колатерал, како услов за одобрување на кредитот, ги зголемува трошоците на банката за негово администрирање, што, од своја страна, ги зголемува нејзините вкупни трошоци што мора да се земат предвид при одредувањето на ефективната (конечна) каматна стапка на кредитот.

Најпосле, битно влијание врз формирањето на цените имаат т.н. некаматни или нетрошковни услови за одобрување на кредитот. Од една страна, станува збор за воспоставување на т.н. компензаторско салдо (compensating balance) на депозитната сметка на кредитокорисникот. Имено, со договорот за кредит може да се утврди обврска еден дел од тој кредит комитентот да го држи на неговата депозитна сметка кај банката. Колку е тој дел поголем, толку е поголема можноста со ангажирање на тие депозити банката да надомести дел од своите трошоци за соодветниот кредит, и обратно. Тоа, се разбира, може да има директно влијание врз ефективните трошоци на банката за одобрување на кредитот, а со тоа и врз неговата конечна цена, како и врз вкупниот принос што банката очекува да го добие од тој кредит.

Од друга страна, на депозитите што кредитокорисникот ги чува кај банката, таа е должна да плаќа (издвојува) соодветен износ на задолжителна резерва кај централната банка, на кој или добива мал или не добива никаков каматен надоместок. Тој дел од депозитната база на банката има трошковен карактер за банката, кој таа мора секогаш да го има предвид при пресметките на ефективната каматна стапка по која таа сака да одобри некој кредит.

Сублимираното влијание на сите претходно наведени фактори што го определуваат формирањето цена на кредитот може да се претстави во следната формула¹⁰⁾:

$$1 + k = 1 + \frac{f + (BR + m)}{1 - [b(1 - R)]}$$

Изразот $1 + k$, според Saunders и Cornett, го претставува вкупниот (брuto) принос што комитентот ветил дека ќе ѝ го плати на банката (тој израз, како што претходно видовме, се претставува како облик на ROA - Return on assets, односно принос на активата, во случајот, принос на кредитот), f се директните провизии, а со $(BR + m)$ е изразена каматната стапка, сочинета од основната каматна стапка (base rate) и маржата или премијата за кредитен ризик m . Изразот b се однесува на компензаторските салда со третман на депозитни пари, а R на стапката на задолжителна резерва што банката мора да ја чува кај централната банка. Во случај провизиите (f) и компензаторските салда (b) да се нула, тогаш формулата го добива следниот облик:

$$1 + k = 1 + (BR + m)$$

Тоа значи дека при одредена основна каматна стапка, главниот фактор што го определува износот на приносот што кредитокорисникот ветува дека ќе ѝ го плати на банката е премијата за кредитен ризик m . Меѓутоа, ветен принос не значи и очекуван принос од тој кредит. Евентуалното неплаќање на кредитот (главнина и камата) од страна на комитентот, поради тоа што тој не може или, пак, не сака тоа да го направи, може нагло да го намали износот на очекуваниот принос на банката од тој кредит. Па така, Saunders и Cornett заклучуваат дека очекуваниот принос ($E(r)$) е условен и од ветениот принос ($1 + k$), но и од можноста (p) од (не)плаќање на кредитот, односно:

$$E(r) = p(1 + k)$$

Тоа значи дека банката, прво, мора да ја утврди премијата за ризик на доволно високо ниво за да го компензира ризикот и дека одредувањето на многу високи премии може да предизвика намалување на можноста комитентот да го врати кредитот. Очигледно е дека компонентите k и p се тесно поврзани и зависни меѓу себе. Резултат од тоа е потребата кредитниот ризик банката да го контролира во две димензии: цената на кредитот или ветената стапка на принос ($1 + k$) како прва, и износот на кредит што таа може да го одобри, како втора димензија.

Во современото банкарство денес се применуваат различни модели за формирање цени на кредитите. Во нивната примена, меѓутоа, банките користат два пристапа.

Според првиот пристап формирањето цена на кредитите се врши врз основа на анализа на профитабилноста на работењето на банката само со конкретниот комитент-

¹⁰⁾

Saunders и Cornett, стр. 270

кредитобарач. Во тој случај, банката ги анализира сите информации за трошоците и за приходите што таа ги има од односите со тој комитент, со цел да утврди дали дотогашниот и сегашниот комитентски однос со него, за неа е адекватно вреднуван и исплатлив.

При вториот пристап се врши декомпозиција на сите банкарски услуги, што значи дека одредена своја услуга банката ја декомпонира на составните делови и одредува цена за секоја услуга посебно. Се разбира, и двата пристапа можат да се комбинираат и заедно да се користат при формирањето на конечната цена на некој кредитен производ на банката.

1.1 ОСНОВНИ ДЕТЕРМИНАНТИ ЗА ФОРМИРАЊЕ ЦЕНИ ЗА КОРПОРАТИВНИТЕ КРЕДИТИ

Процесот на формирање цени на кредитите за корпорациите според различните методи за кои подоцна ќе стане збор, се одвива, главно, во три фази:

1. Во првата фаза се врши оценување на минималната стапка што банката мора да ја заработи од кредитот за тој да се смета дека е профитабилен;
2. Втората фаза се состои од анализа на приносот што банката очекува да го добие од одобруениот кредит и
3. Последната фаза ја сочинува споредбата меѓу приносот и минималната стапка.

а) Минималната стапка што банката очекува да ја заработи од одобруениот кредит е функција на трошоците за собирање средства за тој кредит, очекуваните кредитни загуби заради неплаќање од страна на кредитокорисникот и сервисните трошоци за тој кредит. Средствата од кои се одобрува кредитот банката ги собира од депозити, ги зема на заем на пазарот на пари или се резултат на зголемениот износ на акционерскиот капитал на банката. Како што видовме во претходното поглавје, трошоците за собирање средства од депозити или од заеми земени на пазарот на пари се означуваат како гранични трошоци за собирање дополнителни средства за одобрување кредити. Со оглед на тоа што банката мора своите активности да ги финансира и со сопственичкиот капитал, нивниот трошок, исто така, мора да биде содржан во пресметувањето на минималната стапка.

Банките постојано се соочуваат со загуби во своето кредитно портфолио. При одредувањето на минимална стапка што мора да се заработи од секој кредит, банката мора да ја земе предвид оценката за просечните загуби на кредитите што ги одобрила, од што, понатаму, таа може и треба да го одреди степенот на ризичност на секој поединечен кредит. Колку попрецизно ќе го одреди степенот на ризичност на одделниот кредит (користењето на просечната ризичност може банката да ја одведе во заблуда за големината на ризикот што може да го има одделниот кредит), толку попрецизно банката ќе ја утврди минималната стапка што очекува да ја заработи од соодветниот кредит.

Силно влијание врз минималната стапка имаат и сервисните трошоци. Приходот што се очекува да се добие од одобриениот кредит треба да ги покрие трошоците за собирање средства од кои се финансира тој кредит, да ги покрие очекуваните загуби и потребните услуги што ги врши банката за одобрување на тој кредит. Сервисните трошоци, разбирливо, се разликуваат кај одделните кредити. Колку повеќе има потреба некој кредит да се следи во неговата реализација, толку поголеми се сервисните трошоци за него, па, следствено, за толку е поголема и минималната стапка што се очекува како заработка од кредитот.

Според тоа, минималната стапка (MR) може да се пресмета според следната формула¹¹⁾:

$$MR = f(CF) + (1-f) ROE + LL + SC$$

Каде:

- f = процент на заемот што се финансира со депозити или со средства земени на заем на пазарот на пари,
- CF = процентуални гранични трошоци за депозитите или за средствата земени на заем од пазарот на пари,
- ROE = профитна граница, која одобриениот кредит ја има за акционерскиот капитал,
- LL = процент на очекувани кредитни загуби,
- SC = процент на очекувани сервисни трошоци.

Ако, на пример, банката одлучи да одобри кредит на некоја компанија во износ од 1 милион евра со каматна стапка од 10%, провизија од 1 процент, очекувани загуби од 1,4% и процент на сервисни услуги од 2,8%, и ако трошоците за собирање средства од разни извори изнесуваат 6%, а ROE пред оданочување се проценува да изнесува 17,95%, тогаш минималната стапка која банката мора да ја заработи за заемот дабиде профитабилен, изнесува:

$$MR = F(CF) + (1-f) ROE + LL + SC = 94\% \times (6\%) + 6\% \times (17,95\%) + 1,4\% + 2,8\% = 10,92\%$$

б) Приносот од кредитот најмногу зависи од собраната камата од одобриениот кредит, но и од приходите од разни провизии и од намалувањето на трошоците за собирање средства на пазарот. Провизиите и намалувањето на трошоците за собирање средства на пазарот влијаат врз зголемување на приносот за банката.

Да речеме дека за финансирање на кредитот банката користи депозитни пари и каматносни депозити. Депозитните пари можат да се земаат предвид во анализите поради тоа што тие ги намалуваат трошоците за собирање средства. Тоа не може да се каже за каматносните депозити затоа што ретко се случува депонентите во развиениот банкарски свет да депонираат средства кај банките по каматни стапки што се пониски од пазарните. Меѓутоа, ако и тоа

¹¹⁾ Johnson и Johnson, исто, стр. 214

се случи, тогаш и тие депозити треба да се земат предвид при одредувањето цени на кредитите.

Ако банката собира само депозитни пари за одобрување на кредитот, тогаш во пресметката на банкарскиот принос тие треба да се земат предвид како податок за остварен приход. Нивниот износ може да влијае врз намалувањето на трошоците за собирање средства за кредитот само ако нивниот износ го надминува потребниот износ за покривање на трошоците за соодветните активности на банката. Точно вишокот на нивниот износ ги намалува тие трошоци на банката.

Да претпоставиме дека некој комитент држи депозитни пари кај банката во нето-износ (не е вклучен износот за задолжителна резерва) од 100.000 евра. Тој износ ги намалува ефективните трошоци за финансирање на заемот за износот на граничната стапка што банката би морала да ја плати за тие депозити или средства земени на заем на пазарот на пари. Така, ако редовната пазарна каматна стапка за депозитите е 6%, тие депозитни пари ќе ги намалат трошоците на банката за 6.000 евра ($100.000 \times 6\%$). Ако трошоците за вршење на соодветните активности на банката изнесуваат 3.500 евра, нето-заштедата на банката со собирање на тие депозитни пари изнесува 2.500 евра. За тој износ банката ги намалува трошоците за собирање средства за финансирање на кредитот и тој износ таа треба да го земе предвид при соодветните ценовни анализи.

Пресметката на приносот (Y) од заемот, според Johnson и Johnson¹²⁾ може да се врши на следниот начин:

$$Y = (II + FI + NDDA (CF) - AC) / \text{Износ на заемот}$$

каде:

II = Приход од камата;

FI = Приход од провизии;

NDDA = Нето-депозитни пари;

CF = Трошоци за депозитите или за средствата земени на заем од пазарот на пари;

AC = Трошоци за активности на банката сврзани со депозитните пари.

Со користење на податоците за одобрување кредит од претходниот пример, доаѓаме до резултатот од 11,25% како принос на банката од тој кредит, односно:

$$Y = 100.000 + 10.000 + 100.000 \times 6\% - 3.500 : 1.000.000 = 11,25\%$$

в) Последната фаза во оваа анализа е споредбата меѓу приносот од кредитот со минималната стапка што се очекува да се заработи од него. Ако

¹²⁾ Исто, стр. 216

приносот ја надминува или е еднаков на минималната стапка, тогаш кредитот е профитабилен и треба да се одобри. Во нашиот случај, приносот од 11,25% ја надминува минималната стапка од 10,90%, така што тој кредит треба да се одобри.

Покрај тоа, таквиот пристап ни помага при утврдувањето на минималната каматна стапка по која кредитот може да се одобри, а тој сè уште да биде профитабилен. Таа стапка (R) може да се утврди од следната равенка:

$$\begin{aligned}MR &= ((R \times \text{Износ на кредитот}) + FI + \text{нето-заштеда на банката}) / 1.000.000 \\10,90\% &= ((R \times 1.000.000) + 7.500 + 2.500) / 1.000.000 \\R &= 9,9\%\end{aligned}$$

Значи, минималната каматна стапка изнесува 9,9%. Сè дотогаш додека каматната стапка на тој заем е еднаква или го надминува минималниот износ од 9,9%, а приходите од провизија и заштедите од прибирање средства останат исти, тој заем ќе биде профитабилен.

1.2. МЕТОД НА ТРОШОК ПЛУС ЗА ФОРМИРАЊЕ ЦЕНИ НА КРЕДИТИТЕ

Веќе рековме дека постојат различни методи за формирање цени на кредитите што банките им ги одобруваат на претпријатијата. Наједноставниот модел за формирање цена на кредитот, што, денес, го користат повеќе банки во светот, е тој што формира каматна стапка со земање предвид на следните четири компоненти:

1. Трошоците што банката ги направила за собирање на соодветните средства од кои би можеле да се одобрат соодветните заеми;
2. Оперативните трошоци што ги прави банката за вршење на услужните и на функционалните активности (плати на персоналот, ангажирање на материјалните и на физичките капацитети што се користат при обработката, односно при одобрувањето на кредитот и сл.;
3. Неопходниот надоместок за покривање на ризикот, кој произлегува од одобрувањето на кредитот и од неизвесноста дали тој кредит ќе ѝ биде вратен на банката и
4. Очекуваната (планираната) профитна маргина што треба да ја произведе одобриениот кредит, а од која зависат степенот на профитабилноста на банката, адекватната отплата на вложениот капитал на акционерите преку исплата на што е можно поголема дивиденда и натамошното зголемување на вкупната вредност на банката.

Земањето предвид на сите претходно спомнати компоненти ја одредува шемата за формирање цени на кредити на корпорациите, која во литературата¹³⁾ и во практиката е позната како формирање цени по методот на трошок плус, според која:

¹³⁾ Rose S. Peter, исто, стр. 586

Каматна стапка на кредитот = Гранични трошоци за собирање средства за одобрување кредити + Оперативни трошоци на банката + Проценета маргина што ќе ѝ го надомести на банката ризикот од невраќање на кредитот + Посакувана профитна маргина на банката

При формирањето цена на банкарските кредити по методот што е познат како трошок плус, не му се обрнува многу внимание на факторот конкуренција. Според тој метод, банката може да ја одреди цената на кредитите без многу да внимава на конкуренцијата што ја наметнуваат другите банки и другите кредитори. Занемарување на дејството на конкуренцијата во практиката, едноставно, не смее да се случи.

1.3. МЕТОД НА РАКОВОДЕНО ФОРМИРАЊЕ ЦЕНИ НА КРЕДИТИТЕ

При раководеното формирање цени на кредити за корпорациите се поаѓа од таа основна каматна стапка која во моментот е актуелна. На неа се додаваат премијата за ризик од невраќање на соодветниот кредит, која ја плаќаат непрвокласните зајмувачи и премијата за ризик што ја плаќаат корисниците на долгорочни кредити. Всушност, премиите, за кои претходно стана збор, ја формираат соодветната маржа што банката ја наплатува од комитентите над износот на основната каматна стапка.

Значи, според овој метод, актуелната каматна стапка за кредити, која што се наплаќа од секој одделен комитент, може да се определи според следната формула:

Каматна стапка на кредитот = Основна каматна стапка (ја вклучува и саканата профитна маргина над сите оперативни и административни трошоци на банката) + Премија за ризик од невраќање на кредитот што ја плаќаат непрвокласните зајмувачи + Премија за ризик што ја плаќаат зајмувачите на долгорочни кредити

На пример, на некое претпријатие му се одобрува долгорочен (петгодишен) кредит за да купи нова опрема. Нему банката му одредува каматна стапка од 10%. Таа се состои од 8% основна каматна стапка, плус 1 процент за ризик од невраќање на кредитот и 1 процент за ризикот од долгорочноста на кредитот. Последната стапка од 1 процент се пресметува како премија за ризик од долгорочните кредити поради тоа што одобрувањето кредити на подолг период банката ја изложува на поголема веројатност за загуба во однос на краткорочните кредити.

За утврдување на таа премија банките развиле различни методи. Со нивна примена се врши, колку е можно повеќе, приспособување на банката кон ризиците што би можеле да се појават.

Разните премии кои што банките ги наплаќаат за кредитите, се нарекуваат

маржи. Нивното зголемување или намалување е фактор што условува намалување или зголемување на кредитните портфолија на банките. Во практиката не е секогаш препорачливо банките да ја наплаќаат целосната премија за ризик од високоризичните комитенти. Причина за тоа е што таквата политика на банката може да ги зголеми шансите кредитокорисникот да не може да го врати кредитот, со што банката од таквиот кредит ќе заработи приход што е помал дури и од тој кај првокласните кредитокорисници.

Така, ако кредитокорисникот е рангиран како првокласен (класа А), за кредитите што банката му ги одбрала тој плаќа камата од 7% (основна каматна стапка или стапка што е под основната каматна стапка). Наспроти него, високоризичниот комитент за одобриениот кредит на банката ѝ плаќа каматна стапка од 12%. Проблемот може да се појави кај вториот кредитокорисник. За да го избегне плаќањето на високите премии за ризик, тој може да примени разни стратегии како да го избегне плаќањето на тие премии, односно на високите каматни стапки.

Таквите стратегии, во основа, водат кон неплаќање на кредитот. Тоа, од друга страна, го намалува вистинскиот принос на банката. Поради тоа, повеќето банки ги користат и каматните стапки и дискрециската можност за одбивање на барањето за кредит на некој комитент, со цел да ги регулираат големината и составот на своите портфолија, а со тоа и својата профитабилност.

1.4. КРЕДИТИ СО МАКСИМАЛНИ КАМАТНИ СТАПКИ (НАЈВИСОКА СТАПКА)

Варијација на претходно анализираниот метод на раководено формирање цени на кредити за претпријатијата е примената на Методот на највисока каматна стапка. Станува збор за договарање на горната граница до која може да се движи каматната стапка на некој кредит, без оглед на идните движења на пазарните каматни стапки.

Така, да претпоставиме дека банката му понудила на некој свој комитент кредит со променлива основна каматна стапка зголемена за 2%, плус гранична стапка од 4% над така формираната почетна каматна стапка. Со други зборови, ако кредитот е одобрен тогаш кога основната каматна стапка била 8%, тогаш почетната каматна стапка би била 10% (8+2). Таа стапка може да се зголеми најмногу за претходно договорените 4 процентни поени и да изнесува 14% (10+4). Во ниту еден случај таа стапка не може да се зголеми над така утврдената максимална каматна стапка додека трае договорот за кредит, без оглед на промените што во меѓувреме настанале кај пазарните каматни стапки.

Така формираната максимална каматна стапка може да има предности и за кредитокорисникот и за банката, но и соодветни недостатоци за банката. Така, со методот на највисоки каматни стапки, на кредитокорисникот му се нуди сигурност за максималните кредитни трошоци што треба да ги плати за

користениот кредит. Ако се случи тој да плати некој износ над максимално договорената стапка, разликата ќе му биде рефундирана. Тоа, најчесто, се случува еднаш годишно, кога ќе достаса за плаќање некоја рата од кредитот.

Со таквиот метод на формирање на каматните стапки банката ја заштитува својата профитабилност во услови на променливост на пазарните каматни стапки. Меѓутоа, во случај таа променливост на пазарните каматни стапки да потрае подолго време и, особено, ако тие стапки се движат значително над договореното ниво на максималната кредитна стапка, овој метод на формирање каматна стапка може ризикот од високи каматни стапки да го префрли од кредитокорисникот, на банката. Тоа, секако, може да има многу негативно влијание врз профитабилноста на банката. Поради тоа, банките мора да бидат многу претпазливи при одредувањето на највисоките каматни стапки за одредени кредити.

1.5. ФОРМИРАЊЕ ЦЕНА ПОД ПРИМАРНАТА СТАПКА

Користењето на основната (prime rate) каматна стапка, како номинална каматна стапка по која банките им одобруваат кредити на своите најдобри комитенти, силно се етаблира во банкарскиот систем низ светот во седумдесеттите години од минатиот век. Како што видовме во претходните поглавја, каматната стапка, која во банкарскиот свет е позната како LIBOR, има широка примена како репер за одобрување кредити на корпорациите. Нејзиното значење толку многу се зголеми што, во осумдесеттите и во деведесеттите години од минатиот век, банките почнаа да вршат одредено модификување на употребата на примарната каматна стапка, со цел да ги задоволат барањата на своите најдобри клиенти.

Една од таквите измени беше појавата на формирањето цена на кредитите под примарната каматна стапка, како одговор на сè посилната меѓубанкарска конкуренција и на „војната“ за приближување на големите корпорации кон банките. Во услови на пораст на пазарот на комерцијални хартии од вредност (отворен и нерегулиран пазар за краткорочни хартии од вредност на големите корпорации), банките почнаа сè поагресивно да се натпреваруваат меѓу себе, како и со агресивните странски банки, кои, пак, почнаа да им одобруваат кредити на домашните корпорации по цени што се блиски до цените по кои тие банки ги собрале средствата од кои ги одобруваат кредитите. Сè почесто се случувало банките во развиените земји на големите корпорации да им одобруваат кредити за период од само неколку дена или неколку недели и тоа со ниски каматни стапки. Каматните стапки се одредувале, главно, по најниските стапки по кои на пазарот на пари можеле да се најдат слободни депозити. Тоа, најчесто, се каматните стапки со кои на пазарот на пари тргува централната банка. На така формираната (определената) каматна стапка банките додавале мала стапка на каматна маргина (да речеме, најмногу до

еден процентен поен) за да се покријат нивните оперативни трошоци, нивната изложеност на ризик и нивната профитна маржа. Тоа може да се илустрира на следниот начин:

Кредитна каматна стапка = Трошоци за камата за земањето заем на пазарот на пари + Маржа за трошоци, ризик и за профит

Да претпоставиме дека првокласниот комитент на банката побарува кредит во износ од 160.000 евра, со рок на враќање од три месеци. Во моментот на поднесување на тоа барање примарната каматна стапка LIBOR изнесува 6,53%. Банката би сакала да му го одобри тој кредит на конкретниот клиент, затоа што тој е рангиран како првокласен и како таков таа би сакала да го приближи кон себе и да го задржи за соработка и во иднина. Поради тоа, банката одлучува да му излезе во пресрет на барањето за кредит на тој комитент, со тоа што наоѓа начин како да го одобри по најниска можна каматна стапка. Решението на проблемот банката го бара на пазарот на пари. Во дадениот момент, најниската каматна стапка по која можат да се набават средства на пазарот на пари изнесува, да речеме, 5%. За покривање на некаматните трошоци, изложеноста на ризик и за остварување, барем, на некаква профитабилност, банката одредува вкупна маржа од половина процент.

Значи, кредитот му е одобрен на комитентот по вкупна каматна стапка од 5,50%, што е за 1,03 процентен поен под примарната каматна стапка. Така утврдената конечна каматна стапка, очигледно, го намалува значењето на основната каматна стапка како референца за каматните стапки на кредитите што банките им ги одобруваат на своите комитенти.

2. ЦЕНА НА ПОТРОШУВАЧКИТЕ КРЕДИТИ

Секоја финансиска институција ја формира цената на потрошувачките кредити преку утврдување на каматната стапка, рокот на достасување и условите за отплаќање, кои се прифатливи и за банката и за кредитокорисникот. Сите потрошувачки кредити се краткорочни, се отплаќаат во период од неколку недели или месеци, но долгорочните кредити за набавка на автомобил, за школување, за апарати за домаќинството и нов дом може да се отплаќаат во период од една или две години до 25 или 30 години. Во некои случаи, како на пример кај кредитите за набавка на автомобили, рокот на достасување на тие потрошувачки кредити е продолжен во последните години бидејќи повисоките цени на автомобилите ги поттикнуваат заемотоделите да одобруваат кредити со подолг рок на отплата, така што кредитокорисниците може да си дозволат месечна отплата на автомобили, чии цени денес се високи. Вообичаено, кредитниот референт разговара со кредитобарателот, предлага неколку различни рокови на отплата сè додека не се утврди амортизацискиот план, кој би одговарал и на сегашниот и на предвидениот

приход на кредитобарателот, земајќи ги предвид обврските на кредитобарателот кон другите долгови.

Потрошувачките кредити имаат репутација на најскапи (највисока каматна стапка) меѓу сите видови кредити. Несомнено е дека некои од тие кредити, кои се фокусирани на малопродажбата, често му се одобруваат на населението, со двоцифрена каматна стапка. На пример, голем дел од кредитите на кредитни картички спаѓаат во групата на кредити со каматна стапка од 12 до 20 отсто годишно. Добар дел од причините за толку високите каматни стапки паѓа врз дополнителниот ризик со кој се соочуваат заемотоделателите при одобрувањето кредити на населението, спротивно на кредитите на претпријатијата. Претпријатијата може да работат вечно, но потрошувачите не, и претпријатијата, често, ги приложуваат своите финансиски извештаи контролирани од ревизори како поткрепа на кредитните извештаи, а населението, не. Сепак, маргините на потрошувачките кредити се намалуваат во последниве години како резултат на поголемата конкуренција и на трошоците.

Кредитите со пократок рок на отплата може да не бидат обезбедени, но долгорочните кредити за набавка на автомобили и на други потрошни добра речиси секогаш се обезбедени со набавените средства. На пример, кај заемите за автомобили банката изработува договор за обезбедување и хипотека за подвижен имот, со што на банката ѝ се дава контрола врз сопственоста, ако кредитот не може да се отплати според планираното. Примероците од тие договори обично се чуваат во досие кое е достапно за јавноста (како на пример во локалните судови или кај државните секретари во државата каде што е одобрен кредитот) за да се информираат другите кредитори дека банката има побарување од сопственоста на кредитокорисникот.

Каматни стапки на нестанбените потрошувачки кредити

Поголем број потрошувачки кредити, како и повеќето кредити на претпријатијата, носат основна каматна стапка или каматна стапка врз основа на трошоците, со маргина на профит и со надомест за ризикот. На пример, каматната стапка на потрошувачки кредит, кој се отплаќа на рати, може да се утврди преку моделот на дополнителен трошок:

$$\begin{aligned} &\text{Камата на кредит платена од кредитокорисникот} = \\ &\text{Трошоци на банката од обезбедување средства кои што се зајмат} + \\ &\text{Оперативни трошоци (вклучувајќи ги надниците и платите на вработените} \\ &\text{во банката)} + \text{Премија за ризици од ненамирување на обврските на} \\ &\text{кредитокорисникот} + \text{Премија за ризик од долгорочен кредит} + \\ &\text{Барана профитна маргина} \end{aligned}$$

Банките користат широк спектар методи за да ги утврдат каматните стапки на кредитите кои ќе му ги понудат на населението. Најпознати методи за пресметување на каматните стапки на потрошувачките кредити се:

- Годишна процентна каматна стапка (ГПС),
- Метод на проста камата, есконтна стапка и
- Метод на додавање каматна стапка.

а) Годишна процентна каматна стапка:

Во согласност со Законот за праведно кредитирање, донесен во САД во 1968 година, банките мора на секој кредитобарател да му достават изјава во која е наведена годишната процентна каматна стапка (ГПС) за предложениот кредит. ГСП е внатрешна стапка на принос која ја изедначува вкупната отплата со износот на кредит. Таа ги зема предвид брзината на отплаќање на кредитот и износот од кредитот, кој кредитокорисникот ќе може да го искористи во рокот за неговата отплата.

На пример, ако корисникот земе на заем 2.000 евра за една година, отплаќањето на кредитот се врши на 12 еднакви месечни рати и се пресметани 200 евра за каматни трошоци, каматната стапка нема да изнесува 10 отсто (или 200 евра поделено со 2.000 евра), бидејќи овој кредитокорисник користи помалку од 2.000 евра во добар дел од годината. Всушност, каматната стапка на овој кредит би била 20% ($200\text{€}/2.000\text{€}/2$) бидејќи во текот на годината, кредитокорисникот има на располагање, во просек, по околу 1.000 евра како кредит. Во првата половина од годината, кредитокорисникот има на располагање повеќе од 1.000 евра. Но, во втората половина од годината, кредитокорисникот ќе има на располагање помалку од 1.000 евра, сè додека кредитното салдо не достигне нула на крајот на дванаесеттиот месец.

б) Проста камата:

Методот на проста камата, како и ГПС, исто така, се приспособува според должината на времето во кое кредитокорисникот го користи кредитот што го отплаќа. Ако кредитокорисникот го отплаќа кредитот постепено, Методот на проста камата прво го утврдува кредитното салдо, кое се намалува, и тоа намалено салдо потоа се користи за утврдување на износот на камата, која се должи.

На пример, претпоставете дека кредитокорисникот бара кредит од 2.000 евра за една година по проста каматна стапка од 12% за да купи мебел. Ако ниту еден дел од главнината од тој кредит не треба да се плати до крајот на годината, каматата која кредитокорисникот ја должи е следна:

$$\begin{aligned}\text{Камата} &= \text{Главница} \times \text{Каматна стапка} \times \text{Време или} \\ \text{Камата} &= 2.000\text{€} \times 0,12 \times 1 = 240\text{€}\end{aligned}$$

На денот на достасувањето, кредитокорисникот ќе ѝ плати на банката 2.240€, односно 2.000€ за главнината, плус 240 евра за камата.

Сега претпоставете дека главнината на кредитот треба да се плати на четири рати, на квартална основа, по 500 евра за секоја. Каматата за секој квартал би била:

Прв квартал:	$K=2.000\text{€} \times 0,12 \times \frac{1}{4} = 60\text{€}$
Втор квартал:	$K=1.500\text{€} \times 0,12 \times \frac{1}{4} = 45\text{€}$
Трет квартал:	$K=1.000\text{€} \times 0,12 \times \frac{1}{4} = 30\text{€}$
Четврт квартал:	$K=500\text{€} \times 0,12 \times \frac{1}{4} = 15\text{€}$
Вкупна отплата:	$+60\text{€} + 45\text{€} + 30\text{€} + 15\text{€} = 150\text{€}$
Вкупно треба да се плати:	
Прв квартал:	$500\text{€} + 60\text{€} = 560\text{€}$
Втор квартал:	$500\text{€} + 45\text{€} = 545\text{€}$
Трет квартал:	$500\text{€} + 30\text{€} = 530\text{€}$
Четврт квартал:	$500\text{€} + 15\text{€} = 515\text{€}$
Вкупна камата:	$2.000\text{€} + 150\text{€} = 2.150\text{€}$

Со Методот на проста камата, кредитокорисникот заштедува на камата со приближување на денот на достасување на кредитот.

в) Метод на есконтна стапка:

Иако кај повеќето потрошувачки кредити се дозволува постепена исплата на каматата и на главнината, со методот на есконтна стапка се бара од кредитокорисникот да ја плати каматата однапред. Со овој метод, прво се одбива каматата, а корисникот го добива износот на кредитот без камата.

На пример, претпоставете дека кредитниот референт му нуди на кредитобарателот кредит од 2.000 евра со каматна стапка од 12%. Каматата од 240 евра се одбива ($2.000 \text{ евра} \times 0,12$) од главнината на кредитот; кредитокорисникот добива 2.000 евра како депозит, кој може да го користи, минус 240 евра, односно 1.760 евра. Сепак, кога кредитот ќе достаса, кредитокорисникот мора да го отплати целиот износ од 2.000 евра. Така, ефективната каматна стапка на кредитокорисникот е:

Есконтна кредитна стапка	=	Камата Нето - износ на добиениот кредит	=	$\frac{240\text{€}}{1.760\text{€}}$	=	0,136, или 13,6 отсто
--------------------------	---	--	---	-------------------------------------	---	-----------------------

Метод на додадена каматна стапка на кредит

Еден од најстарите методи на пресметување каматна стапка е познат како Метод на додавање, бидејќи секоја каматна стапка се додава на главнината на кредитот пред кредитобарателот да биде информиран за износот на ратите за отплаќање.

На пример, ако кредитобарателот бара 2.000 евра и му е понудена 12% додадена каматна стапка и план на отплата на 12 еднакви месечни рати, вкупната отплата ќе изнесува 2.000 евра во главнина, плус 240 евра во камата, или 2.240 евра. Секоја месечна отплата ќе изнесува 186,67 евра ($2.240\text{€}/12$)

и ќе се состои од 166,67 евра како главнина и 20 евра како месечна камата. Бидејќи кредитокорисникот во текот на годината има, во просек, само 1.000 евра на располагање, ефективната каматна стапка на кредитот е следна:

Ефективна каматна стапка на кредитот	=	Камата	=	$\frac{240\text{€}}{1.000\text{€}}$	=	0,24, или 24 отсто
		Просечен износ на кредитот во текот на годината				

Само во случај кредитот да се намири еднакратно, на крај, додадената каматна стапка ќе биде еднаква на простата каматна стапка. Ако не, кредитокорисникот плаќа повисока ефективна каматна стапка на кредитот од таа што му е понудена.

Правило на бројот 78

Правило од искуството, кое се користи за утврдување на точниот износ на приход од каматата, кој банката нема да може да го акумулира од потрошувачкиот кредит што се отплаќа на месечни рати, е познато како Правило на бројот 78. Ова, особено, се случува кога кредитокорисникот го отплаќа кредитот порано, со што му се одбиваат некои од каматните трошоци поврзани со кредитот. Правилото на бројот 78 произлегува од фактот дека збирот на сите броеви од 1 до 12 е 78 (односно, $1+2+3+\dots+10+11+12=78$). За да се утврди намалувањето на каматата на кредитобарателот од предходните отплати на кредитот, кој се отплаќа на рати, треба да се соберат броевите на останатите месеци за отплата и тој збир да се подели со 78. На пример, претпоставете дека еден кредитобарател бара кредит на една година, кој би се отплаќал на 12 месечни рати, но може да го отплати заемот по само 9 месеци. Овој кредитокорисник ќе има право на враќање на каматата во вид на намалување (рабат) на каматата и тоа:

од вкупните финансиски трошоци за кредитот. Во овој случај, кредиторот има право да задржи 92,31% од финансиските трошоци.

2.1. КОРИСТЕЊЕ ПРОМЕНЛИВИ КАМАТНИ СТАПКИ ЗА ПОТРОШУВАЧКИТЕ КРЕДИТИ

Поголем дел од кредитите одобрени на населението, кои се отплаќаат на рати и еднакратно, се со фиксна каматна стапка, а не со флукуираща каматна стапка, која се менува според условите на пазарот. Сепак, како резултат на нестабилноста на каматните стапки во осумдесеттите и во деведесеттите години, се појавија поголем број потрошувачки кредити со флукуираща каматна стапка. Една од причините за воздржаност од

користење флукуирачки каматни стапки за повеќето потрошувачки кредити е нивниот пократок рок на достасување. Така, банките сметаат дека е полесно да ги усогласат роковите на достасување на нивните депозити со роковите на достасување на големите потрошувачки кредити, особено со поагресивното продавање на депозитни сертификати во бараниот период на достасување. При одобрување на потрошувачки кредити со флукуирачка каматна стапка, договорната каматна стапка е, често, врзана или за примарната (трговска) каматна стапка на кредитот или за каматната стапка на благајничките записи на САД, што, често, се нарекува формирање цена според базната каматна стапка.

На пример, повеќето најголеми банки во САД нудеа базна каматна стапка од 9,50%. Потрошувачкиот кредит за финансирање на одмор или плаќање на болнички сметки може да се смета за почетна каматна стапка од:

Потрошувачки кредит со базна каматна стапка = Примарна или базна каматна стапка + Премија за ризик = 9,50% + 4% = 13,50%

Ако базната каматна стапка, последователно, се зголеми на 10%, новата каматна стапка на кредитот би била:

**Флукуирачка основна каматна стапка
на потрошувачки кредит = 10% + 4% = 14%**

IV КРЕДИТЕН РИЗИК

1. ПОИМ И СУШТИНА НА КРЕДИТНИОТ РИЗИК

Кредитниот ризик и неговото проучување не претставува само една широка и неисцрпна тема од големо значење во банкарската индустрија, туку водечки банкарски ризик, дури и кога се во прашање најразвиените финансиски пазари.

Во банкарската теорија и практика можат да се сретнат различни дефиниции за кредитниот ризик, во зависност од ширината на поимањето на кредитните производи и во рамките на кредитното портфолио кои се изложени на кредитниот ризик.

Најчесто кредитен ризик се дефинира како: веројатност од финансиска загуба произлезена од неможност за целосна, делумна или закасната наплата, поради неможноста на кредитокорисникот да ги исполни своите кредитни обврски, во согласност со договорените кредитни услови. Или накусо: Кредитен ризик е веројатноста должниците на банката да не ги исполнат своите кредитни обврски во согласност со договорените услови.

Кредитниот ризик има три димензии:

- ризик од неплаќање (default risk);
- ризик на изложеност (exposure risk);
- ризик на надоместување на кредитот (recovery risk).

а) Ризикот од неплаќање на кредитот настанува кога должникот делумно или целосно не ги извршува своите договорени кредитни обврски и кога пазарната вредност на конкретниот кредит падне под вредноста по кој тој бил одобрен. Ова е во суштина најзначајната димензија на кредитниот ризик.

б) Ризикот на кредитната изложеност е генериран од неизвесноста на банката, колкав износ на кредити ќе одобри во иднина земено во целина и/или по поединечен клиент. Оваа димензија на ризикот е изразена во услови кога има отворени кредитни линии, револвинг- кредити или се работи за кредитни деривати, па големината на ризикот ќе зависи повеќе од обемот на кредитната задолженост на комитентите во дадениот момент или од движењата на пазарот, а не од активност на банката.

в) Ризикот на надоместување на кредитот е условен од причината за неговото невраќање, односно финансиската кондиција на комитентот да го отплаќа кредитот, од видот на колатералот со кој кредитот бил обезбеден, како и неговата реална состојба и пазарна вредност. Имено, дури и ако кредитот не се отплаќа навремено /или воопшто не се отплаќа, а истиот е обезбеден со лесно впаричлив колатерал, тогаш велиме дека ризикот за надоместување на кредитот е мал, а загубата незначителна.

Поради тоа, од досега изнесеното, облиците на кредитниот ризик во рамките на банкарските операции, може да се постават во следната класификација:

1. Кредитен ризик во стандардните банкарски операции:
 - ризик при кредитирање на поединци (физички лица);
 - ризик при кредитирање на претријатија;
 - ризик при краткорочно кредитирање;
 - ризик при финансирање на инвестиции.
2. Специфични кредитни ризици:
 - ризик на вонбилансни операции;
 - ризик на хартии од вредност;
 - ризик на земјата.

1. 2. ЗНАЧЕЊЕ НА КРЕДИТНИОТ РИЗИК

Според законските прописи на банките ширум светот (па и кај нас, според Законот за банки) банките се должни да вршат процена на своето кредитно портфолио од аспект на неговата ризичност. Притоа, за утврдната големина на кредитниот ризик, банките се должни да формираат посебни резерви, а евидентираниите приходи од ризичните кредити да ги книжат во вонбилансна евиденција, на товар на трошоците (односно се намалува кредитното портфолио на товар на трошоците).

Значи, кредитниот ризик има директно влијание врз:

- а) ликвидноста на банката,
- б) приходите на банката,
- в) капиталот на банката,
- г) билансот на банката,
- д) цените на сите банкарски производи (камата, принос, провизии и сл.),
- ѓ) имиџот на банката.

а) Неликвидноста, како што беше веќе споменато, претставува неможност на претворање на неликвидниот имот (актива) во ликвиден. Тоа значи дека банката во определен момент не може да ги задоволи моментните потреби за парични средства, многу често поради тоа што очекуваните приливи по основа на отплата на пласираните кредити, не се реализираат (или се реализираат со големо задоцнување). Тоа може да доведе до неможност на банката да ги реализира своите обврски или тоа го прави создавајќи дополнителни трошоци. На тој начин, кредитниот ризик директно ја загрозува ликвидноста на банката, било да се работи за отсуство за отплата или за отплата со задоцнување што може да ја наруши рочната структура на пласманите и депозитите.

б) Со отсуството на отплатата на кредитот (или неговата нередовна отплата), банката, не само што не си ги повраќа назад пласираните средства,

туку и не може да ја наплати каматата, која претставува основен приход во кредитните операции. Покрај тоа, идентификуваниот кредитен ризик при отсуство на плаќање, облигаторно ги наведува банките за одвојување на резервации кои одговараат на нивната ризичност, а со нивното формирање (на резервациите) се намалува делот од активата кој донесува приходи. На тој начин, кредитниот ризик директно ги намалува евидентираниите и очекуваните приходи на банката, што може да создаде загуби и да ја загрози профитабилноста на банката. Исто така, веќе беше споменато дека банките, за да дојдат до ликвидни средства, понекогаш посегнуваат кон сопствено задолжување на пазарот на пари (за што плаќаат определена цена (камата), која претставува непланиран дополнителен трошок што, исто така, ги намалува приходите на банката.

в) Бидејќи кредитните пласмани се повеќекратно поголеми од капиталот на банката, доволно е некогаш само помал дел од кредитите да добијат карактер на високоризични, што може да услови висок износ на резервирања за потенцијалните загуби. Кога, пак, тие загуби ќе станат реални, доаѓа до постепено топење на капиталот. Во такви случаи често доаѓа до пад на вредноста на акциите на банката и дополнителна недовереба на акционерите и депонентите во работата на банката. Во случаи кога загубите ќе ја надминат висината на капиталот, доаѓа до негово потполно трошење. Тогаш велиме дека банката станува инсолвентна и често епизодите од ваквите состојби се стечај и/или ликвидација на банката.

г) Влијанието на кредитниот ризик врз билансот на банката може да се разгледува од неговата големина и структура. Имено, износот на формираните резерви или резервации за идентификуваните потенцијалните загуби по ризични кредити, директно ја намалуваат вредноста на банката, бидејќи за тој износ се намалуваат кредитните пласмани во активата на банката, а на товар на трошоците. Со појава на ризични кредити (односно кредити кои не се отплаќаат или се отплаќаат нередовно) се нарушува рочната структура на изворите и средствата, односно активата и пасивата.

д) Во услови кога поради зголемен број на ризични пласмани се намалуваат приходите, а за одржување на ликвидноста, како што рековме погоре, се прават дополнителни трошоци, неминовно е дека менаџментот ќе посегне кон зголемување на цените на банкарските услуги и кредитните производи, односно зголемување на банкарските провизи и каматните стапки по кои ќе ги пласира кредитите, за да ја оствари планираната добивка. За порастот на активните каматни стапки, менаџментот може да се одлучи и во случаи кога поради блокираната актива (обременета со многу побарувања по кредити со висок ризик) има ограничен обем на слободни средства и истите ги пласира само по повисока камата, настојувајќи ризикот на кредитите да го инкорпорира во нивната цена. Меѓутоа, бидејќи порастот на активните каматни стапки во овој случај не го следи и порастот на каматните стапки на

депозитите, позитивните ефекти од ова зголемување се многу краткорочни. Имено, банките се ориентираат кон пласмани на високо ризични комитенти, бидејќи повисока цена (каматна стапка) ќе прифатат само оние комитенти кои имаат веќе финансиски проблеми во своето работење, што претставува закана за дополнително зголемување на кредитниот ризик. Понатаму овие банки стануваат неконкурентни на пазарот, ги губат комитентите со позитивен бонитет како кредитобаратели и не можат да го диверзифицираат кредитниот ризик. Исто така, поради неможноста да ги стимулираат депонентите со поголема пасивна камата, постои опасност од поголем одлив на депозити, што дополнително го усложнува балансот на активата и пасивата и може да води до неликвидност, па дури и несолвентност.

ѓ) Високото ниво на ризични пласмани, повремени состојби на неликвидност, паѓањето на цената на акциите на банката на пазарот на капитал, неатрактивните пасивни камати, сиромашната понуда на други кредитни производи, губење на дел од финансискиот пазар и уште многу други појави што ја следат банката со изразен кредитен ризик во своето портфолио, значително влијаат на имиџот на банката. При тоа, се мисли на имиџот што банката го има спрема своите постоечки но и потенцијални претпријатија- комитенти, населението како извор на депозити (орочени и девизни), потенцијалните инвеститори, конкурентните банки, брокери и други засегнати актери на финансискиот пазар.

2. УПРАВУВАЊЕ СО КРЕДИТНИОТ РИЗИК

Управување со кредитниот ризик во основа претставува идентификување на постојните и потенцијалните ризици, нераздвојно врзани за активностите на кредитирањето и преземање на соодветни мерки и активности, со цел негово минимизирање или сведување во банката за прифатливи рамки. Притоа, основната цел на управувањето со кредитниот ризик е создавање и одржување на квалитетно кредитно портфолио кое ќе овозможи непречено работење на банката на планираното ниво на ликвидност, трошоци и приходи).

Каков ќе биде квалитетот на кредитното портфолио на банката во голема мера ќе зависи од тоа колку нејзиниот менаџмент успеал да овладее со процесот на управување со кредитниот ризик. Во таа смисла, неоспорна е улогата на менаџментот кој е одговорен за изработка на периодичната стратегија и на сите значајни политики за управување со кредитниот ризик на банката. Стратегијата на банката би требало да се стреми кон одржување на прифатливо ниво на ризик и остварување на таргетираната стапка на профитабилност. Понатаму, менаџментот би требало да ги дефинира основните поставки на чија основа ќе се разработуваат политиките на управување со кредитниот ризик. Организацијата, пак, мора да биде таква, менаџментот редовно да добива извештаи врз основа на кои ќе ја оцени состојбата на

кредитното портфолио и спроведувањето на поставената стратегија. Исто така, менаџментот е должен организациски да ја развие и да го обезбеди изведувањето на програмата за управување на кредитниот ризик.

Имплементацијата на зададените стратегии и политики на управување со кредитниот ризик, мора да биде реализирана од страна на повисокиот менаџмент, преку постојано развивање на постапки за идентификација, мерење, следење и контрола на кредитниот ризик. Важноста на политиката на управување со кредитниот ризик се согледува и преку фактот што кај банките на високоразвиените земји, скоро секогаш, во практика е менаџментот да ги донесува политиките на управување со кредитниот ризик, дури откако за тоа ќе добие согласност од надзорниот одбор.

Треба да се спомене дека не може да се утврди процес на управување со кредитниот ризик кој може да биде применлив за сите банки. Секоја банка треба да развие сопствен систем за управување со ризиците и на кредитниот ризик посебно, што ќе биде соодветен на нејзините цели, потреби и услови на работење.

2.1. СОДРЖИНА НА ПРОЦЕСОТ НА УПРАВУВАЊЕ СО КРЕДИТЕН РИЗИК

Општо сфатено е дека управувањето со банкарскиот ризик значи оптимализирање на односите меѓу ризикот и приносот. Ова, секако, подразбира потреба за утвдување на нивото на ризичност кое банката може да го прифати без негативни последици за неа, како и да ја дефинира нејзината политика во смисла на агресивна или традиционална банкарска/кредитна политика. Во литературата, а и практиката, постојат повеќе поимања за содржината на активностите, политиките и мерките кои е потребно да ги преземе банката, со цел успешно управување со кредитниот ризик. Најчести се, сепак, оние според кои управувањето со кредитниот ризик претставува процес на континуирано идентификување, мерење, контрола, следење и намалување/отстранување на кредитниот ризик.

А) Идентификација на кредитниот ризик

Идентификацијата на кредитниот ризик во банката, претпоставува иницијална анализа на постоечкото кредитно портфолио, за да може во него да се препознаат постоечките ризици, како солидна основа за согледување на потенцијалните ризици.

Се работи за фаза, во која стручните служби и лица во банката вршат идентификација и откривање на можната појава на кредитниот ризик и во зависност од неговото поимање и димензионирање даваат натамошни сигнали и преземаат чекори со кои ќе се пристапи кон реализација на останатите фази во процесот на управување со кредитниот ризик.

Идентификацијата на интерните ризици прозлегува од анализите на постоечкото кредитно портфолио. Со анализата на кредитното портфолио се воочуваат постоечките ризици поставени со кредитната стратегија и политика на банката .

Идентификацијата на кредитниот ризик во кредитното портфолио на банката се врши на неколку нивоа и тоа:

- Колку и како се покажала ризична отплатата на пласманите по поедини стопански гранки;
- Колку и како се покажала ризична отплатата на пласманите по поедни видови на банкарски производи;
- Колку и како се покажала ризична отплатата на пласманите по поедини региони на земјата (или по поедини земји);
- Колку и како се покажала ризична отплатата на пласманите по поедини нивоа на овластување за одобрување на кредити во банката;
- Колку и како се покажала ризична отплатата на пласманите по поедини должници или група должници кои се капитално поврзани.

Врз основа на воочените дотогашни кредитни ризици се дефинираат и планираат потенцијалните/идни ризици.

Б) Мерење на кредитниот ризик

Мерењето на кредитниот ризик е најсложена фаза во процесот на управување со него. Без негово квантитативно определување не е можно котролирање на ризикот и поставување на лимити за неговата големина, со цел истиот да се држи во за банката прифатливи рамки.

Целта на мерењето на кредитниот ризик е преку анализа на кредитното портфолио да се утврди изложеноста на банката на кредитен ризик и износот на потенцијалните загуби.

Анализата на кредитното портфолио за потребите на мерењето на кредитниот ризик вклучува :

- а) анализа на финансиската состојба и стабилноста на кредитниот должник;
- б) износи на кредитните побарувања, со цел диверзификација на ризикот;
- в) употреба на индикаторите на кредитниот ризик.

а) Со прегледот на финансиската состојба и стабилноста на поединиот кредитен должник, со оценувањето на уредноста на отплатата на доспеаните побарувања и оценка на кредитното обезбедување, банката ја оценува ризичноста на секое пооделно побарување. Врз основа на пооделната ризичност се врши класификација на ризичноста на кредитните должници во ризични групи (А, Б, В, Г и Д).

За сите кредитни должници, односно кредити, класифицирани во групите Б, В, Г и Д, банката е должна да формира посебна резерва за идентификувани

потенцијални загуби. Со други зборови, банката со оваа постапка утврдува можност и стапка на наплативост на своите билансни и вонбилансни кредитни побарувања. Измереното ниво на кредитен ризик претставува идентификување и квантифицирање на потенцијалните загуби за банката.

Оценката на ризичноста на кредитните должници треба да се врши во што пократок временски интервал (пр. месечно), а при евидентирање на извештаите или наплатата истовремено треба да се одвојуваат посебни резервации за кредитните должници класифицирани во Б, В, Г и Д, односно вонбилансно да се книжат каматните приходи добиени со наплата од ризичните групи класифицирани под В, Г и Д. На овој начин се врши т.н. тековна резервација што овозможува поефикасно управување со кредитниот ризик.

б) Значајна информација за потребите од управување со кредитниот ризик е нивото на изложеноста на банката на кредитен ризик со оглед на барањето за диверзификација. Банката по пат на својата кредитна политика утврдува пожелна диверзификација на кредитниот ризик.

Со цел намалување на негативното влијание на кредитниот ризик врз работењето на банката, потребно е да се изврши анализа на степенот на диверзификација на кредитниот ризик според следниве критериуми:

- по клиенти (целни групи, стопански гранки);
- според кредитни пласмани (според видови и намени на кредитните пласмани, според видови на кредитно осигурување, по структури на каматна стапка и сл.);
- според рочност на пласманите (краткорочни, долгорочни пласмани, репрограмирани кредити);
- според региони.

в) Индикаторите за кредитниот ризик даваат квалитативни информации за нивото на кредитниот ризик.

Најчесто користени индикатори се:

- однос на активата која веројатно нема да биде вратена и вкупниот износ на кредити;
- однос на нето-отписот на кредити и вкупните кредити;
- односот на резервации за загубите по кредити и вкупниот износ на кредити/ акционерски капитал;
- односот на исправка на вредноста за загубите по кредити и вкупниот износ на кредити/акционерски капитал.

За разлика од другите кредитни ризици (пазарниот, валутниот, оперативниот и др.) каде многу брзо се развија бројни софистицирани математички модели за нивно мерење, мерењето на кредитниот ризик подолго време остана во сферата на т.н. традиционален систем на мерење, каде искуството и квалитативните показатели имаат доминантен карактер.

Сепак, денес при мерењето на кредитниот ризик присутни се бројни математички модели кои имаат тенденција објективно да ги измерат прифатливите големини на кредитниот ризик, како неговото менување при определени непредвидливи ситуации.

Мерењето на ризиците, а со тоа и индикаторите што прозлегуваат од тие мерења, можат да се групираат во три категории:

- Мерења или индикатори на сензитивноста на варијаблите што се предмет на опсервација предизвикани од движењата на единица пазарен параметар. Притоа, како параметар при мерење на кредитниот ризик може да се земе бројот на неплаќања за определен временски период или стапка на неплаќање (дефолт рате). Имено, може да се мери осетливоста на заработката на банката преку мерење колкава е загубата на банката, поради промена на стапката на неплаќање за 1%.

Притоа, ако кредитната изложеност е 1000 единици, при промена на стапката на неплаќање од 1%, сензитивноста (промената) на заработката би била 10 единици ($1000 \times 1\%$).

- Мерења или индикатори на променливоста на варијаблите, што претставува мерење на варијациите на определена опсервирана варијабла или параметар околу нејзиниот определен просек или средна вредност. Ова мерење го претпоставува кредитниот ризик, како веројатност за отстапување од очекуваните вредности, односно ризикот настапува кога неговото ниво е поголемо од она очекуваното или предвиденото.
- Мерења или индикатори на ризик на опаѓачки тренд (доњнсиде ризик), што претставува магнитуда на спротивни ефекти што неизвесните параметри ги имаат врз варијаблите што се набљудуваат. Овие мерења се опишуваат како вредност во „најлош случај“ на некоја набљудувана варијабла. Мерењата на доњнсиде ризик се сметаат за најсеопфатни мерења и ги интегрираат сензитивноста и променливоста со спротивен ефект на неизвесноста. На оваа категорија мерења припаѓа и многу популарната и многу применувана Метода вредност под ризик (BAP – value at risk).

Во 1997 година, првпат е публикуван моделот врз основа на кој може да се мери кредитниот ризик од поширок обем, произлегувајќи од портфолио теоријата и BAP методологијата. Се работи за моделот на Credit Metrics кој го публикувала банката J.P.Morgan. Суштината на овој модел е да се даде квантитативна рамка за согледување на промените на кредитните рејтинзи како и промените на неплаќањето на кредитните обврски, за разлика од моделот на традиционална анализа (3-скоринг моделот) кој само дава веројатност на извршување /неизвршување на кредитните обврски на должникот.

В) Контрола на кредитниот ризик

Контролата на кредитниот ризик е инструмент на менаџментот на банката, а значи усвојување на кредитните процедури врз основа на начелата на кредитната политика и нивна доследна примена. Со контролата се овозможува правовремена реакција на менаџментот на промените на екстерните и интерните фактори кои влијаат на нивото на кредитниот ризик во портфолиото на банката.

Контролата на кредитниот ризик претпоставува постоење на низа пишани ограничувања (лимита) и постапки во вкупното кредитно работење на банката со цел ублажување или минимизирање на кредитниот ризик. Со контролата на кредитниот ризик се врши споредба на реалната состојба со поставените стандарди со намера да се преземе корективна акција за намалување на ризикот. Имено, во рамките на своите деловни политики, стандарди и процедури, банката, утврдувајќи контролни лимита, мерки и активности, настојува да го отстрани, намали или го прифати кредитниот ризик. Овие лимита или ограничувања ги поставува самата банка, но минималните стандарди се поставени од регулаторните тела и најчесто се однесуваат на: кредитната концентрација, ризикот на земјата, девизните позиции и други ограничувања во портфолиото.

Контролата се одвива континуирано, започнува уште со самата кредитна анализа и продолжува во сите фази на кредитниот процес, сè до целосната отплата на кредитот. Таа, многу често се поистоветува со целокупниот процес на управувањето со кредитниот ризик, со самиот факт што контролирање на кредитниот ризик значи негово држење во контролирани рамки.

Притоа, контролата на кредитниот ризик се спроведува на три нивоа и тоа:

- контрола на кредитното портфолио,
- контрола на кредитниот должник,
- контрола на кредитниот процес.

Г) Следење на кредитниот ризик

Кога кредитниот пласман ќе се евидентира во билансите на банката, почнува неговото тековно следење според однапред дефинирани постапки, заради потполно точен и ажурен увид во кредитниот однос, со цел одржување на условите за исполнување на тековните и идни обврски на должникот кон банката.

Притоа, следењето на кредитниот ризик се однесува на:

- а) Следење на кредитното портфолио;
- б) Следење на кредитниот должник.

- а) Следење на кредитното портфолио се прави со цел да се споредат:
- тековната и саканата структура на кредитното портфолио како и
 - претходно утврдената структура со тековната структура.

Споредување на тековната и саканата структура се врши заради преземање корективни мерки, со цел утврдените отстапувања да се минимални. Истовремено споредувањето со претходно утврдената структура е во функција на оценка на корективните мерки кои се преземале во претходниот период, а кои биле насочени кон подобрување на определени билансни позиции. На тој начин се врши континуирана контрола на квалитетот на кредитното портфолио и кредитниот процес.

б) Следењето на кредитниот должник, тековниот надзор на кредитните пласмани и кредитното обезбедување има еднаква функција и значење како и оценката на бонитетот на клиентот, а таа е минимизирање на кредитниот ризик.

Следењето на кредитниот должник се однесува на:

- исполнување на договорните обврски,
- повторна оценка на бонитетот,
- повторната оценка на кредитната документација.

Следењето на степенот и начинот на исполнување на договорните обврски овозможува навремено воочување на знаците на криза кај должникот. Покрај следењето на наплатата (главница, камата провизии и сл.) во договорот за кредит можат да постојат клаузули за: минимално просечно салдо, минимални коефициенти на финансиски показатели, барања за доставувања на месечни и тримесечни финансиски извештаи и сл. На тој начин со проверката за доследното придржување на клаузулите можат да се воочат определени нестабилности и проблеми во работењето на должникот.

Повторната оценка на бонитетот произлегува од фактот што утврдениот бонитет во текот на кредитната отплата се менува. Изворите на информации за повторна оценка на бонитетот се: оценка на исполнување на договорните обврски, доставените финансиски извештаи, доверителите на должникот и самиот должник. Следењето на кредитниот должник со повремено посетување на неговите работни простории претставува важен извор на информации. За време на посетите и интервјуата со менаџментот со обиколување на постројките, погоните и деловните простории, се собираат важни податоци со кои се проверува квалитетот и точноста на доставените финансиски информации, како и проверка на состојбата на заложената актива.

Кредитната документација мора да биде потполна и хронолошки водена и ажурна. Најзначајниот дел на документацијата е потполноста и исправноста (точноста). Особено значење во следењето на кредитниот ризик треба да се посвети на должниците за кои се утврдени влошувања на стабилноста и ефикасноста на работењето. Заради тоа, потребно е да се утврдат посебни процедури со кои таквите кредитни пласмани се ставаат под посебен надзор.

Д) Намалување (неутрализирање) на кредитниот ризик

Во зависност од интензитетот на ризикот и променливоста на условите во работењето, банката може да се определи за различни видови мерки и активности за негово отстранување, намалување или пак прифаќање. Ако загубата од ефектуирањето на кредитниот ризик е помала од користа што може да се добие од него, банката најверојатно ќе го прифати тој ризик (на пр. намалување на провизиите на определени услуги со цел да се зголеми бројот на депонентите на банката) и обратно.

Менаџерите применуваат различни стратегии, со цел намалување и заштита од кредитниот ризик:

Прво: банките вршат селекција на кредитните барања со што делуваат во правец на минимизирање на кредитниот ризик.

При селекцијата на кредитните барања банките користат интерни рејтинг системи. Со тоа се утврдува степенот на кредитната способност, односно бонитетот на должникот, а со тоа и степенот на кредитниот ризик.

Доколку должникот спаѓа во категорија на повисок степен на ризик од него се бара да плати поголема каматна стапка, како компензација на кредитниот ризик.

Второ: банките применуваат заштитни клаузули (covenants) со кои се спречува такво деловно однесување на должникот со кое би се влошила неговата кредитна способност за време на траењето на отплатата на кредитот. Доколку должниците би прекршиле некоја од заштитните клаузули, банката има право да го откаже понатамошното користење на кредитот. Банката, по правило, ги користи овие клаузули да изврши притисок врз должниците своето однесување да го ускладат со определбите од заштитните клаузули и со тоа да го одржуваат кредитниот ризик на саканото ниво.

Трето: банките можат за своите кредитни побарувања од должникот да бараат колатерал или гаранција.

Четврто: банките применуваат систем на лимити по основа на:

- максимален износ на одобрени кредити по индивидуален должник во однос на капиталот на банката;
- максимален износ помеѓу ризичната и вкупната актива;
- минимален износ (или процент) на ликвидната актива во однос на вкупната актива.

Петто: банките вршат диверзификација на својата кредитна актива со што се смалува нивниот портфолио ризик. Веќе беше споменато дека ваквата диверзификација банките ја вршат по повеќе критериуми, како што се:

- по клиенти (целни групи, стопански гранки);
- според видови и намени на кредитни пласмани;
- според видови на кредитно осигурување;

- по структури на каматна стапка и сл.;
- според рочност на пласманите;
- според региони и сл.

На таков начин однапред се ограничува обемот на кредитниот ризик кој би настанал при определени непредвидени настани во определени, региони, стопански гранки, групи на население, намени на кредити и слично.

3. ПОЛИТИКИ ЗА УПРАВУВАЊЕ СО КРЕДИТЕН РИЗИК

Кредитниот ризик е една од највообичаените причини за пропаѓање на банките и тоа ги предизвикува сите регулаторни опкружувања да пропишуваат минимум стандарди за управување со кредитен ризик. Мерките за противдејствување во однос на овие ризици обично се состојат од јасно дефинирани политики кои ја изразуваат филозофијата на банката во однос на управувањето со ризиците и параметрите во кои кредитниот ризик ќе се контролира.

Специфичните мерки за управување со кредитен ризик обично вклучуваат три видови политики.

Првиот сет од политики ги вклучува оние мерки кои се насочени кон ограничување или намалување на кредитниот ризик, како што се:

- политики за концентрација и голема изложеност,
- соодветна диверзификација,
- позајмување на поврзани страни, или преголема изложеност.

Вториот сет вклучува политики за класификација на средства. Ова наложува периодична евалуација на наплатливоста на портфолио од заеми и други кредитни инструменти, вклучително и акумулираната и неплатена камата, кои ја изложуваат банката на кредитен ризик.

Третиот сет вклучува политики на резерви за загуби, или обезбедување надоместоци на ниво кое може да ги апсорбира антиципираните загуби - не само од портфолиото на заеми, туку од сите други средства кои се изложи на загуби.

Политиките на управување со кредитниот ризик треба да опфаќаат и голем број организациони аспекти, во смисла на хиерархија, ниво на одлучување, реализирање на кредитите (имплементација), мониторинг и контрола на целокупниот кредитен процес. Имено, јасно дефинирани нивоа на овластување за одобрување на кредити помага да се осигури одлуките да бидат внимателни и донесени во рамките на дефинираните параметри.

Во време на реализацијата на кредитната активност, банките треба да имаат воспоставени процедури за управување со наплатата на главнината, каматата и другите обврски во согласност со воспоставените услови за отплаќање. Треба, исто така, да постои и некаков вид механизам за справување со прашањето на неизвршените заеми, како и механизми за зајакнување на правата на кредиторите во случај на загубени заеми.

За да се оствари успешен мониторинг и контрола на кредитниот процес од страна на банкарскиот менаџмент, потребно е да се воспостави квалитетен систем за известување на банката, кој треба да генерира точни и навремени извештаи за нејзината кредитна изложеност, како и да води детални ажурирани информации за заемобарателите како предуслов за продолжителна оценка на ризикот.

Поради големото значење што го има кредитниот ризик, не само за судбината на секоја поединечна банка, туку и за целокупниот банкарски систем во земјата, потребно е да се подготват соодветни предуслови за екстерно обелоденување на релевантните информации сврзани со кредитите како на регулаторните, супервизорски тела, така и на останатите засегнати страни. Имено, разликата во правилата за класификација на заеми и услови за резерви, како и различниот период на проценката што го врши менаџментот на банката околу нејзината кредитна изложеност, наложуваат дека е особено важно банките да прават соодветни обелоденувања за да се овозможи супервизијата и други заинтересирани трети страни соодветно да ја оценат финансиската состојба на банката.

Принципите на обелоденување поврзани со солиден кредитен ризик, треба да бидат донесени од страна на регулаторни власти, во согласност со препораката на Базелскиот комитет за банкарска супервизија. Тие конкретно вклучуваат обелоденување на информации за следново:

- политики и методи употребени за давање отчет за заеми и надоместоци за оштета (т.е. резерви);
- политики и практики на управување со ризик и контрола;
- заеми, оштетени заеми и заеми со изминато доспевање, вклучително и соодветни надоместоци (резерви за загуби од заеми) и специфични надоместоци (резерви) по главни категории на заемоприматели и географски региони и срамнување на движења во надоместоците за оштетување на заем;
- голема изложеност и концентрација и изложености врзани за странки;
- биланси и други важни информации за заеми кои биле реструктурирани или на друг начин нерегуларни во однос на првичниот договор за заем.

3.1. ПОЛИТИКИ НА ЛИМИТИРАЊЕ (НАМАЛУВАЊЕ) НА КРЕДИТНИОТ РИЗИК

а) Политика на концентрација и големи изложености.

Банкарските регулатори традиционално посветувале посебно внимание на концентрацијата на ризикот на банките. Целта на еден регулатор во управувањето со кредитен ризик е да спречи банките прекумерно да се потпираат на поголем кредитокорисник или група на кредитокорисници, но и да се оневозможи истите да диктираат кому банките можат или не можат да позајмуваат.

Модерните претпазливи регулативи обично пропишуваат банките да не инвестираат, даваат големи заеми, или продолжуваат други кредитни

средства на поединечен субјект или поврзани групи на субјекти над износот кој претставува пропишан процент од капиталот и резервите на банката. Во оваа рамка, супервизорите на банките се во единствена позиција да ја надгледуваат и кредитната изложеност на банкарскиот сектор и на поединечна банка со цел да ги заштити интересите на депозиторите и да биде во можност да спречи ситуации кои можат да го стават во ризик банкарскиот сектор.

Повеќето земји наметнуваат лимит на изложеност кон еден клиент од околу 10 до 25% од капиталот, иако во некои јурисдикции може да достигне и до 30-40%. Базелскиот комитет за банкарска супервизија препорачува максимум од 25%, со интенција за негово намалување на 10% веднаш штом тоа ќе биде практично можно.

Прагот за кој станува потребно известување на супервизорските власти би требало нормално да биде поставен некаде под максималниот лимит. Супервизорите тогаш можат да посветат посебно внимание на изложеностите над прагот и да бараат од банките да преземат превентивни мерки пред концентрацијата да стане премногу ризична.

Главната тешкотија во дефинирањето на една изложеност е во квантифицирањето на обемот до кој помалку директните форми на кредитна изложеност треба да бидат вклучени во лимитот на изложеност. Во принцип, треба да бидат вклучени неизвршените обврски и кредитните супститути, како гаранциите, акцептите и акредитивите, како и идните обврски, иако третманот на конкретен инструмент може да варира. На пример, гаранција на финансиска обврска може да има различен третман споредено со гаранција за ризик од неуспех.

Вклучувањето на колатерала во оценката на лимитот на изложеност е друго спорно прашање, затоа што проценката на колатералата може да биде субјективна. Како прашање на претпазливост, колатералата не треба да се зема предвид кога се определува големината на изложеноста.

Друго концептуално прашање е дефиницијата на терминот „поединечен клиент“. Според меѓународната практика, поединечен клиент е поединец/правно лице или поврзана група на која банката е изложена. Поединечните клиенти се меѓусебно поврзани или контролираат (директно или индиректно) други клиенти, обично преку право на глас од најмалку 15-20%, доминантен акционер или капацитет да активира контролен пакет на донесување на политики и менаџмент. Покрај тоа, кумулативната изложеност на овие клиенти може да претставува единствен ризик за една банка доколку постои финансиска меѓузависност и нивниот очекуван извор за отплата е ист.

Во практична смисла, големите изложености обично се индикација дека банката поддржува конкретни клиенти. Банките кои влегуваат во позајмување на големи корпоративни клиенти понекогаш не се објективни во оценката на ризиците поврзани со таквиот клиент.

Прашањето на управувањето со такви големи изложености вклучува и додатен аспект:

- адекватност на политиките, практиките и процедурите на банката за идентификување на заеднички или поврзани сопствености,
- постоењето на ефективна контрола,
- потпирањето врз заеднички готовински текови.

Особено во случај на големи клиенти, банките мора да обрнат внимание на комплетноста и соодветноста на информациите за должникот. Банкарските кредитни службеници треба да ги следат настаните кои влијаат врз големите должници и нивните резултати и тоа на продолжителна основа, без оглед на тоа дали должникот си ги извршува своите обврски или не. Кога надворешните настани претставуваат причина за загриженост, кредитните службеници би требало да побараат додатни информации од должникот. Доколку има некакво сомневање дека должникот има потешкотии во исполнувањето на своите обврски кон банката, ваквата загриженост треба да биде пренесена на повисоко ниво во хиерархијата на управување со ризици и треба да се развие резервен план за тоа како да се реши тоа прашање.

Друга димензија на концентрацијата на ризикот е изложеноста на банката на еден сектор на стопанството или на тесна географска област. Ова ја прави банката ранлива на слабост во определена конкретна индустрија или регион и претставува ризик кој може да доведе да ги трпи последиците од едновремен неуспех на неколку клиенти од исти причини. Оваа загриженост е особено релевантна за регионалните и специјализирани банки или банките во мали земји со тесни стопански профили, како оние кои имаат стопанства базирани на земјоделие или извозници на една стока.

Често е тешко да се оцени изложеноста на банките во различни сектори на стопанството, затоа што повеќето системи за известување на банките не произведуваат такви информации. На пример, заем на холдинг компанија на голема, разновидна група може да се употреби за финансирање на проекти во различните индустрии во кои таа компанија работи. Сепак, банките, кои по природа се изложени на секторски ризици, треба да имаат добро развиен систем за надгледување на таквите ризици и за оценка на ефектот на негативните трендови врз квалитетот на нивното портфолио на заеми и други приходни извештаи. Таквите банки треба да имаат и институционализирани механизми за справување со зголемен ризик.

б) Политика на диверзификација

Банката по пат на својата кредитна политика утврдува пожелна диверзификација на кредитниот ризик. Со цел намалување на негативното влијание на кредитниот ризик врз работењето на банката, потребно е да се изврши диверзификација на кредитниот ризик според следниве критериуми:

- диверзификација на кредитниот ризик по клиенти (целни групи, стопански гранки);

- диверзификација според кредитниот пласман (според видови и намени на кредитните пласмани, според видови на кредитно осигурување, по структури на каматна стапка и сл);
- диверзификација според рочноста на пласманите (краткорочни, долгорочни пласмани, репрограмирани кредити);
- регионална диверзификација.

в) Политика на позајмување на поврзани страни

Позајмувањето на поврзани страни е особено опасна форма на изложеност на кредитен ризик. Поврзаните страни обично вклучуваат банка-родител, главни акционери, подружници, здружени компании, директори и извршни функционери. Оваа врска вклучува способност да се врши контрола или да се влијае врз политиката и процесот на донесување на одлуки на банката, особено во врска со кредитните одлуки.

Способноста на една банка систематски да ги идентификува и следи одлуките за продолжувањата на роковите за отплата на кредитите се смета дека е од клучно значење. Прашањето е во тоа, дали кредитните одлуки се прават на рационална основа според политиките и процедурите на банката. Додатна загриженост е и тоа, дали кредитот се засновува на пазарни услови или е даден под услови кои се попогодни во однос на износот, доспевањето, стапката и колатералата, од оние кои им се даваат општо на другите.

Повеќето регулатори воспоставуваат лимити за агрегатно позајмување на поврзани страни, обично со пропишување дека вкупното позајмување на поврзани страни не може да надмине определен процент од основниот капитал на банката или вкупниот гарантен капитал. Доколку не е определен таков лимит со прудентна регулатива, од банката ќе се очекува да одржува таков лимит како дел од политиката на бордот. Една претпазлива банкарска практика бара сите заеми на поврзани страни да бидат одобрени од страна на бордот.

3.2. ПОЛИТИКИ ЗА КЛАСИФИКАЦИЈА НА СРЕДСТВА

Класификацијата на средствата е процес во кој на средството му се назначува степен на кредитен ризик кој се определува според веројатноста и долговните обврски да бидат сервисирани и долгот ликвидиран, во согласност со условите на договорот. Обично, сите средства за кои банката презема ризик треба да бидат класифицирани, вклучително и заемите и авансите, побарувањата, инвестициите, учествата во главнина и неизвршените обврски.

Класификацијата на средствата е клучна алатка на управувањето со ризик. Средствата се класифицираат кога се појавуваат и потоа се прави преглед и ако е потребно се рекласифицираат (во согласност со степенот на кредитен ризик) по неколку пати годишно. Прегледот треба да ги земе предвид резултатите

од сервисирањето на заемот и финансиската состојба на заемопримателот. Економските трендови и оптоварувањата на соодветните пазари и цената на стоките, исто така влијаат врз проценката на отплатата на заемот.

Проценката на определени видови на мали заеми, пак, можат да се засноваат само врз резултатите од отплатата, особено мали потрошувачки кредити како резидуални хипотеки, заеми на рати и кредитни картички. Средства класифицирани како „преодно“ или „пази“ обично се прегледуваат двапати годишно, додека критичните средства се прегледуваат најмалку секој квартал.

Самите банки ги определуваат класификациите, но во тоа следат стандарди кои обично ги определуваат регулаторните власти. Според меѓународните стандарди, средствата обично се класифицираат во следниве категории:

- **Стандард или преодни.** Кога капацитетот за сервисирање на долг се смета да биде над секакво сомневање. Општо, заеми и други средства кои се целосно обезбедени (вклучително и главнината и каматата) со готовина или замена за готовина (на пр. банкарски сертификати за депозити и благајнички записи и меници), обично се класифицираат како стандардни, без оглед на заостанувањата или други негативни кредитни фактори.
- **За внимавање.** Средства со потенцијална слабост која може, ако не се проверува или коригира, да го ослаби средството како целина или потенцијално во иднина да ја влоши способноста на заемопримателот за отплата. Овде се вклучени, на пример, кредити дадени преку несоодветен договор за заем, недостиг на контрола врз колатералата или без соодветна документација. Заеми на заемоприматели кои работат во економски и пазарни услови кои можат негативно да повлијаат врз заемопримателот, за во иднина да ја добијат оваа класификација. Ова, исто така се однесува и на заемоприматели со негативен тренд во нивното работење или неизбалансирана позиција во билансот на состојба, но кои не достигнале точка во која отплатата е ставена во опасност.
- **Субстандардни.** Оваа класификација укажува добро дефинирана кредитна слабост која ја доведува во опасност способноста за сервисирање на долгот, особено кога примарните извори за отплата не се доволни и банката мора да бара секундарни извори за отплата, како што е колатерала, продажба на основни средства, рефинансирање, или свеж капитал. Субстандардните средства обично имаат форма на термински кредити на заемоприматели чиј готовински тек може да биде недоволен за задоволување на долговите или заемите, кои во тоа време доспеваат, и аванси на заемоприматели кои се значително под-капитализирани. Тие, исто така, можат да ги вклучуваат и краткорочните заеми и аванси на заемоприматели за кои циклусот залихидо-готовина е недоволен за отплата на долгот при доспевање. Неизвршените средства кои се барем 90 дена доспеани, а не наплатени, обично се класифицираат како потстандардни, како и заемите и авансите кои биле повторно преговарани, а за кои заемопримателот платил затезна камата од

сопствени средства пред почетокот на повторното преговарање и додека да се постигнат одржливи резултати под реална програма за отплата.

- Сомнителни. Таквите средства имаат определена слабост како потстандардни средства, но нивната целосна наплата е под знак прашање врз основа на постојните факти. Присутна е можноста за загуба, но определени фактори кои можат да го зајакнат средството ја одлагаат нивната класификација како загуба додека да се определи попрецизен статус. Неизвршените средства кои, се доспеани најмалку 180 дена, а се ненаплатени, исто така се класифицираат како сомнителни, освен во случаите кога тие се доволно обезбедени.
- Загуба. Определени средства се сметаат за ненаплативи или со толку мала вредност, што продолжителното нивно дефинирање како средства кои можат банкарски да се обработуваат не е оправдана. Оваа класификација не значи дека средството не може апсолутно да се поврати или спаси вредноста, туку дека не е ниту практично ниту пожелно да се одложува процесот на негово отпишување, иако во иднина може да биде можно делумно повраќање. Неизвршените средства кои се барем една година доспеани, а неизвршени, исто така, се класифицираат како загуби, освен во случај тие средства да се добро обезбедени.

Главниот акцент во овие правила е ставен врз способноста и подготвеноста на заемопримателот да го отплаќа долгот, вклучително и каматата и главнината, од можни оперативни готовински текови. Некои јурисдикции бараат сите кредити дадени на поединечен кредитокорисник (или на поврзана група на заемоприматели) да добијат иста класификација на ризик, додека разликите во класификацијата треба да бидат посебно нотирани и оправдани. Други јурисдикции препорачуваат секое средство да биде оценувано според ризикот што го носи. Во случаи каде средствата можат да бидат различно класифицирани во зависност од тоа дали се употребени субјективни или објективни критериуми, обично треба да се даде построгата класификација. Доколку супервизорските власти, а во многу случаи надворешните ревизори, дадат построга класификација отколку самата банка, од банката се очекува класификацијата да ја прилагоди.

Во некои напредни банкарски системи, банките употребуваат повеќе нивоа на рејтинг за средствата во категоријата „преодни“. Целта на оваа практика е да се подобри квалитетот на анализата на портфолиото и анализата на трендот со цел подобро да се прави разлика меѓу различните видови кредити и да се подобри разбирањето на врската меѓу профитабилноста и нивото на рејтинг).

Кога агрегатните средства рангирани како субстандардни, сомнителни и загуби изнесуваат 50 или повеќе проценти од капиталот на банката, постои голема веројатност солвентноста и профитабилноста на банката да бидат ставени во прашање. Таквата банка супервизорите најверојатно ќе ја сметаат за проблематична банка, иако мораат да се земат предвид и други фактори.

Овие вклучуваат способност или тековен резултат на менаџментот да ги

зајакне или наплати проблематичните средства и цврстината на класифицираните средства. На пример, банка со средства кои се класифицирани како сомнителни или загуба ќе имаат посериозни проблеми од оние кои имаат сличен износ на проблематични средства во субстандардната категорија. Додатни согледувања се стабилноста на изворот на финансирање и пристапот на банката до нов капитал.

3.3. ПОЛИТИКА НА РЕЗЕРВИРАЊЕ НА ЗАГУБИ ПО КРЕДИТИ (резервации на кредити)

Класификацијата на средствата обезбедува основа за определување соодветно ниво на резерви за можни загуби од кредити. Таквите резервации, заедно со општите резерви по кредити кои не се наменети на конкретни средства, претставуваат основа за определување на капацитетот на банката да апсорбира загуби. Во определувањето на соодветна резерва треба да се земат предвид сите значајни фактори кои влијаат врз наплатливоста на портфолиото на заеми.

Овие фактори вклучуваат:

- квалитет на кредитни политики и процедури;
- претходни искуства со загуби;
- раст на кредити;
- квалитет на управувањето на полето на заеми;
- практики за наплата на заеми и поврат;
- промени во националните и локалните деловни и бизнис-услови и
- општите економски трендови.

Политиките за резерви за загуби од заеми одат од задолжителни до дискрециони, во зависност од банкарските системи. Во некои високо развиени земји им се остава на банките да го определат потребното ниво на резерви. Иако има погодност во проценката на потенцијалот за загуби од случај до случај, особено кај големи кредитокорисници, можеби е попрактично да се определи ниво на потребни резерви врз основа на секоја категорија на класификација. Во многу земји, особено оние со кривки стопанства, регулаторите имаат воспоставено задолжителни нивоа на резервации кои се поврзани со класификацијата на средствата.

Воспоставеното ниво на задолжителни резервации нормално се определува преку определени статистики. Во земјите во кои правната рамка за поврат на долг е високо развиена, како што е САД, студиите покажале дека околу 10% на субстандардни средства обично отпаѓаат во загуба. Процентите на класификации под сомнителни и загуби се околу 50% и 100%, соодветно. Во земјите во развој каде правната рамка и традицијата на наплата на долг е помалку ефективна, резерви од 20 до 25% од субстандардни средства можат да бидат пореална проценка на потенцијалот за загуби.

Постојат два приоди за справување со загубени средства.

- Едниот е да се задржи загубеното средство во книгите додека не се исцрпат

сите средства за наплата. Ова е типично за банкарските системи засновани врз британската традиција; во таков случај, нивото на резерви за загуби може да изгледа невообичаено големо.

- Вториот приод бара сите загубени средства веднаш да бидат отпишани од резервите, т.е. да се отстранат од книгите. Овој пристап е типичен за американската традиција и е поконзервативен во тоа што загубените средства се сметаат за средства кои не можат банкарски да се обработат, но нема и нужно да бидат неповратливи. Со непосредното отпишување на загубените средства, нивото на резерви се појавува како помало во однос на портфолиото на неизвршени заеми.

При оценката на нивото на резерви определено од страна на банката, аналитичарот мора јасно да разбере дали банката агресивно ги отпишува своите загуби или, едноставно, предвидува обезбедување за нив. Пристапот што се користи во определена земја често зависи од оданочувањето што фискалните власти го применуваат за резервите.

Проценките на потребното ниво на резерви за загуби од заеми нужно вклучуваат и степен на субјективност. Но, дискреционото право на управата треба да се спроведува во согласност со воспоставените политики и процедури.

Во случајот на Македонија, во согласност со Одлуката за управување со кредитниот ризик (Сл. весник бр. 17/2008), врз основа на сегашната вредност на активните билансни и вонбилансни побарувања, банката издвојува посебна резерва, во рамките на следниве граници:

- од 0% до 10% од изложеноста на кредитен ризик класифицирана во категоријата на ризик А;
- над 10% до 25% од изложеноста на кредитен ризик класифицирана во категоријата на ризик Б;
- над 25% до 50% од изложеноста на кредитен ризик класифицирана во категоријата на ризик В;
- над 50% до 75% од изложеноста на кредитен ризик класифицирана во категоријата на ризик Г;
- над 75% до 100% од изложеноста на кредитен ризик класифицирана во категоријата на ризик Д.

4. ПРОЦЕС НА РЕВИДИРАЊЕ НА КРЕДИТНИТЕ ФУНКЦИИ И ОПЕРАЦИИ

Целта на ревидирањето на кредитните операции е да се оцени дали кредитниот процес ги исполнува следните цели:

1. Кредитните пласмани треба да бидат одобрени на здрави основи, кои обезбедуваат нивна веројатна наплата;
2. Средствата на банката треба да бидат инвестирани во профитабилни проекти со цел остварување корист на акционерите и за заштита на депозиторите;

3. Задоволување на кредитните потреби на економските субјекти, ако нивото на кредитен ризик е прифатливо за банката.

Круцијално е да се оцени дали кредитната функција е добро организирана, политиките се добро рефлектирани во интерните процедури, а кредитните службеници адекватно ги имплементираат тие процедури.

Интегритетот на кредитниот процес зависи од кредитните цели, кои, така поставени, обезбедуваат прифатливо ниво на ризик во врска со очекуваното ниво на поврат. Ревидирањето на кредитниот процес вклучува анализа на кредитните процедури и на другите пишани документи што се применуваат во различни организациски одделенија на банката што се вклучени во реализацијата на нејзината кредитна функција.

Процесот на ревидирање на кредитната функција се состои од¹⁴⁾:

- детална кредитна анализа на процесот на одобрување кредити, преку принципот на избор на примерок;
- критериуми за одобрување кредити, утврдување политика за определување цени на кредитите и кредитни лимити за различни нивоа на менаџмент на банката и лимити за одобрување кредити преку мрежа на филијали;
- политика на обезбедување (коллатерал) за сите видови кредити и методи и практики што се однесуваат на вреднување на коллатералот;
- администрација и процедури на следење, вклучувајќи ги интерните системи на одговорности и контрола.

Карактеристиките и квалитетот на кредитното портфолио се поврзани низ процесот на ревизија. Кредитното портфолио ја рефлектира пазарната позиција на банката, побарувачката за кредити, ризичната стратегија и способноста на банката во однос на нејзината кредитна експанзија. Ревидирањето на портфолиото се базира на избор на примерок, кој, вобичаено, вклучува околу 70% од вкупната кредитна изложеност на банката. Деталната ревизија на кредитното портфолио ги вклучува¹⁵⁾:

1. сите кредити на корисниците на кредити со вкупна кредитна изложеност над 5% од гарантниот капитал на банката;
2. сите кредити одобрени на акционери и на поврзани лица;
3. сите кредити што биле реструктурирани од моментот на нивното одобрување;
4. сите кредити за кои банката не успеала да изврши наплата на камата и главнина повеќе од 30 дена, вклучувајќи ги и тие за кои каматата е капитализирана;
5. сите кредити што се класификувани како „лоши“ (супстандардни, сомнителни и загуба).

¹⁴⁾ Давков, Игор (2000), стр. 86

¹⁵⁾ Давков, Игор (2000), стр. 88

Ревидирањето на кредитите опфаќа анализа на целата кредитна документација во кредитното досие на клиентите на банката. Информациите од кредитното досие, вообичаено, ги содржат следните информации¹⁶⁾:

- името на корисникот на кредит и неговата линија на работа;
- намената на кредитот, датум на одобрување на кредитот;
- датум на достасување, износ, валута, каматна стапка;
- основни извори за отплата на кредитите;
- природата и вредноста на колатералот/хартите од вредност (основи за вреднување, ако се работи за фиксни средства);
- вкупниот износ на обврските на корисникот на кредит, вклучувајќи достасани обврски за камата и главнина и сите други обврски во кои е изложена банката на кредитен ризик;
- нефункционалност или негативни перформанси на кредитите;
- дескрипција на активностите на следење на кредитите;
- финансиски информации, вклучувајќи тековни финансиски извештаи и други потребни информации;
- ризична класификација утврдена од страна на банката и резервации за потенцијални загуби¹⁷⁾.

Основна цел при ревизијата на кредитите е да се оцени веројатноста дека кредитот ќе биде отплатен, како и дали одговара ризичната класификација на кредитот утврдена од страна на банката за потенцијалниот кредитен ризик.

¹⁶⁾ Давков, Игор (2000), стр. 88

¹⁷⁾ Кога вкупниот износ на достасани обврски надминува 5% од гарантниот капитал на банката, анализата треба да вклучи ревидирање на деловните планови на корисникот на кредит за идните деловни активности, како и потенцијалните консеквенци што можат да произлезат од потенцијалот на кредиткорисникот за отплата на обврските врз основа на камата и главница.

Л И Т Е Р А Т У Р А:

- Арсовски, Драгољуб: Ризици во банкарското работење, Economy Press, Скопје, 1998 година
- Austin B. Grady; Spenser H.: „Managing Commercial Banks“, Hill International Inc., New York, , 1990 година
- Bessis Joel: „Risk Management in Banking“, John Wiley & Sons Ltd., Chichester, 1999 , 1990 година
- Bodie; Kane; Marcus: „Investments“, McGraw-Hill Irwin, New York, 2002, 1990 година;
- Bryan Lowell: „Structured Securitized Credit: A Superior Technology for Lending – New Developments in Commercial Banking“, Basil Blackwell, Cambridge, Massachusetts, 1991, 1990 година
- Van Horne C. James: „Financial Management and Policy“, Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1995 , 1990 година
- Golin Jonathan: „The Bank Credit Analysis Handbook“, John Wiley & Sons (Asia) Pte Ltd, New York, 2001 , 1990 година
- Graddy Duane/Austin Spencer: „Managing Commercial Banks“, Englewood Cliffs, New Jersey:Prentice-Hall, 1990, 1990 година
- Gup E. Benton: „Management of Financial Institutions“, Houghton Mifflin Company, Boston, 1984 , 1990 година
- Давков, Игор: „Методологија за утврдување на ефикасноста на банките и нејзината примена во банкарскиот систем на Република Македонија“, НБРМ, Скопје, 2000 година
- Јовановски, Тихомир: „Монетарна економија“, Мисла, Скопје, 1995 година
- Јовиќ, Србољуб: Банкарство, Научна књига, Београд, 1990, година
- Јовановски, П. (2005), Финансиски менаџмент, Европски универзитет, Скопје;
- Јовановски, П., Неновски Т. (2006), Финансиски менаџмент, Европски универзитет, Скопје
- Johnson P. Frank; Johnson D. Richard: „Bank Management“, second edition, American Bankers Association, Washington, 1989 година
- Jordan L. Jerry: „Specialization in Risk Management“, Economic Commentary, Federal Reservr Bank of Cleveland, 1994 година
- Kidwell S. David, Peterson L. Richard: „Financial Institutions, Markets, and Money“, The Dryden Press, Chicago, 1987 година
- Красуља, Драган, Иванишевиќ Милорад: Пословне финансије, Београд, Економски факултет, 2000 година
- Мацова, В. (2010), Управување со кредитниот ризик во комерцијалното банкарство - НАМПРЕС, Скопје
- Мацова, В. (2010) Модели за оценка на кредитната способност на комитентите на банките - НАМПРЕС, Скопје
- Mishkin S. Frederic, Eakins G. Stanley: „Financial Markets and Institutions“, third edition, Addison-Wesley, New York, 2004 година

Rose S. Peter: „Commercial Bank Management“, McGraw-Hill Irwin, New York, 2002 година

Rose S. Peter: „Money and Capital Markets“, Burr Ridge, Ill: Richard D. Irwin, 2000 godina;
Saunders Anthony; Cornett Millon Marcia: „Financial Institutions Management“, McGraw-Hill Irwin, Boston, 2003 година

Yaeger Fred/Neil Seitz: „Financial Institution Management“, Englewood; Cliffs, N.J.: Prentice Hall, 1989 година

ISBN: 978-608-4504-65-8